

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПОДАРСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЬЧИЩЕ

X

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний і науко-
во-літературний місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political, Social,
Scientific & Literary Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

№ 10 (156), October, 1960, Vol. XIII.

Редагує Колегія

Редактор Літературного Відділу

Проф. д-р В. Державин

Головний редактор Г. Драбат

Редакція і Адміністрація:

237, Liverpool Road, London, N. 1., Tel.: NORTH, 1828

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1960 РІК

Країна	річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія	2 ф. 15 ш.	1 ф. 8 ш.	15 ш.	5 ш.
Австрія ..	100 ш.	55 ш.	30 ш.	10 ш.
Аргентина	200 пезів	105 пезів	55 пезів	20 пезів
Бельгія ...	275 б. фр.	138 б. фр.	75 б. фр.	25 б. фр.
В. Британія	2 ф. 4 ш.	1 ф. 2 ш.	12 ш.	4 ш.
Канада ...	8 дол.	4 дол.	2 дол. 40 ц.	80 цент.
Німеччина	18 н. м.	9 н. м.	4.50 н. м.	1.50 н. м.
Парагвай .	240 гуар.	120 гуар.	60 гуар.	20 гуар.
США	8 дол.	4 дол.	2 дол. 40 ц.	80 цент.
Франція ..	2.500 ф. фр.	1.250 ф. ф.	630 ф. фр.	210 ф. фр.
Швеція ...	28 кор.	14 кор.	7.50 кор.	2.50 кор.

В інших країнах — у перерахунок на валюту даної держави

Адреси наших Заступників на стор. 2.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Визвольний Шлях

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУ-
КОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кв. 10/82 (156)

ЖОВТЕНЬ, 1960

Річник VII (XIII)

Зміст X-ої книжки

Юрій Тис-Крохмалюк: ДАВИД	1083
Микола Щербак: 15 ЖОВТНЯ 1959	1087
Павло Савчук: ПАМ'ЯТІ СТЕПАНА БАНДЕРИ (поема)	1088
Юліан Заблоцький: СТЕПАН БАНДЕРА — СИМВОЛ ДОВИ	1089
Микола Щербак: УКРАЇНА	1095
Зіновій Карбович: НАЙВИЩИЙ ЧАС НА ВИЗВОЛЬНУ ПОЛІ- ТИКУ	1097
Степан Бандера: РОЗВИТОК РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	1101
Ярослав Стецько: НОВИЙ СУСПІЛЬНИЙ ЛАД	1113
Михайло Кушнір: ЗА ПОВНОТУ ЛЮДСТВА	1119
Богдан Бора: ЯНИЧАРИ; ПРАВНУКИ	1123
Лариса Мурович: НА ХВИЛЯХ НАДХНЕННЯ; ЛЮБОВ	1124
Михайло Павлюк: ПІДСУМКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ССРС	1125
Петро Кізко: КЛЯСА ВОЛЬШЕВИЦЬКИХ ГНОВИТЕЛІВ	1132
Лариса Мурович: ДЖЕРЕЛО СВІТЛА; ЄВШАН-ЗІЛЛЯ; МЕЧ І ПЛУГ; В ПУЩІ	1141-1142
Михайло Мухин: В ПУТАХ ШАЙТАНА (продовження, 2)	1143
Петро Терещук: НАРИСИ З НАЙНОВІШОЇ ІСТОРІЇ (продовж., 2)	1155
Богдан Бора: СКАЖУ ТЕПЕР; ПРОВЕСНА	1167
Сергій Жук: СОН	1168
Андрій Легіт: ХУСТИНА; БУВА... ..	1169
М. Верес: НА ПЕРОНІ	1170
М. Л-ко: СТАРОГРЕЦЬКІ МІТИ (книга III, продовження, 2)	1171
Орчі: БАГРЯНИЙ КВІТ (повість, перекл. ОД, продовження, 8)	1179
Дам'ян Горняткович: ШЕ В СПРАВІ ПАМ'ЯТНИКА ПЕВЧЕН- КОВІ У ВІННІПЕГУ	1189
П. Самодин: ЛИСТ ДО РОМАНА ІЛЬНИЦЬКОГО	1191

З нових видань:

Софія Наумович: КУЛЬТУРНА КНИЖКА, АЛЕ НЕ БЕЗ »ГРІ- ХІВ«	1195
” ” ЗАПИСКИ ПАЦІФІСТА	1196
” ” ПРОБЛЕМА »НАЦІОНАЛІСТИЧНОСТІ« ПИСЬ- МЕННИКА	1198
— Пресовий фонд »Визвольного Шляху«	1200

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ »УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА«
ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

...*"Library & Book Supply"*
1, Barvon St.,
Glenroy 9., Victoria.

АВСТРІЯ

M. Petruszczak
Watzmannstr. B 4/Z. 2,
Salzburg-Aigen

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj,
Soler 5039,
Buenos Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal,
Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4.

КАНАДА:

P. Shevchuk, Esq.,
140, Bathurst St.,
Toronto, Ont.,

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy",
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych,
Casilla de Correo, 70.
Encarnation.

США:

H. Cebrij,
303 E. 8th. St.
New York 9, N. Y.

Дітройт і околиця:

M. Fedyshyn,
6786, Memorial St.,
Detroit, 28, Mich.

Клівленд і околиця:

T. Wasyluk,
809, Starkweather Str.,
Cleveland, 13., Ohio.

ТУРЕЧЧИНА:

Sotnik Mikola Zabello,
Istanbul,
Beyoglu Posta Kutuso 224.

ФРАНЦІЯ:

"L'Ukrainien"
26, Rue de Monthonol,
Paris 9 e.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 4 шіл.
Всіх наших Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо
розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси про-
симо повідомити головну Адміністрацію в Лондоні.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ
КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ НА ЧУЖИНІ.
СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТБІ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ,
ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА
ВСЮДИ РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ
ЕМІГРАЦІЄЮ!

Юрій ТИС-КРОХМАЛЮК

ДАВИД

»Ти йдеш на мене з мечем, списом
і щитом; я ж іду на тебе
в ім'я Господа, в ім'я Бога війська
ізраїльського, що ти зневажив його«.

(Давид, Сам. I. 17, 45)

Брутальна сила, злочинні вбивства, терор, зрада, садизм — оце засоби, якими Москва користується на протязі століть для поневолення волелюбних народів та знищування поривів до волі-свободи, ідеалу кожної шляхетної людини.

Впродовж лише однієї нашої генерації великого горя зазнав український народ від московсько-большевицького окупанта. Трагедія наша тим більша, що в боротьбі з московськими загарбниками за волю України впали наші найкращі провідники нації: Симон Петлюра, Євген Коновалець, Роман Шухевич-Чупринка, Степан Бандера.

Зранені тому рік трагічним московським убивством сл. п. Степана Бандери, намагаємося збагнути питання нашого національного буття, хочемо збагнути й розкрити таємницю історії, перевірити наші сили й позиції.

Напочатку я поставив епіграм із Святого Письма. Стоїть Голіят, потужний, озброєний залізним панцером, копією і щитом, та ще й слуга-зброєносець біля нього. А напроти Голіята — убогий Давид із ясними надхненними очима, із своїм вірую: Іду на тебе в ім'я Бога нації моєї!

Оце й найглибша відповідь на питання нашого національного буття. Проти нас стоїть величезна світова матеріальна потуга — Російська загарбницька імперія, що намагається знищити нас, розчавити, стерти з лица землі, роззухвалена і впевнена у своїй матеріальній перемозі. На українському народі Москва випробовує свою марксистську «наукову» систему злочинів, якою готується здобути світ. Намагається зламати здорову духову силу української нації, придушити в нас відчуття наших історичних завдань, зіпхнути в становище примітивних плебеїв, у прірву небуття; хоче зробити з нас рабів «отечества чужого», що втрачають почуття національної і людської гідності й покійно тягнуть ярмо неволі.

І проти цього новочасного Голіята, проти його ганебних замірів — став український Давид, матеріально безсильний, але надхнений і сильний духом, незапам'ятований ще й досі «сильними світу цього», що у своїй духовій слабості не спроможні ставити активний спротив загарбницькій, найбільш брутальній в історії людства Московській імперії. Хто він? — питають, як питав жидівський цар, побачивши вбогого Давида на полі бою.

Якими ж силами розпоряджається український народ у XX-му столітті? На це питання мусить бути ясна відповідь, бо воно основне в нашому житті й боротьбі. Зло, яке нам принесла історична доля — не абстрактне. Воно безчестить нас, позбавило нас нашого вільного державного життя, принесло нам неволю, терор, в'язниці, концтабори, розстріли, смерть найкращих синів і дочок українського народу. Але ця жахлива проба, безпросвітна ніч для народу, «може й потрібна, щоб настав день» (Ляйбніц).

В кількатисячолітній історії людства є чимало прикладів деспотизму й кривавих злочинів, як засобів, що мали запевнити тривале й непорушне існування деспотичних імперій, але всі ці намагання були завжди даремними. Змінялися методи поневолювання народів, були й спроби створити «універсальні» імперії, щоб доля рабів припала усім, щоб навіть і дух волі не витів між людьми. Але за кожним разом виявлялося, що дух неопанцерованого Давида сильніший від примітивного й бруталного насильства. Імперії падали, розвалювались одна за одною.

Дух сильніший ніж матерія — закон, що на ньому постало людське життя на землі. «Численні невдачі опанцерованих твар вказують на те, що навіть на низькому ступені розвою, дух сильніший від матерії. Тріумф цієї думки найшов свій найвищий вияв у людині» — пише Е. В. Бравн у «Scientific Theory and Religion».

В цього самого автора находимо опис бою з записок очевидця, що стосуються до старовинної історії Багдадського каліфату. Опис символічний, схожий на історію Давида:

«Тоді виступив із наших шеревів лицар і закликав до двобою. Він був у повній зброї, на арабському коні — мов гора. Тоді від монголів виїхав вершник на коні, схожому на осла, в руках тримав спис, наче веретено, без зброї на собі. Всі сміялися з нього, але поки минув день — перемога була його. Це було джерело лиха. Прийшло на нас те, що мало прийти».

*

Часи, в яких живемо — вимагають, щоб питання нашої перемоги над московським Голіятим ми ставили ясно й одверто. Це особливо важливе тому, що наступ Москви на український народ виявляється головню в намаганні знищити його духовість, національні ідеали і їх прапороносців. Іншими словами — це наступ на український націоналізм, на його провідників. Ось тому злочинна московська рука посягнула по життю сл. п. Степана Бандери.

В XIX-му стол. у нас панувала думка, що нам лишилося жити лише минулим, без призначення творити майбутнє. «Минулося, пане брате», нічого нам не лишилося, тільки могили й пам'ять народна та старовинні літописи. Живі люди сумували над минулим і записували перекази для ненароджених. Самі ж були тільки глядачами історичних подій, а коли й брали в них участь, то лише в шерехах малоросійських козацьких полків, або в куренях «тірольців сходу».

Наші визвольні змагання 1918-21 років уперше принесли нам відчуття нових часів. Перед нами був відкритий новий шлях у майбутнє і нашу історію ми бачили не лише в аналах і споминах, а також і майбутньому,

в історичних подіях та в історичному ставанні нашого народу, в якому й ми брали активну участь.

Історичність нації — це завдання нації. Жити — сьогодні означає діяти, творити щось окреслене й конкретне, працювати до крайніх меж, спрямовувати всі зусилля, щоб досягнути головну мету, навіть коштом власного життя. Іншими словами, віддати себе вповні ідеї визволення України, навіть якщо остаточний плід її призначений не нам, а тим, що прийдуть по нас, ненародженим.

Історичність нації це найвищий гуманізм, який існує в житті людини, бо тут іде про відношення одиниці до національної спільноти. Кожний, хто творив історію України, творив її з думкою про українську спільноту «мертвих, живих і ненароджених». Тоді до ворога не було сантиментів, не було компромісу з ним, угодовства, а була нещадна боротьба під кличем «перемога або смерть!». Хто в боротьбі з brutальним ворогом, який прямує до тотального знищення українського народу, не спроможний змобілізувати всіх сил і засобів нації, не спроможний поборювати його тотальними методами, той гратить одну з найважливіших передумов перемоги над ворогом. У війні ворог є тільки ворогом, не зважаючи на те, що й він ніби також терпить від своєї системи.

У час наших Визвольних змагань не кожний, на жаль, розумів цю очевидну істину державної нації. Не кожний бачив, що політичні гасла, партійні кличі, навіть цивілізація і культура — це тільки поверхня історії нації. Історична реальність лежить глибше, вона вимагає від нації творчого життя, великої візії майбутнього. Проте чимало наших земляків жило тоді буднем, захоплювалося ворожими кличами всіляких панславизмів, марксизмів, федерацій тощо, а свою терпимість до ворожих думок, розкладової дії ворога, його фальшивих ідей і починів — мішали з людською «гуманністю». Бути лагідним, примирливим, не дражнити ворога (борони Боже, бути «brutальним» до ворога), а потім зберегти свої місця в мертвій уже адміністративній ієрархії, — девіза плебеїв у часи нашого занепаду. Такі люди не мають почуття історичності і з великим збентеженням спостерігають, що в бурхливому рості нації вгору вони залишаються самотніми на руїнах їх духового плебеїзму. Нова доба нашої історії стоптала безбаченків, «покірних овець», людей з плебейським духом, залишила їх у стані рабів, вдоволених своїм нікчемним життям. А справжнє, не тваринне життя народу виявляється в пориві до висот, у непримиренності до ворога і в незламному бажанні здобути волю.

Коли нові покоління забувають ідеали нації, не здібні за них боротися і складати жертви, доля нації загрожена. Цю небезпеку поборює наш історичний творчий рух, що появився як реакція на занепадницькі об'яви — український націоналізм. Він і тепер продовжує історичність нації після наших Визвольних змагань і веде безоглядну боротьбу з московськими загарбниками.

Комунізм — суто московське явище, виплеканий московським народом і служить тільки його загарбницьким інтересам. Він нівелюючий і загрозливий кожному народові, крім московського, бо зроджений з московської духовости. В інтересі Російської імперії він розбиває кожную єдність, як

національну так і загальнолюдську. Ми протиставляємо йому нашу національну єдність, історичну призначеність, нашу віру і волю побороти цього найбільшого ворога людства. Саме в цих наших ідеалах є наша незламна сила! І який парадокс для Москви: вже 42 роки після революції, безмежного терору і ламання душ, а вона, рятуючи свою імперію від розвалу, далі мусить поборювати український націоналізм на землях нашої Батьківщини. Московська імперія не подолала нашої національної спільноти, не викорінила українського націоналізму.

Москва не лякається того, що думають про неї інші держави світу, але її тривожить те, що думає українська людина, яка, хоч і підкорена, не дозволяє їй дістатися в глибину її душі. Зверху в неї льоальність, а в глибині душі — ненависть до Москви і любов до своєї нації. Це породжує боротьбу й за рідне слово, й за повну вартість нашої культури, й за економічну незалежність, а в глибокому підпіллі — за національне визволення.

Поживою безмежної любови до Батьківщини, внутрішньої української сили — є український націоналізм, активний, агресивний і безкомпромісовий до ворога. Саме він дає почуття сили, певности, віри, почуття власної національної гідності й рішучості в боротьбі. А це найбільш небезпечне, найбільш загрозливе для новочасної Московської імперії.

Існують у нас і сили статичні, дуже корисні й цінні в інших, спокійніших умовах, але годі шукати в них підмоги в моментах, коли треба безоглядного твердого рішення. Не вони будуть наступати у відповідний час на ворожі панцерні колони, не лякаючись і атомних стрілен, а ті, що мають свою віру в майбутнє, призначене Богом Україні, свою активну ідеологію та ідейну спаяність.

Український націоналізм — політична сила, якої основою стала націоналістична ідеологія, девіза — «Україна понад усе», християнська мораль, офензивна стратегія і революційна рішучість. Його мета — розвалити Московську імперію і відновити Українську Самостійну Соборну Державу.

Протимосковський виступ Мазепи так налякав був царя-самодержця Петра, що він не позбувся цього страху до кінця свого життя. Тепер москвини так стривожені дією українських націоналістів — за їхнім терміном «бандерівців», — що ні на хвилину не запереставляють ідеологічної, політичної і фізичної боротьби з носіями ідей націоналізму.

Український націоналізм відкидає т. зв. «реальну політику», політику угодства, компромісів з москалями, червоними чи білими, яка, звичайно, веде до капітуляції. Вони визнають і ведуть тільки українську національну політику, керуючись виключно інтересами українського народу. На чолі організацій, які мають такий світогляд і таку стратегію визвольної боротьби, можуть стояти тільки люди найвищих чеснот, віддані повністю українській визвольній справі. До таких людей — провідників нації — належав, без сумніву, сл. п. Степан Бандера.

Провідні люди українського націоналізму знають, що йде боротьба не за вчорашнє, минуле, не за сьогоднішнє, а за наше майбутнє, бо річ не в зовнішній формі — царат, комунізм, федерація чи московська «демократія», а в необхідному знищенні московського імперіалізму раз назавжди. Тому самотнім засобом для знищення такого ворога є тотальна боротьба,

не зважаючи на те, що, мовляв, московський народ також не має свободи. Це його внутрішня справа і хай він думає сам про зміну своєї внутрішньої системи життя, до речі, системи, що впродовж багатьох століть служила інтересам загарбницької Московської імперії.

Ми боремося за наше завтра, боронимо не тільки мову, культуру й соціальні права, а найперше нашу історичність і національну незалежність. Москва фальшує нашу історію, русифікує нашу мову, нищить самостійні риси нашої національної культури. Але вона не спроможна відібрати нам нашого майбутнього: не мрій — а віри, не програми — а життя. І за це майбутнє нації йде боротьба. З одного фронту наступає Голіят опанцерений, озброєний потужною машиною імперської влади і адміністрації, а з другого — Давид, з ім'ям Божим на устах, з вірою в націю свою.

Москва, безсила в боротьбі проти українського націоналізму, злочинно вбиває нам провідників нації — Петлюру, Коновальця, Чупринку, а ось, рік тому, і Степана Бандеру, але свої мети ніколи не досягне! Світла постать С. Бандери, цього визначного провідника, борця за волю і національну державність, стала сьогодні власністю, символом усього українського народу.

В XVII стол. «печать свого духу» в історії України поклав Богдан Хмельницький, у XVIII — Іван Мазепа, а в нас час, без сумніву, Степан Бандера.

Цих духових нащадків Хмельницького, Мазепи, Петлюри, Коновальця, Чупринки, Бандери, цих сучасних мазепинців-бандерівців смертельно боїться Москва, бо в цьому невмирущому роді живе й діє незламна духова сила України і вона — прийде час — переможе!

Микола ЩЕРБАК

15 ЖОВТНЯ 1959

Уже не кулі, не гранати,
Не поєдинок у бою, —
Впускає хижо кат до хати
Отруту і слизьку змію,

І злісним косооким зором
У щілину спостеріга,
Як скаче й в'ється чорним колом
Повзучий і живучий гад...

Кривава мить... У смертнім герці
До зброї припада рука,
Але зміюка жалить в серце,
У саме серце, — і зника...

Ще гострий погляд... Ще б дихнути!
Іще блукає спрагло зір
Землею рути і отрути,
У зворах предковичних гір.

І смерті непокірний зроду,
Але в пориві до мети,
Він долу падає на сходах,
Щоб вгору до вершин зійти!..

П. САВЧУК

ПАМ'ЯТІ СТЕПАНА БАНДЕРИ

(Поєма)

І знову жертва! Провідник
ОУН загинув за ідею: —
Незламний, вірний бойовик,
Безсмертний символ Прометей!

Він вів народ в недолі час,
Коли Москва мечем, вогнями,
Руйнуючи, ішла на нас, —
Він став на захист із дузями.

Громив нещадно ворогів,
Піднявши стяг за Україну,
З найкращих нації синів
Створив УПА ідейну й вірну.

Він символ духу в боротьбі,
І клич подав свій за свободу,
Тернистий шлях обрав собі, —
Собою жертвував від роду.

Москва дрижала перед ним,
Перед його УПА полками,
Бо наш народ ішов грізним
За волю, спрагнений, віками.

А народ наш, то — граніт,
Ідеї відданий з любов'ю, —
Московський віковичний гніт
Стрічає все святою кров'ю.

Бандера був нації носій
Ідей державних і соборних,
Бо весь віддався тільки їй
І був незламний, непоборний.

Кував невпинно волі Чин
В тюрмі, по таборах неволі,
Підносив стяг свій до вершин
В найтяжчий час буття, недолі.

А Чин його — святі рядки —
Монументальністю в скрижалях:
Тридцять червня йде в роки
Безсмертності в вікових далях.

Він вирізьбив нову добу,
Добу відновлення держави,
Цим викликав грізну злобу
Всіх ворогів до волі й слави.

В історії цей Чин повік
Лунатиме над вільним світом,
Священний сорок перший рік
Для покоління — Заповітом.

Великим сином увійшов
В історію свого народу,
За свій народ на смерть ішов,
Бо здобував йому свободу.

Він кожним виявом своїм
Все прямував невтомно далі,
Шлях правди вказував усім
Ділами світлими з кришталю.

Був чесністю в усіх ділах,
Бо нації сталив ідею, —
Скеровував на вірний шлях
І був душею завжди з Нею.

Його ім'я в серцях у нас,
Як символ святості — промінням,
Як і безсмертний наш Тарас
У нації — святим творінням.

Тож будь безсмертністю, як світ,
Будь правдою всім поколінням, —
Нехай несуть твій Заповіт
В серцях — незгаслістю, горінням!

Юліан ЗАБЛОЦЬКИЙ

СТЕПАН БАНДЕРА — СИМВОЛ ДОБИ

Рік тому, 15-го жовтня 1959 р., згинув отруєний московськими вбивцями Степан Бандера, провідник Організації Українських Націоналістів. Ця трагічна вістка схвилювала до глибин душі не тільки членів ОУН, а й усіх українських патріотів як в Краю, так і за кордоном. Навіть противники українського націоналізму брали участь у церковних відправах чи в жалобних поминках, щоб скласти останній поклін тому, хто ціле своє життя, до останнього віддиху, віддав Україні.

Степан Бандера, безперечно, найбільша постать серед українців нашого часу. Його ім'я викликало захоплення серед народу, про нього співали пісні, розказували легенди, з його ім'ям на устах ішли в бій і вмирали тисячі молодих українських патріотів. Він був символом героїської боротьби українського народу під час другої світової війни і після неї, аж до наших днів.

Німець А. Фурман, колишній в'язень московських концтаборів, із приводу смерті С. Бандери писав: «Бандера не був провідником лише однієї організації, він був провідником усього народу, поневоленого, але воюючого українського народу. Я добре свідомий того, що це твердження натрапить на спротив деяких українських екзильних політиків. Але я тверджу тільки те, що відчували й думали сотні тисяч українців поза залізною заслоною. Провідництво Бандери визнавали всі українці, бо понад партійними розходженнями було одне, єдине, найбільше: Батьківщина... Велич його особовости швидко збагнули ті, хто, без огляду на місце, стоїть у безперервних змаганнях за волю... По таборах і селищах поселених запроторенців, про Бандеру ходили численні легенди й епізоди...»

Оцей коротенький виїмок із статті чужинця, є наочним свідченням про те, що сл. п. Степан Бандера ще за життя став символом, прапороносцем, визвольної боротьби українського народу.

Так як український народ вимовляв слово «Бандера» з найбільшою надією і любов'ю, так ворог вимовляв його — Бандера, бандерівці — з найбільшою люттю і зневагою. Компромітуючи Бандеру, він хотів скомпромітувати цілий український визвольний рух, але, не зважаючи на всі його зусилля, він успіху в цьому не мав. Тоді заповів вирок Москви: Бандера мусить згинати, щоб разом із ним згинула надія і символ українського народу. Але й тим разом Москва не досягнула своєї мети, бо вбивши Бандеру, не змогла вбити його духу, символу, його ідей.

В чому ж сила й значення постаті Бандери? Чому ім'я його стало головним у народі й піднеслося до висот легенди, символу? Це питання ставлять в українських середовищах і його прихильники, і його противники, тому й відповідь різна, часто узалежнена від того, хто як ставиться до українського націоналізму та проблеми визвольної боротьби України. Адже Степан Бандера не керував ні державою, ні армією. Не зводив

переможних фронтових боїв з ворожими силами, не складав договорів із сусідніми державами, не забезпечив добробуту й щастя своєму народові. Спочатку відомий тільки невеликому гуртові людей, він згодом став відомий усім, навіть кожній українській дитині, але не тому, що був для народу щедрим »добродієм«, а тому, що кликав нарід до боротьби, на риск, на жертви, на великі чини, що вимагають повної відданости сучасників у боротьбі за краще майбутнє нації.

Щоб зрозуміти значення й ролю сл. п. Степана Бандери, усвідомити, чому саме він виріс до символу українського народу в наш час, треба розглянути саму добу, в якій він жив і ідеї, які нуртували в народі.

По закінченні наших Визвольних змагань 1917-21 років, що пройшли в Україні під кличами соціалістичних ідей і покінчилися невдачею, український народ опинився ще в гіршій неволі, ніж був до війни і революції. Проповідувані українськими соціалістами ідеї, взявся реалізувати московський, тим разом червоний окупант. Вкладаючи соціалістичний зміст у форму твореної української державности, багато з-поміж провідників тогочасної української революції, найшовшись на вигнанні, з неприхованим заінтересуванням спостерігали, як окупант здійснює соціалізм в Україні, в т. зв. УССР. Багато з них уважали соціалістичний зміст суттєвою справою в державному будівництві і коли Москва не дозволила їм реалізувати їх соціалістичних ідей у державі з українською формою, вони були готові повернутися в Україну й реалізувати їх у державі формою і змістом московській — УССР (Винниченко, Грушевський та інші). В еміграційних осередках почалися агітація, ідеологічна боротьба та творення груп і таборів.

З другого боку, взаємні обвинувачення за невдачу навіть у національному таборі викликали дискусію про ролю чужої допомоги, а разом із тим і орієнтацію на сторонні сили — Атланти, Денікіна чи Польщу. Українська преса була тоді переповнена, слухними або неслухними, закладами одних проти одних. Коли одні поверталися на батьківщину, інші шукали нових ідей. У тому ідейному хаосі кінчилась одна доба нашої історії й замикалась сторінка Визвольних змагань 1917-21 років.

Нарід у поневоленій Україні стояв осторонь тої дискусії, що велась на еміграції. Він по-своєму розумів нове поневолення й шукав нових форм боротьби з окупантами за волю й краще майбутнє. Поразку Визвольних змагань трактував як здобутий досвід, з якого треба черпати науку на майбутнє. У той саме час народжується ідея революційної боротьби за українську державність. Розгортається акція УВО на чолі з Є. Коновальцем, а одночасно з національними кличами виступає СВУ і СУМ. Розпочинається відворот від соціалістичних кличів і йде боротьба найперше за самостійну українську національну державу з таким соціальним ладом, який найкраще буде відповідати українському народові. По розгromі СВУ і СУМ-у Москвою, УВО залишається єдиною всеукраїнською силою, яка ставить собі за мету, з допомогою підпільної боротьби, а потім усенародним повстанням, — здобути українську державність.

В той же час на західноукраїнських землях виростає покоління, яке — маючи ще перед собою світлий образ недавньої української держав-

ности і відчуваючи важкий стан поневолення, — готується до дальшої боротьби. Молодь ця поповняє підпільні ряди УВО, мріє про великі чини, про нові бої за волю і відновлення української державности. Але в цьому своєму молодечому пориві, вона не має виразної уяви про цю державу і її організацію, за яку готова пролити свою кров і віддати своє молоде життя. Тут з поміччю тій молоді приходить ОУН з ідеологією українського націоналізму, приходить Дмитро Донцов, що у своєму «Віснику» пропагує ідеї активного націоналізму та впливає на остаточне ідейне формування цього покоління. Вихована в націоналістичній ідеології молодь, по-своєму починає розуміти причини невдачі наших Визвольних змагань. Не весь народ став до боротьби за українську державність. Соціалістичні гасла були запліткі, щоб боротьбою за 8-мигодинний день праці, успішним землею чи правом на страйки захопити й повести за собою народ. Не всі провідники народу стояли на висоті завдань, що їх перед ними поставила революція. Вони більше поклалися на «братню допомогу» московських соціалістів чи на сторонні сили, ніж на сили власного народу. А для боротьби, до якої готувалось це покоління, треба було беззастережно відданих ідеї української державности людей — сильних, твердих і характерних, які вповні поставили б себе на службу великій ідеї, віддали б усе — аж до власного життя — Україні. Щоб бути такими, треба готуватися, виховувати себе самого та інших, впливати на цілий народ. Бо з народу гречкосіїв треба створити нарід героїв — силу, якої ворог не здолає. Власними силами, без жодних хитань, без компромісів і орієнтації на чужих — нарід мусить вибороти собі волю. Такий зміст вкладала в ОУН молодь.

Організація росла, міцніла, опановувала всі українські землі під Польщею, перекинулася через кордони на Закарпаття й Буковину, сягнула й на широкі простори Наддніпрянської України, поневоленої большевиками. Почалася підготовка до збройного повстання і всенародної революції. Не сперлася ОУН на якусь одну верству чи одне середовище в народі, а захопила всі верстви народу, маючи за базу якнайширші маси простолюддя. Непевність міжнародної ситуації, ворожий терор, близькість воєнних подій, що зависли в повітрі, були пригожим ґрунтом, що на ньому росли революційні настрої мас по всій Україні.

В такий ситуації прийшла друга світова війна, якої український народ чекав, сподіваючись, що вона буде нагодою здобути власну державність. До цієї революційної боротьби ОУН підготувляла народ на всіх землях України. І так зродилася епопея відновлення української державности 30-го червня 1941 року, знищеної новим німецьким окупантом, та героїчна визвольна боротьба Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії.

Досі, в тому історичному перегляді, ми ні словом не згадали про Степана Бандеру. Він був саме між тисячами українських революціонерів одним із тих, що весь свій труд віддавали українській визвольній справі. Був одним із тих, що вже в молодих роках вступили до УВО, а потім — до ОУН. Працював підпільно, конспіративно, виховував себе самого і виховував інших, жив революційною організацією, завжди готовий на всі жертви для визвольної справи. Був такий як інші, але одночасно

був кращим від інших. Його особисті прикмети, повна відданість справі, його непересічна здібність, незвичайно сильний характер і бистрість думки, вміння дивитися широко й керувати іншими — висунули його вже в молодому віці на провідне місце в Організації. А згодом, він сам нею керує вправною рукою, розбудовує її та веде боротьбу з окупантами в широкому масштабі. ОУН відчула в ньому справжнього, непересічного провідника, що відтиснув на ній нестерту печать свого духу і своєї індивідуальності.

Коли вперше українська громадськість побачила Степана Бандеру на Варшавському процесі, він уже був справжнім керівником боротьби ОУН. Та не тільки керівником ОУН в Краю, а також провідником українського народу в боротьбі за волю і державність.

Всі найкращі прикмети, які плекало тогочасне покоління, знайшли своє завершення саме в особі сл. п. С. Бандери. Був людиною, як і всі інші, але в нього не можна було знайти тих людських слабостей, що в тяжких обставинах доводили інших до безнадії і заломання. Невгнутий не тільки на словах, а перш за все в дії, він у найгірших умовах находив силу видержати і перемогти.

Пригадується момент арештування і слідства перед Варшавським процесом. Бандеру та інших обвинувачених замкнули в окремому крилі львівської тюрми в напівтемних камерах, що були карцером для в'язнів. Арештованих суворо ізольовано, а догляд над ними перебрала слідча поліція. Щоб в'язні не могли порозумітися, вона постійно вартувала під дверима камер, а щоб ізоляція була повна, зорганізовано для них й окрему кухню, яку обслуговувала також поліція. Під тортурами і примусом, дехто із в'язнів почав заломлюватися. Очевидно, не Бандера. Він болів тим, але не мав змоги вплинути на слабших, бо ізоляція була повна. Все ж таки він не подався; на дні алюмінієвої тарілки, в якій приносили в'язням їду, він ложкою вирив слова: »Радше впадь, а не зрадь«. Другого дня на іншій тарілці написав те саме, а тарілки кружляли по камерах ізольованих в'язнів, для яких ця осторога була добре зрозумілою. Вони знали, чією рукою були написані, чи радше вириті ті слова, і хто почав був ламатися — відкликав свої зізнання. Прокурор підозрівав, що на ізольованих в'язнів хтось впливає. Зміцнено сторож і контроль і щойно тоді знайдено написи на тарілках і їх автора. Бандеру покарано темницею і голодуванням.

Тільки той, хто був у тюрмі, битий і тортурований, фізично чи психічно, може пізнати силу духу людини, яка в таких тяжких обставинах думає не тільки про себе, а також про інших і про справу.

В словах Бандери ніколи не було й сліду пустої фразеології, вони все відповідали його переконанням і чинам. Він усе ніс повну відповідальність і за свої вчинки і за вчинки своїх підлеглих, але коли до інших в нього було вирозуміння людських слабостей, то до себе самого він завжди ставив якнайтвердші і якнайбільші вимоги. Ідеї був відданий повністю, без застережень. Коли не раз наражував своє життя, коли роками смерть стояла йому за плечима, він не використовував того, щоб показувати себе безстрашним, навпаки — підкреслював завжди, наскільки він цінить своє життя та життя інших.

Коли в ставленні до інших у нього були такі сильні елементи людяності, то в нього ж самого просто не можна було знайти людських слабостей.

Сл. п. С. Бандера був одним із тих, що творили й організували боротьбу українського народу перед другою світовою війною, а тому, що виявився кращим ніж інші, йому й доручено керівництво цією боротьбою. І навіть тоді, коли був засуджений поляками на досмертну в'язницю, був далі духовим провідником революційної боротьби, що просякала щораз глибше в широкі народні маси.

По упадку Польщі Бандері, що, вирвавшись із тюрми, опинився в т. зв. Генеральній Губернії, націоналістичний актив та представники ОУН з Краю передали керівництво визвольною боротьбою в Україні. В тяжких умовах першої большевицької окупації західноукраїнських земель, в зударі з московською терористичною машиною, ОУН не тільки витримує терор ворога, а й сама переходить до наступу, захоплюючи своєю дією всі українські землі до Дніпра і за Дніпром, де кривава ежовщина знищила більшість підпільних осередків спротиву окупантові. В час німецько-советського союзу, німці уникали хоч би найменших причин для непорозуміння з Москвою, а такі причини давала саме ОУН, що діяла по обох боках Сяну і Бугу та постійно викликала граничні інциденти. З України і в Україну через кордон переходили зв'язкові, а то й цілі відділи, які нагадували, що там ведеться одверта боротьба з московським окупантом.

Пригадується одна нарада в словацькому місті. В перші дні по упадку Польщі, коли загаль українців був пригнічений німецько-московським союзом і відступленням західноукраїнських областей Москві, Степан Бандера — щойно звільнений з тюрми і, як могло здаватися, ще не зорієнтований у нововитвореній ситуації, — схаактеризував положення України так:

Війна, з упадком Польщі, не закінчилася, а щойно розгоряється. Це тільки початок нової світової війни, а кінець її може бути таким, як був у першу світову війну: упадок Москви і Німеччини. І до цього моменту Україна мусить бути готова, щоб події не заскочили її. Ми не можемо орієнтуватися ані на Німеччину, ані на Москву, а тільки на власні сили і використати военний час для підготовки цілого українського народу до відвертого революційного виступу у відповідну пору...

Такі думки тоді, коли українці та інші поневолені народи дивилися на Німеччину, як на єдиного можливого союзника, були трохи дивні й не одного заскочили, але, як вони виправдали себе пізніше...

З вірою у слушність справи і в сили власного народу, Степан Бандера підготовлював народ до революційної боротьби у відповідний час. Для цього необхідно було скріпити насамперед Організацію на Рідних землях і туди відправлено найкращі кадри випробуваних націоналістів. Тому початок німецько-московської війни не був заскоченням, несподіванкою для ОУН. Україна вже не була пасивним тереном боротьби двох потуг, тим більше, що український нарід, завдяки акції ОУН, уже був силою,

яка вимагала від тих, що вступали на його територію зайняти ясне становище в справі його майбутнього. Ще не встигла німецька армія стати твердою ногою на українську територію, як з доручення Бандери проголошено у Львові відновлення української державности. Це примусило німців виявити свою справжню мету та зайняти становище до відновленої Української держави і її уряду. У відповідь — вони арештували прем'єра уряду і Степана Бандеру.

Але і в концтаборі Степан Бандера був далі духовим керівником революційної боротьби в Україні, бо ті, що вели її, реалізували його концепції, його ідеї. Хоч він особисто не міг бути в самому розгарі боротьби, на фронті, проте сила його духу, ідей і концепцій давала себе всюди відчутти і в його керівництві ніхто не сумнівався. Він ставав символом боротьби проти окупантів, яка в народі зливалася з ім'ям Бандери в одне ціле. Щоправда, може інакше була б виглядала визвольна боротьба українського народу під час другої світової війни, коли б нею був керував Степан Бандера особисто, бо він мав незвичайний дар дивитися на розвиток подій і керувати ним. Все ж таки його індивідуальність була такою великою, що й без його особистої присутності, його ім'я і його ідеї перетворили боротьбу ОУН в широку революційну стихію, що простілася до всіх закутків просторої української землі, поглинула в собі й затопила віками витворене в народі почуття меншевартости й рабства та висунула наверх почуття національної гідности і чести. Ця боротьба дала світлу традицію нових, відомих і невідомих, героїв.

На жаль, і тим разом визвольна боротьба українського народу в час другої світової війни і після неї покінчилася, покищо, поразкою. З кінцем війни московські орди посунули на Україну та інші європейські держави, але їм не вдалося й досі знищити розбудженої волі народу, ані ідеї української самостійности. І Степан Бандера як і колись, під час німецько-московського союзу, далі підготовлював нарід до майбутніх подій — до визвольної революції. Так само, як і колись, через кордони проривалися групи зв'язкових, щоб скріпити й ширше розгорнути визвольний рух в Україні. В найбільшому розгарі жертвової праці Степана Бандери, відданої вповні тільки українській визвольній справі, напередодні загострення міжнародної ситуації, прийшов трагічний день 15 жовтня 1959 року — смерть С. Бандери з руки ворога.

Але смерть Степана Бандери не замикає визвольної боротьби України. Так як колись з німецького концтабору, не будучи фізично присутнім на полі бою, Бандера був символом, прапором визвольної боротьби, так і тепер смерть його для нас тільки фізична, бо дух його житиме в народі вічно і в слушний момент поведе народ до бою, тим разом уже до переможного.

Українська еміграція не може стояти осторонь цієї визвольної боротьби, що ведеться на Рідних землях. Дух Степана Бандери кличе і нас до праці, до остаточної розправи з ворогом, після якої будуть здійснені його великі ідеали: воля і щастя народу в Українській Самостійній Соборній Державі.

Микола ЩЕРБАК

У К Р А Ї Н А

I

Я все з Тобою: у думках, у снах —
Моя любов Твоїм теплом зогріта!
Не раз я бачу: стигне далина,
Тополя мріє — жде ясного літа!

На синіх горах місто золоте,
Дніпром омите — береги співучі! —
У росах нива колосом цвіте,
Шумить смерека на карпатській кручі...

О, Україно! Так! Це Ти, це Ти!
Я пізнаю Твою красу і вроду,
Я пізнаю шляхи Твої й мости,
Дівча, і спів, почутий коло броду...
Я пізнаю... Чи ж може не пізнати
Син Матері!?

Змахну сльозу рукою
І знов веселка заливає сад,
І тихий став, і верби під горою...
І враз Ти меркнеш... Ніби хмари тінь
Впаде крилато... Ніби блискавиці
Розтнуть Твою безкраю широчінь
Під завивання сірої вовчиці...
І я здригаюсь... І здригає Діл,
Гудуть бори, шумить-реве Славута...
І я вчуваю — грима скоростріл —
Ідуть упівці — слава не забута!
Ідуть сини Твої в глибоку ніч
З Карпат високих, із лісів Волині,
І, мов з п'ятьми, із присмерків сторіч
Великий День встає і співи линуть...
І Ти встаєш... І сонце і блакить —
Держави барви, з неба Богом дані!
І вся земля співає і бринить —
О, смутку мій! О, раю мій жаданий!

II

України далекої
Може, вже немає...

Т. Шевченко

У далеких дорогах, що тонуть в туманах,
В містах велелюдних, де в турботі живеш,

Часом вирине думка, що Ти — це омана,
Що Тебе вже й немає за вихром пожеж;

Що Ти спопелилася, згоріла, зітліла
У війнах і в грозах, і лежить, як німа,
Вкрита саваном білим, земля чорнотіла,
Розшматована, в ранах, — аж холод пройма! —

Аж здригається серце, — та це лиш примари! —
Ти живеш за морями, як пісня віків!
Ти гримиш, Україно, в походах покари,
Ти промінишся ланом, що житом зацвів!...

То я бачу Тебе на широких майдані
В синьо-жовтих прапорах, — душа не вмира! —
Як ідеш Ти сувора, в нестримнім жаданні,
Як шумиш, наче повинь Славути-Дніпра!

Як хвилює Твій степ, на простори багатий,
Що із бурею любить шаліючу гру,
Як течуть бистриною потоки в Карпатах
І гаряча смола у сосновім бору...

То ввижаєшся Ти в снігову хуртовину
З автоматом, що креше метіль вогневу!...
Україно моя! Я Тебе до загину
Отаку збережу — непокірну, живу!

III

Надійде час: ударить дзвоном мить
І млу схитне, розтерзану й гарячу.
І враз душа відлунням заgrimить, —
Я знов — о, Рідна! — знов Тебе побачу!

Не знаю я — Ти будеш у диму
Чи у вогні від блискавиць і грому...
Ну, що ж... Нехай... Я все, усе прийму,
Як даль прийняв, чужу і невідому...

Я все прийму! Лише б серед ланів
Твій вільний вітер остудив би скроні!
Лише б Дніпро, як рідний, гомонів
Та був багнет несхибний у долоні! —

Багнет — на ката!

А коли впаду,
Підкошений ворожою рукою, —
Щоб Ти, як Мати, від пекучих дум
Схилилася у смутку наді мною...
(із збірки »Г'янкий чебрець«)

3. КАРБОВИЧ

НАЙВИЩИЙ ЧАС НА ВИЗВОЛЬНУ ПОЛІТИКУ

Брутальні виступи московського ватажка, Нікіти Хрущова — масового вбивці народів, — на XV-ій сесії Об'єднаних Націй, частково виявили його справжні заміри й бажання. З одного боку він розпалюванням т. зв. «холодної війни» хоче страшити західні держави і примусити їх поступатися в користь його вимог, а з другого — своєю агресивністю намагається відвернути увагу вільного світу від революційно-визвольної боротьби поневолених в СССР народів, що постійно виявляють свої прагнення до волі й державної незалежності. Проповіданням ідей «миру» та «співіснування» з одночасним грубим обвинувачуванням Заходу в «імперіялізмі», Нікіта сіє заколот та при допомозі своїх п'ятих колон у західних державах, а особливо в нерозвинених молодих державах Африки, що вийшли на шлях самостійного державного життя, готує похід московсько-комуністичних сил на підбій світу. Вистачить приглянутися подіям в Кубі і джерелам заколоту в Конго, щоб зрозуміти і ствердити, що хрущовські ідеї «миру» і «співіснування» — це отруйні тактичні уколи в організми західних держав, щоб у стані їх знечулення готувати світову комуністичну революцію для встановлення світової московської імперії.

Єдиним порятунком від катастрофи, яка грозить вільному світові з боку московського імперіялізму — є тільки політика сили. Це теж єдиний рятунок і для поневолених Москвою народів, що боряться з комуно-московськими окупантами. Приклад московського насильства — знищення Степана Бандери, ще раз підкреслює факт, що Москва кожний засіб вважає «виправданим», якщо хоче здійснити якусь свою мету. Тож проти насильства може встоятися тільки свідома своєї мети сила. Найбільш нездоланною силою проти московсько-большевицького комунізму — цього витвору московського імперіялізму та синтези його з марксизмом, — є ідея національної самобутності, волі й державної суверенності всіх народів — тих, що користуються свободою, і тих, що їх свобода обмежена (сателітні держави), і тих, чия свобода знівечена «союзом» з Москвою, а які найкраще оцінюють і відчувають утрату волі та природно є найбільш принциповими ворогами большевизму, цього новітнього вияву московського імперіялізму.

Принцип свободи, що є в основі боротьби поневолених Москвою народів, вміщає в собі оборону національної особовості, релігії, національної культури, індивідуальних властивостей розвитку націй і шляхів їх життя. Але цей принцип може бути гарантований тільки єдиною передумовою — суверенною державою народу, воля якого в ній є єдино свобідна і творча.

Слід підкреслити, що цей принцип мусить бути застосований однаковою мірою до всіх народів, зокрема супроти московської імперії, якої представники проповідують самовизначення і свободу афро-азійських

народів, а в практиці несуть найганебніші форми колоніалізму, випробувані за залізною заслоною в т. зв. ССРСР.

Тільки тоді, коли Захід рішучо вимагатиме застосування цього принципу до московської імперії — його сили будуть непереможні, бо удари їх будуть спрямовані в найбільш вразливе місце цієї імперії, місце постійних трясень і щілин.

Московську імперію можна розвалити тільки ударами революційно-визвольних рухів зсередини, але при сприятливій співдії зовнішніх сил, що пляново допомагали б свободолюбним народам перемогти сили Москви. Для цього потрібний відповідний план психологічної війни з Москвою, опрацьований представниками вільних держав та представниками визвольних рухів поневолених в ССРСР і в його сателітах народів. Співпраця західніх держав з імперіялістичними колами біломосковських емігрантів, що захищають «неподільність» московської держави — імперії з її сферами впливів на менші сусідні народи, не послаблює большевицького імперіялізму ні структури ССРСР, навпаки — діє в протилежному напрямі, бо скріплює співдію державних апаратів сателітних і «союзних» держав із московсько-большевицьким центром та зв'язує з большевизмом ті елементи, які — вибираючи поміж чорносотенним «демократичним» московським імперіялізмом на еміграції, який навіть формально заперечує національну окремішність поневолених Москвою народів, і большевицьким червоним «інтернаціональним» імперіялізмом офіційного режиму, — тримаються останнього, який бодай формально визнає існування народів і їх республік, не зважаючи на те, що в практиці зружує та знищує їх окремішність.

Зовнішній наступ на московську імперію знайде тільки тоді відгук і співдію з боку поневолених народів в ССРСР, коли вони бачитимуть у цьому наступі не лише жертву своєї крові та національного майна, а також і запоруку свого визволення. Існує надто великий досвід минулого, з якого поневолені Москвою народи навчилися розрізняти пропагандивні гасла «визволителів» від правдивої допомоги союзників і партнерів спільної боротьби.

Боротьба з большевизмом не може обмежуватися виключно словесною боротьбою — в етері та друком. Вона мусить виявити себе в політиці світових вимірів. Ми вже згадували не раз, що політика коєкзистенції на Заході вбиває морально союзників Заходу на Сході, відбирає їм надію на допомогу в боротьбі за визволення. Врешті, політика поступок додає Москві відваги ставити постійно нові вимоги і робити натиск на держави Заходу. Нерішучість Заходу і його пропозиції для злагіднення конфлікту не усувають джерела конфлікту, ані не дають розв'язки міжнародного напруження. Такий шлях веде неодмінно до атомної війни. Аджеж постійному відступові Заходу мусить вкінці прийти кінець, коли московський агресор висуне йому остаточну вимогу — повну капітуляцію перед ним. Психічно невідготований Захід до війни з Москвою з допомогою революційних сил усередині ССРСР, буде змушений обмежитися війною фізичних сил, війною атомною. Цю смертельну консеквенцію може Захід обминути, коли вибере кращу й надійнішу

зброю, зброю смертельно-нищівну для Москви — психологічну війну, як відповідь на почату Москвою т. зв. «холодну війну». А цією зброєю у психологічній війні є ідея свободи не лише індивідуальності, а й цілих народів, себто націоналізм. Демократія Заходу і націоналізм поневолених московським колоніалізмом народів — це два гасла на двох сторонах прапору нашої доби, що його мусить підняти людство, якщо хоче скинути зі себе примару неволі й рабства, що їх готує і несе світові комуно-московський імперіялізм.

Якщо московська пропаганда в ім'я миру й справедливості вимагає від держав Заходу вивести свої війська з Європи, Азії і Африки, зліквідувати бази навколо ССРСР, то західні держави повинні погодитися на ці вимоги, але під умовою, що Москва виведе свої війська з країн т. зв. «народної демократії» (сателітних), з теренів «союзних» і «автономних» республік та інших країн, що не входять до складу московської етнографічної території. Тільки за такої постави Заходу Москва промовила б іншою мовою, і тільки за такої політики супроти імперіялізму Москви наступила б диференціація сил всередині ССРСР, включно до розвалу московської імперії на національні держави поневолених нею народів.

Резолюція про «Тиждень поневолених народів», що її схвалив сенат США, правильно перелічивши всі категорії поневолених Москвою націй, є початком і першою ластівкою у вияві нової політики Заходу. Найкращим показником правильності такої політики є реакція Москви, що прийняла резолюцію про «Тиждень поневолених народів» найгострішим виявом різних почуттів ненависти, страху та лайки. Москва, в першу чергу, як це робила вона й раніше, повела наступ на провідних людей національно-визвольних рухів поневолених нею націй, обвинувачуючи їх у «вислужництві» чужим силам, у протинародній політиці, в коляборанстві з чужими імперськими силами тощо. А найчастіше прив'язує їм «фашизм», буржуазний націоналізм, капіталістичну міжнародну агентурність і т. п. А ці ж провідні люди визвольних рухів, як і цілі рухи, ніколи не зрікалися своїх принципів і несли наслідки своєї безкомпромісової боротьби. Символом визвольної боротьби українського народу був і вбитий московськими агентами Степан Бандера, що жодному імперіялізмові не схилив чола і однаковою мірою був переслідуваний, як і ціла українська нація, націонал-соціалістичною Німеччиною і комуністичною Москвою. Західні потуги, провідних людей яких большевицькі імперіялісти щораз частіше називають «фашистами», а американці — ще й «колонізаторами», повинні зрозуміти підлі, забірані терміни большевицької пропаганди, пропаганди народовбивців, що мокрими від крові угорських революціонерів, українських повстанців та революціонерів інших народів руками підписують маніфести для африканських народів про визволення і суверенність націй.

Захід повинен співдіяти з моральною силою поневолених Москвою народів, що її репрезентують на еміграції мільйони синів і дочок поневолених націй. Така співдія принесла б всебічну користь і для вільних держав Заходу і для поневолених у московському ярмі народів. Визнання революційно-визвольних урядів поневолених Москвою народів Заходом поставило б большевицьких окупантів у нелегальне становище, яке

вони де факто створили насильством, бо уряди в «союзних» та «автономних» республіках СРСР ніколи не були обрані волею народів, а накінені їм багнетами і брехливою пропагандою.

Тому, стверджуємо ще раз, вже дозріла хвилина, щоб Захід не тільки виправив занедбання в дослідях ракетної зброї, що його в тій ділянці випередила Москва, а також виправив такою самою мірою занедбання в ділянці психологічної війни та організації світового антибольшевицького фронту на всіх континентах світу, передусім у спільній акції вже давно зорганізованих і випробуваних революційних сил на теренах СРСР.

Від заяв треба приступити до конкретної зформованої акції, бо тільки таку мову розуміє Москва. Одночасно здорові сили Заходу мусять відсепарувати від себе елементи, що називають себе «антикомуністичними», але діла яких сприяють скріпленню московської імперії. Запорукою перемоги над комуно-московськими агресорами є опертя на національно-визвольні сили поневолених Москвою народів, яких авторитетні репрезентанти заступають реальний антибольшевицький потенціал. Боротьба з комуно-московськими силами вимагає здійснення таких передумов:

1) Розвинути психологічну війну через піддержку визвольної політики поневолених Москвою народів.

2) «Тиждень поневолених народів» повинен набрати політичної актуальності не лише у США, а також і в програмах інших держав вільного світу, наслідком чого повинна бути активно підтримана визвольна боротьба поневолених народів у СРСР та в сателітних державах.

3) Координаційні центри психологічної війни з Москвою повинні бути розташовані в цілому світі, з участю в них представників окупованих Москвою народів.

4) Координаційні центри повинні проклямувати Велику карту свободи людини і народів.

5) Вільний світ повинен ясно з'ясувати своє становище супроти останньої імперії в світі, московської тюрми народів, і до справи незалежних держав народів, що входять до складу цієї імперії. Також повинні бути накреслені ідеали в боротьбі за визволення поневоленої частини світу.

6) Активна підтримка революційним силам за залізною заслоною повинна бути трактована як єдина альтернатива до атомної війни. Тільки розвал СРСР на самостійні національні держави поневолених народів звільнить світ від напасника і спричинника катастрофи — атомної війни.

7) Свободолубний Захід повинен відкинути коєкзистенційну політику, бо її форсує Москва не з метою миру, а з метою підготовки світової комуністичної революції, щоб завести тотальну неволю в цілому світі. Найвищий час ставити активний спротив цим намаганням Москви, бо коли московсько-комуністична пропаганда здобуде у світі вплив, вона вірне світ на останню розв'язку — атомну війну й масове знищення.

8) Об'єднані Нації, що ступнево перетворюються в засіб політики коєкзистенції, повинні бути зреорганізовані як світова міжнародна організація протибольшевицького світу, викинувши представників СРСР і його сателітів. Натомість в ООН повинні бути репрезентовані, крім своїх антибольшевицьких націй, поневолені Москвою народи своїми правдивими представниками.

Степан БАНДЕРА

РОЗВИТОК РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ*

В попередніх розділах ми прийшли до висновку, що національна революція має пригожий природний ґрунт для розвитку, але головною її проблемою є створити **активну революційну силу** з сирого потенціалу протибольшевицько наставлених народних мас. Отже велика частина рушійної революційної енергії йде на те, щоб мобілізувати, організувати й повести до боротьби дрімаючий у народі потенціал.

Діючі сили революції, що є підметом цілого революційного процесу, можна поділити на дві групи: **Перша — це первісні, революційні сили революції.** До другої групи належать ті сили, що орухомлювані й організовані до революційної боротьби первісними, рушійними силами.

Є три основні, первісні рушії революційного процесу: **революційна ідея, революційна організація і революційна акція.**

Ідея українського націоналізму, як продукт духовости і світогляду українського народу, як вислів його життєвих прагнень та дороговказ його прямувань на історичному шляху, — є одночасно різким запереченням теорії і практики большевизму, запереченням тієї дійсности, що її насильно створює і накидає українському народові московсько-большевицьке поневолення України. Цим засадничим протиставленням до большевизму та своїми внутрішніми якостями, своєю динамікою — **ідеї українського націоналізму є основним, найзагальнішим, найсильнішим і найвитривалішим діючим рушієм української національно-визвольної протибольшевицької революції.**

Революційна організація, яка ставить собі за мету здійснити поступати революційної ідеї своєю діяльністю й боротьбою, — **стає основним і керівним, свідомо діючим підметом революційного процесу.** Поскілки революція не є якимсь автоматичним процесом, а тільки, і то в першу чергу, боротьбою проти організованої і пляново діючої ворожої сили, то й передумовою її успіху є **планованість і організованість.** У національно-визвольній боротьбі мусить брати участь увесь народ, тож тим більше потрібна міцна провідна сила, яка унапрямувала б і організувала б змагання цілого народу.

В новочасних визвольних змаганнях України зформувалася і виросла така провідна революційна сила — ОУН, що ініціативно охоплює всі основні ділянки і форми революційної боротьби. Втримання, **дальше скріплення і розбудова ОУН мають підставове значення для послідовного й успішного розгортання національної революції.**

*) Скорочений розділ із праці сл. п. Степана Бандери: «Перспективи Української Національно-Визвольної Революції».

Революційна дія-боротьба — це **третій основний рушій революційного процесу**. Без неї ідеї втрачають свою живучість і революційну динамічність. Революційна організація без відповідної дії не сповняє свого призначення і завмирає. Боротьба — це вияв живучості революційної ідеї і життєздатності революційної організації. Революційна діяльність може мати різні форми і різну напругу, що міняються відповідно до обставин. Найважливішим є те, щоб революційна організація **послідовно продовжувала свою діяльність**, як непохитне змагання за здійснення незмінних ідей, що її оживляють.

Між трьома рушійними силами визвольної революції існує нерозривний зв'язок, так що відсутність однієї з них засадничче зменшує дію інших. Тільки при повновартісному діянні всіх трьох рушіїв, революційний процес розвивається послідовно всупереч усім намаганням ворога спинити його, розбити чи розкласти.

Розвиток визвольної революції виповняється двома головними процесами: **революційною боротьбою з ворогом, з його силами та діями, і мобілізуванням до революційної боротьби нових і щораз більших сил народу**. Обидва ці процеси зливаються в одну дію і один одного підсилює. Кожний акт і кожна акція безпосередньої боротьби з ворогом здобуває для справи революції все нові симпатії, нових визнавців і нових борців. Так само й мобілізування щораз більших сил на боці боротьби з ворогом.

Схематичний план розвитку визвольної революції опирається на ступеневому, послідовному загострюванні та розширюванні протибольшевицької революційної боротьби з залученням до активної участі в ній щораз ширших мас, так що вона охоплює увесь народ, цілу країну та всі ділянки життя, досягає найвищої напруги і переходить у загальне, всенародне збройне повстання. Але в практиці революція не розвивається по прямій лінії за таким схематичним планом, який розрахований на сприятливий уклад усіх важливих факторів, що мають вплив на її розвиток. Реальний розвиток іде, звичайно, хвилястою лінією, зі спадами, повільними й бистрішими піднесеннями, як і всякі інші складні процеси. Вирішальне значення мають, однак, не ці змінні хвилювання в розвитковій лінії, а найвищі точки, що їх досягає революція в окремих етапах свого розвитку, які повинні показувати щораз більші досягнення в сенсі схематичного плану.

Беручи до уваги реальні умовини розвитку протибольшевицької, національно-визвольної революції, розрізняємо в ньому дві головні фази. **Перша — це фаза затяжної або перманентної революції**, яка охоплює всі її етапи-періоди в ситуації несприятливій для загального збройного повстання. Друга — це **вирішальна фаза визвольної революції, всенародний зрив — повстання**. Збройна повстанська боротьба, яку веде весь народ у найширших розмірах для остаточного знищення всіх московсько-большевицьких експозитур та всіх форм большевицького поневолення в Україні, має бути завершенням цілого дотогочасного революційного змагання. Загальний повстанський зрив вимагає максималь-

ного зосередження і напрути всіх самостійницьких сил народу і, звичайно, забирає великі жертви. На такі великі зусилля народ не може спромогтися кількакратно на протязі короткого часу. З огляду на це перехід до загального збройного повстання повинен бути вислідом визрівання революції, зокрема щодо готовості цілого народу, при корисному укладі інших факторів, які мають вплив на розвиток визвольних змагань і зумовляють їх успішність.

Про фактори, що мають вплив на розвиток революційного процесу, на чергування його різних етапів, була вже попередньо принагідна мова. Розглядаючи їх у такому укладі, що починаємо від дальших і переходимо до ближчих етапів революційної дії, поділимо їх на три групи:

До першої групи належать усі ці фактори, які складаються на міжнародну ситуацію в дальшому й ближчому засягу.

Другу групу становлять ті чинники, які формують внутрішнє положення в СРСР і в цілому підбольшевицькому таборі.

До третьої групи зараховуємо все те, що складається на силу і активність революційного фронту, на стан революційної боротьби в котромусь періоді.

Розглядаючи кожночасну міжнародну ситуацію з погляду інтересів української визвольної боротьби, маємо на увазі два головні моменти. Поперше, наскільки взаємовідношення між СРСР та іншими державами зв'язують московським більшовикам руки, примушують їх концентрувати свої сили в розграх з іншими державами, приховувати свої нелюдські методи від світової opinio і у зв'язку з цим стримувати свою нищівну безоглядність у поборюванні народних змагань за волю. Другим головним питанням є те, чи і наскільки наша протибольшевицька визвольна боротьба може знайти допомогу і підтримку чужих держав.

Ставлення революційних сил до міжнародної ситуації не може бути лиш пасивно вичікуюче. Революційні сили мусять кожночасно розвивати активну політичну діяльність, щоб приєднувати приятелів і помічників своїй справі та одночасно активізувати у світі ворогів московського імперіялізму й комунізму. Крім спеціальної зовнішньо-політичної роботи, в тому ж напрямі діють теж усі акції безпосередньої протибольшевицької боротьби, якщо вони доходять до відома зовнішнього світу завдяки відповідній пропагандивній роботі.

Розуміючи, яке поважне значення для визвольної боротьби можуть мати пригожі зовнішні обставини і намагаючись мати вплив на їхній корисний нам розвиток, мусимо одночасно здавати собі справу з наших обмежених можливостей у тому відношенні. Загальні межі тих можливостей можна так окреслити: Революційні дії можуть прискорювати і загострювати розвиток протибольшевицьких тенденцій у міжнародній ситуації, якщо вони вже існують і доходять до голосу з приводу зударів інтересів між СРСР та іншими великодержавами. Але навіть великого масштабу революційні дії не всилі зрушити, змінити засадничого курсу в міжнародній політиці такою мірою, щоб під їхнім впливом

великодержави змінiali своє ставлення до ССРСР. Можливості загострювати міжнародне напруження протибольшевицькими революційними акціями також досить обмежені. Напр., було б трудно викликати такими акціями воєнний конфлікт західних держав з ССРСР, чи їхнє збройне втручання у боротьбу між визвольною революцією поневолених народів і большевицькою Москвою, якщо ці держави, не зважаючи на свої політичні конфлікти і різнорідні ревалізації з ССРСР, не рiшатъся на війну з власних мотивів.

В цьому переконує нас історичний досвід, а зокрема цілий доцьогочасний розвиток подій після другої світової війни. В перших повоеєнних роках революційний потенціал України та інших поневолених Москвою народів, зокрема новопоневолених, досягав максимальної мілітарної мобілізації і було ясно, що втримати його довший час у такій формі й на такому рівні буде важко, якщо не станеться поважніших змін у міжнародній ситуації, корисних для протибольшевицької революції. Отже, якщо б західні держави були поважно взяли до уваги цей фактор світового протибольшевицького фронту, не тільки користі з його існування, а також і передумови його втримання, то їхнє ставлення до протибольшевицьких національно-визвольних рухів і їхня політика супроти ССРСР мусіли б виглядати інакше. Поскілки невідповідне ставлення західних держав у перших повоеєнних роках можна було ще зарахувати на конто недостатньої орієнтації в цих справах та їхньої неготовности до поважнішої розгрі з недавнім воєнним союзником, то дальший розвиток, а зокрема становище західних великодержав під час угорського повстання — вказують на інші причини.

З цього досвіду треба зробити два висновки. Перший — що західні держави можуть використовувати ситуацію створювану революційно-визвольними рухами в тактичних розграх з Москвою, але не намагаються поважною мірою допомогти цим рухам досягнути перемогу. Другий висновок, про який уже мова була, такий, що революційні протибольшевицькі рухи при сучасному міжнародному політичному укладі не можуть розраховувати на те, що їхні більші акції змінять міжнародну ситуацію в тому напрямі, щоб спонукати великодержави до рішучих протибольшевицьких виступів. Ці висновки треба мати на увазі, щоб у розгортанні визвольної боротьби і самостійної зовнішньополітичної акції не плекати неоправданих ілюзій, не розраховувати на такі ефекти й на таку підтримку, на які нема серйозних виглядів.

Зовсім інакше стоятиме справа тоді, коли у вільних народів, зокрема у західних великодержав, на основі їхнього власного досвіду «співжиття» з большевиками, дозріє переконання про неминучість і необхідність тотальної розправи з московсько-большевицьким імперіалізмом у світовому масштабі. Коли вслід за цим наступить їхня морально-політична і мілітарна підготовка, тоді значно збільшиться вплив революційних протибольшевицьких дій на розвиток міжнародної ситуації.

Між внутрішньою ситуацією в ССРСР та революційно-визвольною боротьбою існує постійна взаємодія. З одного боку, загальна внутрішня ситуація на цілому підбольшевицькому обширі створює зовнішні умо-

вини для розвитку революційного процесу. З другого — революційні дії є одним з важливих факторів, які впливають на цю ситуацію. Елементи революції — революційні ідеї, революційні сили й акції — впливають на розвиток внутрішньої ситуації в підбольшевицьких країнах різним способом. Основною формою є безпосереднє впливання на народ, на його ставлення до ворога і його дій. Також большевицьке реагування на революційні дії має не тільки запляновані большевиками проти-революційні наслідки, а й починається до дальшого поширення революційних ідей. Поскілки внутрішня ситуація в підбольшевицьких країнах творить властивий ґрунт для революційних процесів, а революційні дії відповідно його формують, то революційні сили мусять на це спрямовувати свою увагу і свою діяльність першою мірою.

Національно-визвольний рух діє в цьому напрямі двома головними шляхами. Перший — це його власна, підметна сила: плекання й поширювання ідей та кличів націоналістичного, визвольного руху, протирежимні революційні акції підпілля, ініціювання й унапрямлєвання масового саботування большевицьких дій і плянів загалом населення. Другий шлях — це використання революційною пропагандою різних явищ і процесів підбольшевицького життя, большевицької системи й політики, внутрішніх відносин у большевицькому таборі та большевицької реакції на різні незалежні від режиму події.

До важливих засобів у цій галузі революційної пропаганди належать, між іншим: большевицько-московська експансія — політична, економічна і мілітарна — коштом нещадного визиску і злиднів власного населення; фальшивість большевицької внутрішньої і зовнішньої пропаганди, що суперечна з дійсними большевицькими цілями, з істотою московського імперіялізму і комунізму та з внутрішнім становищем у ССРСР; конфлікти большевиків з іншими державами, створювані большевиками воєнні загрози, величезні зброєння і тотальна мілітаризація підбольшевицького життя, всупереч брехливій «мирній» пропаганді; прояви протикомуністичної, протимосковської боротьби в різних поневолених Москвою країнах, вияви протикомуністичних настроїв і дій у цілому світі; панівно-клясовий, антинародний характер компартії і комуністичної бюрократії, їхній розклад і внутрішні конфлікти; забріханість советської системи, протилежності між її теорією і практикою, нездібність комуністичної системи й режиму розв'язати проблеми життя народу й піднести його на належний рівень; провали різних большевицьких плянів; наявність загальних протикомуністичних настроїв, тихого спротиву і саботування комуністичної системи; большевицькі голоси про існування і дію ворогів режиму, не зважаючи на всі большевицькі нищівні заходи; вимушені поступки режиму в напрямі національно-політичних, релігійних і культурних потреб народу, як здобутків організованої і спонтанної протибольшевицької боротьби, що представлявані большевиками фальшиво у вигляді наслідків соціалістичного розвитку; чистки в компартії і в режимному апараті, реорганізації советської системи в різних ділянках, афішовані як великі зміни курсу,

а в дійсності тактичні маневри для обманення народу і для зменшення протирежимного тиску.

Вказуючи на конкретні факти вищезгаданого і подібного змісту, проти-большевицька революційна пропаганда розбиває фальшиві большевицькі інтерпретації, розкриває їхнє правдиве значення, їх причини і наслідки. Мета цієї роботи, веденої різними способами і засобами, — розвіяти большевицькі сугестії, мовляв, комуністична система правильна й нездоланна, а внутрішнє і зовнішнє становище СРСР сильне, непорушне, натомість виявити, а одночасно поглибити й розширити всі тріщини і протилежності в структурі московсько-большевицької імперії.

Основним фактором, від якого найбільше залежить розвиток революційного процесу, є діючі сили революції. Ми вже вирізнили серед них первісні рушійні сили та сили мобілізовані ними. Там же була й мова про перші з них. Мобілізування потенціалу, який дремає в народних масах, відбувається різними формами і різними розмірами, в залежності від даного етапу революційної боротьби і стосованої в ньому тактики. **Основним і найзагальнішим способом революційної мобілізації народу є мобілізація ідейно-політична.** Її провадиться в кожному періоді революційної боротьби, а полягає вона на поширюванні позитивних ідей, програми і кличів націоналістичного визвольного руху та на широкій протибольшевицькій пропаганді, вже з'ясованій нами. В ідейно-політичній мобілізації народу особливе значення має **моральна сторінка** — плекання ідеалістично-вольового наставлення, готовости до боротьби, до жертвування власної безпеки, добра і життя в історичному змаганні нації. Найважливішим засобом у революційному вихованні є боротьба революційної організації, яка є найсильнішим, живим прикладом героїчних чинів.

Другою формою революційної мобілізації є мобілізація дійова — приєднання й залучування поодиноких людей, груп і загалу населення до активної участі в революційних діях, в боротьбі. В цій категорії можна вирізнити ще різні ступені дійової мобілізації, в залежності від того, до якого роду революційних дій когось втягається і в якому характері, чи пак у якій чинності. Напр., акції активного спротиву, демонстрації, страйки чи збройні революційні дії вимагають зовсім іншої революційної готовости, ніж дрібне, невловиме саботування большевицьких планів. Також безпосередня участь у бойових акціях та в інших прямих ударах із ворогом є значно вищим ступенем революційної активности, ніж принагідне сповнювання допоміжних революційних завдань.

Ширина дійового революційного мобілізування мусить бути пристосована до плянового розгортання активної боротьби в даному періоді. Вона не може бути самоціллю в тому розумінні, що проводиться якісь революційні акції головно тому, щоб втягнути і загартувати широкі народні кола в боротьбі. Такий підхід потягає за собою розчарування і втрату довір'я до відповідальної керівної революційної сили. Справжня потреба й доцільність якоїсь революційної акції, зокрема масового характеру, мусить бути в основі її планування, підготовки й проведення.

Третій, найвищий рід революційної мобілізації — це мобілізація організаційно-кадрова. Вона вміщає в собі обидва попередні роди в найкращому ступені і накладає на мобілізованих людей максимальні зобов'язання. Під цією мобілізацією розуміємо індивідуальне залучення кожної мобілізованої людини в членські ряди революційної формації.

Поскілки революційно-визвольна боротьба належить до найвищих змагань нації та вміщає в собі всі форми боротьби — від світоглядово-ідеологічної, політичної до мілітарної включно, а революційна організація мусить сполучати у своїй системі елементи ідеологічної, політичної, мілітарної і при тому конспіративної формації, то активне членство в такій організації є найповнішою і найважчою службою своїй нації. Бути членом революційно-визвольної організації, значить всеціло поставити себе, своє життя і все своє на службу визвольній справі, віддати себе повністю до диспозиції організації та бути кожночасно готовим виконати кожний наказ, кожне завдання, без огляду на труднощі і небезпеки. **До кожного члена-революціонера ставиться максимальні вимоги, передусім щодо його характеру, ідейности, особистої відваги і бойової активності.** З огляду на це організаційно-кадрова мобілізація відбувається за принципом добровільности, перевірки-випробування і добору найкращих, найвідповідніших кандидатів...

Якщо йде про питання, серед яких прошарків населення належить рекрутувати активних борців визвольної революції, то український націоналізм не має під тим оглядом однобічних настанов. Наш засадничий підхід, визначений ідеологічними принципами і попередньо з'ясованими напрямними в справі мобілізації сил народу, каже звертати головну увагу не на соціальне походження, лише на особисті притаманності та вартості кожної української людини. Як ідеологічно-політична, так і мобілізаційна діяльність націоналістичного визвольного руху **звертається до цілого народу, до всіх його частин і прошарків та намагається всюди знайти позитивний відгук.** Отже завваження, які тут подаємо в цьому питанні, не мають за мету спрямовувати в мобілізаційній діяльності нашу увагу спеціально в одному напрямі, чи відвертати її від інших відтінків. Іде про підкреслення окремих важливіших або в дотеперішньому розвитку замало наголошуваних проблем.

В історії українських визвольних змагань, і то не тільки останньої минулої доби, але й попередніх періодів, позначається характеристичний факт, що головною діючою силою цих змагань було українське селянство. Поскілки в давніші часи ця однобічність могла мати менше значення, то в сучасній добі вона пов'язана з поважними негативними наслідками. Місто є не тільки осідком головної ворожої сили, в ньому концентруються й осередки майже всіх ділянок життя. Тому опанування якоїсь країни не може обмежитися опануванням її села, а **вимагає необхідного повного опанування міста.**

Для української визвольної революції це питання засадниче. Як його розв'язати? Метода здобувати місто наступом ззовні, з села, не відповідає нашим потребам, ні умовинам. Вона може мати місце в таких

випадках, коли місто чуже й вороже для справи революції, з огляду на її характер чи через склад і наставлення населення. Напр., революційні рухи з одностороннім соціальним цілеспрямованням можуть спиратися виключно на одну суспільну верству, на селянство чи робітництво. Натомість національно-визвольна революція **мусить охоплювати цілий народ**, усі його прошарки. Для цього існують головні передумови. З одного боку міста в Україні мають достатній склад українського патріотичного населення. Щоправда, його відсоток наслідком спеціальної ворожої політики не відповідає природному розвитку і потребам українського народу, але він не є аж такий поганий, щоб національно-визвольні змагання не знаходили в місті природного ґрунту й опертя. З другого ж боку, мета, ідеологія і програма українського націоналізму відповідають наставленню і прагненням українського міського елементу не меншою мірою, ніж селянству і мають усі дані спрямувати його до активної революційної боротьби. Тому стратегія націоналістичного руху мусить бути спрямована **на здобуття й опанування українського міста зсередини**. Це відповідає нашій ідеологічно-політичній концепції і значно улегшує перемогу визвольної справи. Метода здобування міста ззовні, сказати б — облогою, значно утруднює боротьбу, залишає місто на довший час як виключну домену панування й оперування ворога та залишає майже цілком нечинним поважний потенціал українського міського населення, що може відіграти важливу підметну роль.

Опанування національною революцією українського міста зсередини вимагає впертої і послідовної революційної діяльності серед українського міського населення у всіх періодах революційного процесу. Ця діяльність — значно важча, ніж серед монолітного патріотичного селянства. Поперше, через концентрацію ворожої большевицької сили і активності в місті, подруге — через велику кількість у ньому чужого й ворожого населення, яке впливає деморалізуючо і деправуючо на українське населення. І, третє, тому, що наслідком дій двох попередніх факторів **пересічний моральний і патріотичний рівень міського елементу значно нижчий, ніж на селі**. Та, не зважаючи на це, чи саме тому, треба з найбільшою наполегливістю над ним працювати, не зважаючи на всі труднощі й жертви. Особливі якості, високі кваліфікації приєднаного міського революційного елементу та його важлива роль в цілому розвитку революційної боротьби, а зокрема в її вирішальній стадії, варті поважних трудів і жертв.

Іде про розгорнення в місті ідеологічно-політичної і пропагандивної роботи, про проведення революційних акцій та про організаційно-кадрову працю. Метою цієї діяльності є **опанувати українське населення міст ідеями українського революційного націоналізму, зформувати з нього пробойовий актив визвольної революції**, щоб він становив у місті поважну протиставну силу до концентрації ворожих, московсько-комуністичних сил. У розгортанні революційного змагання, зокрема у вирішальному етапі загального збройного повстання, стратегія остаточного опанування міст, ліквідації в них ворожих баз та перетворення їх на осередки

революційних дій і державного будівництва — полягатиме на **плянній співдії автохтонних міських революційних сил із тими силами, які мають мобілізаційні й оперативні бази на селі**. До них приєднуються революційні військові формації підпільного походження чи творені з вояків-українців советської армії.

В мобілізуванні українського населення міст до визвольної революції головну увагу треба звернути на **молодь і робітництво**. Молодь усіх прошарків, зокрема студентська і робітнича, з природи схильна до ідейних поривів, до боротьби і революційних зрушень. Молодь завжди була, є і буде головним динамічним, бойовим елементом у національно-революційній боротьбі. Діяльність націоналістичного руху **мусить відкликатися передусім до молоді, активізувати її, виховувати і організувати, на ній спирати своє майбутнє**.

Українське робітництво становить головну масу українського міського населення й одночасно, поруч з молоддю, має природні завдатки на те, щоб бути головним резервуаром революційного активу в місті. Робітництво сьогодні не має тих негативних прикмет того пролетаріату, що був податливим ґрунтом для большевизму, а теж не обросло «міщанськими» навиками, які роблять людей непридатними до революційного змагання. Важливим чинником є живий зв'язок, обмін і побутова близькість великої частини теперішнього робітництва з селянством. Це сприяє розвиткові серед робітництва тих національних елементів, які сильніше втримуються в селянській масі, улегшує поширення націоналістичних революційних ідей з міста на село і — навпаки, та допомагає скоординувати розвиток революційного процесу на селі і в місті в одноцілий, планомерний національно-визвольний рух.

Наше підкреслення потреби звертати більшу увагу на активізацію революційної діяльності серед міського населення не має на меті послабити доцільну інтенсивність такої ж праці на селі. Йде про те, щоб її надалі втримати на високому рівні, тільки щоб вона не була єдиною, щоб посилити й підтягнути на той самий рівень дію і вплив націоналістичного руху в місті.

Це підсилення й доповнення має виявитися різними формами. Передусім при дальшому формуванні ідеологічно-програмових позицій руху, його ідейно-політичного обличчя — мусить бути належно віддзеркалений той натиск, що його кладемо на проблему міста, зокрема українського робітництва...

В питанні елементів мобілізованих до активної революційної боротьби окреме й дуже важливе місце займає **справа українців-вояків советської армії**. Серед них, так само, як і всього населення СРСР, зокрема неросійських країн, є дуже багато свідомих ворогів большевизму. **Це великий революційний потенціал, який має тим більше значення, що в певній ситуації війни чи загальнонаціонального повстання, від становлення вояцтва в армії залежатиме доля московсько-большевицької імперії і режиму, і воно може повернути свою зброю проти большевиків, ставши на бік визвольної революції...**

Засадничою метою мобілізації вояцтва советської армії до проти-большевицької революційної боротьби є **ініціативна** дія ззовні, себто — відповідна акція організованих революційних сил поза цією армією, але спрямованих до неї. Основне значення має **існування революційних військових відділів**, коли про їх боротьбу й терени дії доводять відомості до вояцтва советської армії. Коли ці вояки зустрічаються з конкретними закликами і вказівками повстанських відділів, знають що вони повинні робити і куди переходити, тоді це викликає багато жвавішу реакцію, ніж загальні заклики до революційних акцій, що їх вояцтво мало б само ініціювати й організувати...

При розгляді елементів, які мають дані ввійти в склад дійових сил визвольної революції, ще треба згадати великі маси **політичних в'язнів, засланців та інших політичних репресованих людей**. Це великий, у більшості підготований революційний потенціал, і тут нема проблеми морально-політичної чи організаційної мобілізації, тільки стоїть трудне питання його визволення і уможливлення йому активної участі в боротьбі...

В цілому розвитку революційного процесу ми розрізнили два основні його періоди. Перший — період затяжної революційної боротьби, що охоплює всі доцьогочасні етапи і триває далі до часу вирішального повстання цілого народу. В доцьогочасному розвитку були етапи чисто підпільних, підпільно-партизанських і підпільно-повстанських форм дії, від яких треба було знову повернутись до чисто підпільної боротьби, з огляду на несприятливу міжнародну ситуацію і на таке ж саме внутрішнє становище в СРСР.

Головні завдання революційної боротьби в цій фазі такі:

1) Підготувати цілий народ і його організовані революційні сили до **вирішального бою — всенародного повстання та приєднати союзників** для наших протибольшевицьких змагань. Для того ведеться: поширювання ідей і визвольної концепції українського націоналістичного руху, поширювання протибольшевицьких настроїв і революційних акцій на всіх українських землях, серед усіх частин і прошарків українського народу; поширювання серед інших поневолених Москвою народів концепції спільного фронту національно-визвольних революцій і розбудова політичних та дійовоорганізаційних основ Антибольшевицького Б'юро Народів, як фактора цього спільного фронту; зовнішньополітична робота для пропагування українських національно-визвольних змагань і приєднування приятелів та союзників у чужинному світі.

2) Оборона українських національних цінностей і стану національного посідання на всіх ділянках життя перед большевицьким нищівним наступом і деправуванням.

3) Виборювання поступок ворога і кращих умов для життя і розвитку народу в різних ділянках.

Діючими силами в цій фазі революційної боротьби є:

1) **Основна революційна сила — Організація Українських Націоналістів**, що несе головний тягар визвольної боротьби, є надхненником і керівником цілого революційно-визвольного процесу. **Українська Повстанська Армія — збройне рам'я визвольної революції**, створена Організацією Українських Націоналістів у процесі широкої розбудови її військового сектора, діючого в усіх періодах існування ОУН, як зав'язок збройної сили національної революції. Під час найбільшого розгорнення збройної боротьби партизанськими і повстанськими формами, в 1943–48 роках, УПА охоплювала своїми кадрами і діями основну частину членства ОУН і новомобілізовані елементи. Повернувши до чисто підпільної тактики, кадри і дії УПА були ступнево звужувані і введені в матірні рамки ОУН. В цих рамках УПА існує далі як військовий сектор і основний кадр-кістяк для розбудови збройної сили революції в майбутньому.

2) **Співдіючі з підпіллям активні прихильники і симпатизи ОУН** творять другий, дуже важливий перстень в укладі сил національно-визвольної революції.

3) **Третьою силою, згурпованою широким перснем довкола революційного ядра, є ця частина українського населення**, яка не має безпосереднього, технічного зв'язку з підпільною ОУН, але діє під її ідейно-політичним впливом та намагається здійснювати її напрямні в різних ділянках життя та в різних формах.

4) Четвертою групою, а третім перснем у концентричному укладі революційних сил, є пройняті революційними, націоналістичними настроями маси, які, покищо, обмежуються тихим, невловимим, але через масовість потужним спротивом-саботуванням большевицької системи і плянів Москви. Вони становлять великий революційний потенціал, який чекає відповідного часу і широкого розгорнення революційно-повстанських дій, щоб включитися в них активно.

Не робимо тут підсумків доцьогочасної революційної боротьби націоналістичної епохи. Згадаємо коротко тільки два основні моменти. **Перший — сьогодні ідеї і визвольна концепція українського революційного націоналізму поширені й закорінені не тільки на всіх землях України, а також і по цілому ССРСР**, де живуть українці та інші народи, що борються за своє визволення від московського поневолення. ОУН стала не тільки загальновідомою, а й визнаною, впливовою і передовою силою протибольшевицької визвольної революції, на яку орієнтуються народні маси. Поскілки доцьогочасна боротьба окуплена дуже великими жертвами організованих і добре підготованих кадрів ОУН та її прихильників, то у висліді цієї боротьби розширилася далеко поза попередні межі база націоналістичного визвольного руху і зріс придатний до мобілізації революційний потенціал. Завданням дальшої революційної діяльності цього періоду є належно використати й урухомити для визвольної справи ці позитивні наслідки.

Другим успіхом засадничого й тривалого значення є зламання паралізуючого впливу большевицької терористичної системи. Можливість і успішність революційно-визвольної боротьби також і в підсовєтській дійсності, доведена вдруге після партизансько-повстанської боротьби в 20-их роках на Наддніпрянщині й остаточно закріплена боротьбою ОУН-

УПА, ввійшла глибоко в свідомість народу і перетворила його наставлення. Безстрашна революційна постава в обличчі найжахливішого большевицького терору стала масовим явищем, а не тільки виявом відокремлених чинів виїмкових героїв. Історичною заслугою під тим оглядом залишиться постава загалу населення західних областей України під час большевицьких погромницько-виселенчих репресій проти визвольного руху. І другим безприкладним, масовим і остаточним проломом у системі большевицького терору є одчайдушно-героїчні акції ув'язнених у концтаборах українських націоналістів і націоналісток...

*

Завершенням національно-визвольної революції має бути відбудована й закріплена Самостійна Соборна Українська Держава. Передумовою для відновлення самостійного державного життя є знищення на українських землях советської влади, її органів і силових інструментів, знищення комуністичної партії і системи, усунення з України всіх тих сил, які захищають російський імперіялізм і протиставляться самостійницьким змаганням. Ці передумови має створити всенародний збройно-революційний зрив — повстання. **Переможне повстання відразу переходить у будування і закріплювання самостійного державного життя, як одностайний, послідовний процес.**

Проголошення відновлення УССД і творення української державної влади, хоча б тимчасового характеру, мусять відбутися вже тоді, коли національно-визвольна революція здобуде перемогу на частині українських земель, коли вона опанує і звільнить від ворога частину української території з виглядами на дальший переможний розвиток.

Ініціатива і керівництво в державно-творчих діях належить тим самим революційно-визвольним силам, які підіймають, організують і ведуть народ до переможної боротьби. Основою і вирішальним фактором у державно-творчих актах є **загальне виявлення волі народу**, проведене у найвідповіднішій у даних умовах формі. Коли в перших державно-творчих актах бере участь тільки частина народу на звільненій території, то з дальшим її розширенням проводиться доповнюючі рішення.

Не можна розраховувати на те, що перемога української національної революції над московськими імперіялістичними силами на всіх українських землях відразу запевнить мирні умовини для дальшого державного будівництва. Треба враховувати передусім таку можливість, що проти молоді Української держави буде зараз підготовлювана поза кордонами України і звідти ведена нова **загарбницька війна московського імперіялізму**. Безпосередньо після революційно-визвольного періоду може прийти період національно-оборонної війни.

Тому ціла відбудова самостійного державного життя українського народу мусить бути ведена передусім під кутом визвольних і оборонних вимог. Програмові засади українського націоналізму визначають напрямні, до яких зміряє революційна перебудова усіх ділянок життя. Але **необхідні перехідні етапи і форми цієї перебудови у визвольновосенному періоді** мусять бути максимально пристосовані до тих вимог, які кожночасно диктує визвольна й оборонна стратегія в широкому розумінні — мілітарному, політичному, економічному та ідеологічно-духовому.

Ярослав СТЕЦЬКО

НОВИЙ СУСПІЛЬНИЙ ЛАД

*) Суспільний лад, до якого прагнемо, базується на двох основних засадах: **національний і етичний**. Перша з них висуває вимогу нівеляції соціально-економічної боротьби клас та встановлення здорових критеріїв у користуванні суспільними благами. Рівності в здобутках, що залежать від **якісної** вартості індивіда, не існує; рівність, натомість, повинна виявлятися у встановленні однакових об'єктивних умовин для кожного громадянина, що має моральні дані здобути означені осяги, незалежно від того, з якої соціальної верстви (інтелігенції, робітництва чи селянства) він походить.

Націоналізм створює для всіх справедливі об'єктивні умовини росту, залишаючи решту — творчості й волі кожного. Він демократичний у тому розумінні, що понад усім і перед кожним ставить вимогу й засаду **чину**; з цього правила не признає винятків і від кожного жадає максимуму зусиль цілої індивідуальності. А тому, що осяги поодиноких індивідуальностей, навіть при релятивно однакових зусиллях, все бувають різні, то вже самі закони природи встановлюють нерівність. Поняття абсолютної рівності взагалі не існує; її можна уявити собі тільки в абстракції. Тим більш нереальною стає вона в суспільному житті, що позначається законами змагання багатьох різних людських воľ і сил. Ніхто так переконливо не підтвердив цього факту, як саме більшевизм, з банкрутством його теорій комуністичної нівеляції індивідуальності і суспільства.

Саме поняття справедливості стоїть не раз у суперечності з поняттям рівності. Зокрема в суспільному житті вимога справедливості стоїть перед вимогою рівності. Демократизм націоналізму виявляється в тому, що перед кожним громадянином він ставить **етичний постулат** і його консеквенцію — **постулат праці**, як імператив, від якого ніхто не сміє ухилитися. Націоналізм підносить працю до **рівня етичної засади**. І саме це піднесення праці на п'єдесталь моральної цінності, негує питому демоліберальному капіталізові ідею найманої праці. При такій інтерпретації праці, самий капітал перестає бути тим, чим він є в умовах демолібералізму. Бо в консеквенції цієї засади, працедавцем стає фактично не одиниця, а найвище суспільне єство, що має абсолютні вартості та право встановлювати етичні закони, себто — **нація**. Ця остання справді передає компетенції окремим одиницям чи їх колективам (підприємці й підприємства), але вони (в націоналістичній інтерпре-

*) Скорочений передрук статті з Альманаху «На службі нації», 1938 рік, яка й досі не втратила своєї актуальності в обговорюванні питання націоналістичного розуміння нового суспільного ладу майбутньої Української Самостійної Соборної Держави.

тації власности) виступають тільки суб'єктами **переданого їм нацією** права володіти майном і бути працедавцями, бо, наприклад, за дію на шкоду суспільства, можуть бути державою експропрійовані. За такого зіставлення ідеї праці і власности — право абсолютної власности належить остаточно нації. Її члени є постійними, дідовими ужитковцями і посідачами дібр; вони можуть по своїй власній свободній внутрішній диспозиції міняти даний предмет праці (чи власности) на інший, але нація-держава залишає у своїй компетенції нормування їх прав (наприклад, заборона роздрібнювати певні предмети власности, уживати їх незгідно з обов'язуючими правно-етичними нормами і т. п.), включно до конфіскації власности.

Це є обмеження анархістично-свобідного диспонування предметами праці з погляду на добро цілоти — нації, суспільства й родини. Рівнобіжно зі зростом у ширину й глибину національно-суспільної ідеї, з її прониканням у широкі суспільні маси — настає переоцінка вартостей; повільний, важкий, повний труднощів перехід з **індивідуально-егоїстичних позицій на суспільно-етичні**. Живемо в добі убагороднення людини, скерування її на шлях добра для духово й кровно їй близьких та нації; в добі героїчної моралі й героїчного стилю життя.

Після так усвідомленої компетенції нації-держави, стає зрозумілою вся хибність «абсолютної» приватної власности. На релятивність цього вказувала ще аристотелівська теза, що людина є «політикон». Сучасний ступінь суспільної свідомости вводить обмеження права власности на користь загального національного добра. Поняття приватної власности, як «абсолютної» категорії, компромітує принцип здорового індивідуального почину, запроваджуючи на його місце анархізм (цим, власне, і визначається демоліберальний капіталізм). В другу, ще більш абсурдну, крайність — попадає комунізм. Ні демоліберальний капіталізм, ні комунізм не має в суспільному житті творчого застосування. Обидві ці системи обминули кардинальний життєвий феномен — **націю**, що є органічною синтезою і регулятором усього.

Хто каже «необмежена» приватна власність — той виявляє брак розуміння законів суспільного життя; чейже і в його уяві не вільно цю «необмеженість» вжити, наприклад, на те, щоб висадити... дим у повітря — бо це забороняють певні правні норми. Справді, бувають такі характеристичні факти, як ось, напр., у Бразилії висипують каву в море в той час, як її не мають подостатком бразильські ж робітники, що її культивують... На цей приклад ліберали можуть відповісти, що бразильським капіталістам іде не про те, щоб не дати кави робітникам, а про те, щоб удержати господарську рівновагу в державі та в міжнародних торговельних відносинах. Але таку економічну «політику» можна виправдати хіба релятивно, себто, що при даній суспільно-виробничій структурі не існує інших можливостей вдержати цю рівновагу.

Нам, однак, іде не про релятивність, а про преміси, про суть, про основні зміни. Коли сучасна економіка доходить до таких абсурдів, то треба в основі змінити ліберально-капіталістичний устрій, а не лікувати його паліятивами, що, зменшуючи хвилеву гарячку, залишають

розкладові бактерії в самому організмі. Треба творити організацію суспільного життя на нових основах, вартостях і принципах та надати речам таке окреслення, яке відповідало б їх істотній суті.

Новий світогляд вносить у життя глибокі зміни. Фіксація їх виявляється навіть у термінологічних окресленнях, у номенклатурі. Однакові окреслення мають у нас і, скажім, у демолібералів цілком різний зміст. Наприклад, «самовідречення» й «самозаперечення» означають для демолібералів негування егоїстичного тенору життя даної людини і заперечення того, що становить для неї суть і глузд життя. У нас же «самозаперечення» і «самовідречення» не є запереченням самого себе, своєї суті й змісту, а самовиявленням тих вартостей, що характеризують справжню українську людину. Як бачимо, одне слово чи окреслення відбиває діаметрально протилежні погляди на світ. У них (демолібералів) — гедоністичний егоїзм, як суть життя; у нас (націоналістів) — національно-суспільний глузд існування і суворий героїзм, як неодмінна риса ідеалізму — трагічна й глибоко-життєрадісна концепція життя, що має у своїй основі героїчну етику.

Коли кажемо, що визнаємо (в питомому нам розумінні) засаду приватної власності, то зміст цього формулювання — як бачимо з повищого прикладу, — не покривається з існуючим дотепер. Уся атмосфера переоцінки різних вартостей життя визначає іншу ситуацію і для цієї вартості (власності). Абсолютність демоліберального поняття власності відпадає; вона набуває новий етичний зміст, стаючи виразником природної людської тенденції виявити себе індивідуально, творити свій світ праці й родини та сповняти обов'язки супроти національної спільноти.

Стимули творчості в демолібералізмі (як і мотиви приватної власності) є тільки в колі егоїстичних побудників і бажань. Ми ж виховуємо загал у площині національно-суспільницьких мотивів і цілей. Тому, не раз подібний формою суспільний інститут у своєму внутрішньому змісті стає цілком відмінним від того, що його встановила демоліберальна доба, як «святий і непорушний»... Визначаючи своєрідне диспонування означеними засобами і предметами праці в рамках державних законів, родини й одиниці — цим належно оцінюємо позитиви суспільного росту людини, які їй дають і матеріальні вартості, віддані до її диспозиції.

Характеристичною рисою української народної вдачі є високе почуття особистої гідності, сильна — великою мірою з землею зв'язана — родина й родова самоокресленість, що протиставиться «общинницькому» стилю життя й духу московської маси. Європейські принципи особистої гідності й духового аристократизму — принципи *noblesse oblige* — завжди були чужі азійській Московії. «Московське дворянство — пише у своїй «Історії русской культури» П. Мілюков, — нікогда не удавалось приучить к европейскому чувству военной чести, воспитавшему сословный дух европейского дворянства»... В тому ж напрямку нічого не міг вдіяти й Петро І-ий. Характеристичний момент: у 1722 році «один із многих», якийсь «советник Степанов», коли його побили, так писав у своєму «рапорте»: «Я о моей персоне не говорю, только характер канцелярии советника не допускает не токмо побои, но и брани терпеть»... Зовсім не

те бачимо ми в понятті гідності українців: »Це ж плем'я славного народу Руського, з насіння Яфетового, що державу Грецьку морем і суходолом воювало« і т. д.

З цим духовим аристократизмом української історичної індивідуальності треба нам не тільки рахуватися, а й саме до нього нав'язувати свій чин. Проаналізувавши характер українця, пізнаємо, куди йде загальний напрямок його суспільного розвитку; наше завдання є розбудувати органічно врослий у нього національно-суспільний ідеалізм, через синтетичне споєння всіх його сил в ідеї Батьківщини.

Одним з елементів цієї розбудови є і своєрідного стилю — підпорядкована усталеній гієрархії вартостей, — індивідуальна власність. Обмежуємо не свободу, а виключаємо анархію! Ніде немає більш розумних свобод, як у націоналістичній державі; ніде немає кращих середників задоволення розумних потреб і прагнень народних мас, як саме в націоналістичного типу державним устрої... Ідею цієї життєвої, конструктивної гієрархії — демоліберали намагаються компромітувати всіма силами. Але чи не найогиднішою (тільки прихованою) тиранією є саме всі ті »демократичні« ошуканці, що обріхують і експлуатують народи під покришкою фальшивих, вивітрених гасел »свободи і рівності«? Чи наочні докази суспільно-політичного розкладу »демократій« не кажуть уже раз скінчити з цим культом арифметичної »більшости« недумаючих голів?!

Про нарід піклуються тільки його найкращі елементи, що органічно виростають з-поміж усіх його верств. Керма цих найкращих елементів з усіх суспільних прошарків — це і є **справжнє народоправство**. Іде тут про якість і ті методи, якими цю керівну якість здобувається. За ці методи признаємо не »голосування« і не виборчі картки, а **самовиявлення людей працею, ідейністю і характером**.

Розбудова суспільного життя ітиме шляхом уможливлення кожній одиниці дати максимум своїх сил і здібностей для національного росту. Індивідуальність матиме спроможність широкого й повного розвитку, але в національних рамках; її інтерес гармонізуватиметься з загальним добром і творитиме з ним єдність. **Не невільника власної держави хочемо творити, а вільного громадянина, що в праці для себе і нації знаходить себе, як індивідуальність**. Найкращі, найактивніші, найбільш творчі з цих вільних громадян творитимуть провідну верству, що триматиме керму масами, і — органічно, з ґрунту зв'язана з ними, — сумлінно дбатиме про їх добро.

Провідна еліта, щоб мати право бути такою, повинна стати уособленням ідеалізму й героїзму. Вона перша ставить чоло небезпекам і остання відступає, здійснюючи своїм власним прикладом і соціальною справедливістю. Щойно тоді зможе вона видобути з нетрів народної душі вартості для національного росту й перекувати, в огні боротьби за свої ідеали, цілий нарід в армію воїнів.

Індивідуальна ініціатива має в націоналістичному суспільстві такі широкі можливості, що та орбіта — яку для неї накреслив демолібералізм (»приватна власність«) чи комунізм (альфа й омега — економічні вартості) — не тільки не вистачає для людини квантитативно, а й зв'язує її якости-

во і цілево. Нова людина у своїй ініціативності не шукатиме, йдучи за гоном гедоністичного егоїзму, якнайбільших досягнень тільки в матеріальній (господарській) площині, а змагатиме до розбудови цілості життя за стимулом національної ідеї, як того самотнього побудника чинности, що надає вартість людині та глузд її змаганням.

Критерій керівної меншости, що найкраще знає інтереси цілості — не матеріально-продукційний і не класовий, а ідейно-етичний. Він уможливить вступ у ряди провідної верстви кожному українцеві, що гідний цього високого покликання.

Встановлюючи свій суспільний лад, не трактуємо його як стабільну вартість; він може мінятися формами і методами, відповідно до розвоєвих процесів та вимог життя. В нашій загальній тенденції міститься прагнення якнайкраще скріплювати в кожну дану історичну добу силу нації для внутрішнього розвитку і зовнішньої дії. Ми хочемо направляти умови суспільного життя, але не тільки апелем до доброї волі й сумління громадян — покликаючись на милосердя, гуманність тощо. Во звважаємо, що коли тільки це є мотивом усунення експлуатації та інших дефектів суспільного устрою — то це було б лише плеканням культу обиди і пропагуванням моралі раба.

Немає нічого більш понижуючого для гідности людини, як одержання милостині, що її побудником є милосердя. Це був би устрій жебраків, а не вільних, свідомих своєї гідности людей. Кожний справедливий устрій має в собі елементи білятеральних умов, взаємних зобов'язань — без жодних ласк, милосердя і покори. Ніщо не допоможе апелювати до сумління керівника большевицького совхозу чи капіталіста, щоб не експлуатував робітників. Суб'єктивно людяний капіталіст може особливо краще трактувати своїх робітників, але нічого їм не порадить, бо він самий є тільки звеном у системі, шрубкою у машині, що силою своїх власних законів диктує йому робити так, а не інакше. І найкраща людина у злому устрої нічого не вдіє, хіба що стане... філантропом, коли вона не висуває іншої ідеї, іншого стилю й організації життя та не стане борцем за нього. **Борцем за ідеалістичну й героїчну етику життя!**

Ні толстовське духове «непротівлення» злу, ні сучасна декадентська інтерпретація християнської моралі, ні відклик до гуманности, ні пасивні мученики — не знищать існуючого лиха! «Вастилії» нищили ідейні герої, що мали відвагу протиставитися злу; ті, що не пасивним терпінням хотіли спасати друзів своїх, а жертвою і чином. Пасивний, хай і загорілий, фанатизм не приносить рятунку і не може служити критерієм для оцінки етичної вартости діяння. Тільки активний, героїчний фанатизм творить життя і є його змістом.

Повертаючи до нашого прикладу, рекапітулюємо: без національної ідеї, без героїчного й етичного підходу до життєвих проблем — усе залишиться по-старому. Дана людина може роздати все своє майно бідним, але устрій залишиться таким самим і в його системі нічого не зміниться. Може дехто й «послухає» закликів до «милосердя», але решта, що творить систему, залишиться й надалі з нею. «Просимо, допоможіть!»

— бачимо на мурах міст, і образ заплаканої дитини, яка простягає руку, щоб зворушити серце... І це є т. зв. »суспільна опіка«! Коли це хтось зараховує до шляхетних жестів людини, то ми далекі від ідей, що їх змістом є жебрацтво...

Націоналізм не заперечує певних досягнень суспільних устроїв у минувшині, приймаючи з них те, що зберегло ще вартість і актуальність. Доосередні національні сили, діючи постійно впродовж віків, внесли нові творчі елементи. Ця неусвідомлена воля до консолідації шукала шляхів для свого виявлення. Її підхопив соціалізм, висунувши робітничу класу, як рішучий фактор суспільного життя. Робітництво справді висунуло себе, як соціальний фактор, але соціалізм спростачив усе і хотів стати гробокопателем національної ідеї. Життя викинуло його за свій борт.

Націоналізм збагнув глузд новітнього суспільного життя і впродовж кількох років зумів відродити нації, що пішли за його ідеалами. Націоналізм не твердить, що сказане ним в дану епоху є його **останнім** словом. Бо він є життям, а життя вічно мінливе; в ньому відбувається вічна зміна понять, прагнень і інститутів. Суспільний лад флюктує у формах і методах, проте в засадах свого розвитку лишається незмінним. В процесі історії вага і взаємовідносини суспільних груп були різними; відповідно до вимог епохи на кін життя висувалися ті чи інші суспільно-виробничі сили, здійснюючи національну ідею. В нашу добу й у наших умовах цією вирішальною національно-суспільною силою стають широкі продукуючі маси. І саме вони будуть **підметом** розбудови нового суспільного ладу. **Задоволення їх розумних потреб, зміцнення волі й патріотизму, унешкідливлення усіх руйнівних відосередніх сил — ось методи скріплення нації.**

Грядучий час — це вже не час боротьби самих армій, а цілих народів. Щоб удержатися в цій боротьбі і виграти її — **неохідна єдність, витривалість, працездатність і активність цілої нації.** Такою ж вона може стати тільки тоді, коли її внутрішнє існування буде побудоване на взаємному довір'ї, на почутті справедливості та ідейно-етичній пов'язаності громадян в одне ціле («один пастир і одне стадо»); і не лише для зовнішньої перемоги, а також із мотивів почуття духової спорідненості та етичних спонук («діти одної матері — Батьківщини»).

В націоналістичнім устрою немає місця для визиску, а тим самим і самочинним виявам боротьби з ним. Держава тут виступає не якимсь механічним регулятором (і не »поліцаєм«!) між працею і капіталом, бо в обличчі з'ясованих вище засад зникає його експлуатуюча сила; вона є **еманацією всіх доосередніх суспільних сил і чинником, організуючим націю, яка стає її джерелом і підставою.**

Михайло КУШНІР

ЗА ПОВНОТУ ЛЮДСТВА

Існуюче в Всесвіті напруження по лінії дух—тіло, форма—матерія, має свій найповніший вияв у людині. В різні періоди історії це напруження мало різні форми: від крайнього аскетизму й заперечення матерії в ранньому Середньовіччі до радісного захоплення гармонією людського тіла і красою природи епохи Відродження.

Філософія »золотої середини« — томізм, погоджує ці протилежності, але не усуває напруження, як джерела енергетичної сили, без якої немає праці, отже й поступу.

Згідно з засадами томістичної філософії — людина, складена з душі й тіла, є субстанціальною єдністю, всупереч твердженням Платона, що трактує душу й тіло, як суперечні елементи, штучно сполучені з собою (як їздець і кінь). Цьому дуалізмowi духу й матерії, що пронизує цілу історію філософії від Платона до Канта і його епігонів — протиставиться аристотелівсько-томістична концепція форми і матерії, з яких складається тілесне існування. Томізм окреслює матерію як тривале підложжя всіляких перемін, що відбуваються в житті, тоді коли форма може мінятися і переходити з одної в іншу. Чиста форма є прикметою безтілесних екзистенцій, а з'єднання матерії і форми — прикметне матеріальним і тілесно-духовим екзистенціям.

Рольо форми в людині виконує душа, а рольо матерії — тіло. Душа-форма виконує свої чисто духові функції (акти думки і волі) у сполучі з тілом, а також є основою зміслового вегетативного життя. Звідсіля пливе й найщільніша сполука душі з тілом («Це не душа думає і не тіло травить, а людина думає і людина травить» — каже св. Тома). Без душі тіло втрачає свою єдність і наслідком виникнення багатьох різних субстанціальних форм підпадає розпадові, не маючи координаційного чинника; натомість людська душа, хоч і може існувати самостійно, але таке існування — неповне й недосконале. Тому, на думку св. Томи з Аквіну, коли б догма про воскресіння тіл не була об'явлена, то треба б було дедукувати її розумовим шляхом.

Сучасні фізикальні науки немов підтверджують цю тезу про щільну злуку духу й матерії. Квант — найменша кількість матерії та енергії у своїй математичній формулі має таємничу величину (гіпотеза Плянка), вимір якої не має жодного відповідника в тривимірному світі. Є це величина теоретична, відірвана від матерії, думка, що охоплена математичною формулою.

Правдоподібно цей факт дав Jeans-ові причину твердити, що »матерія є просто витвором і маніфестацією духу«. Може бути, що тут, на межовому дробі матерії, виникає злука первня думки з матерією. Таким чином платонівський дуалізм зазнав би й на терені фізики нищівного удару в користь аристотелівсько-томістичної системи.

Відкинення чистого платонізму в філософії потягає за собою важкі консеквенції у житті. Бо коли не є правдою, що людська душа немов проти своєї волі й природи вміщена в тілі, а коли, натомість, правдою є, що вона творить із тілом згармонізовану єдність, то негативне відношення до тіла, до матерії, до оточуючого світу — неправильне. Тіло, матерія, світ саме стають піднесені у своїй вартості «хрещенням із духа» і включені в коло великого струму Ласки. Людина має бути не тільки звеном ланцюга, що зв'яже світ духу із світом матерії, вона має підпорядкувати собі матеріяльний світ і зробити його підданим Сотворителя, щоб «Бог був усім в усьому». Через людину природа приходить неначе до усвідомлення себе, як Божого твору («пісню її співає і думкою її думає»). Глибоко говорить про це кардинал Сугард (Suhard: «Le sens de Dieu»): «Сам титул людини, як розумного створіння, поставленого Богом на вершку матеріяльних створінь, надає їй право виконувати над ними королівську владу. Євангелія не усунула заповіді, вміщеної на початку книги Генезис: «Ростіть і розмножуйтесь... оволодійте землею». Обов'язком людини є не дати себе опанувати матеріяльними чи вітальними силами. Безладдя ґрунтується на підкоренні людини матерією, а не на посіданні світу, що стає — з цього погляду — обов'язком». А далі: «Від християнина не вимагається ні знищення, ні оплюгавлювання світу. Від нього вимагається, щоб він його присвоїв собі, освятив і жертвував у дань Богові. Правдивий християнин, далекий від ненависти до твору такої вартості, неначе поновно відкриває створення, бо дивиться на нього поглядом Бога і любить його любов'ю Бога — в пориві радості супроти приємної повноти нескінченного Буття».

Щоб людина могла виконувати це велике завдання у світі, вона мусить усі свої духові й тілесні вартості сполучити в гармонійну цілість. Не поминати жодного чинника, що складається на людську особовість, рівномірно розвивати всі вартості, не накопувати свої таланти — як духові, так і тілесні.

Людина своєю діяльністю — умовою, мистецькою чи також фізичною — бере участь у Божій діяльності, творить нові культурні вартості, продовжує та доповнює творчий акт Бога.

Людина є також світом сама в собі, який (світ) мусить опанувати й переформувати так, щоб у ній і через неї здійснювалася хвала Сотворителів і Його воля.

Сучасна цивілізація, основана переважно на матеріялістичній концепції світу, дуже утруднює досягти єдність у людині та внутрішню гармонію психічних чинників. Новітня психологія в ділянці психоаналізи присвячує багато уваги несвідомості, яка щойно вкупі із свідомістю творить повноту людської психіки. Згідно з теорією Юнга, одним із важливих завдань несвідомості є вдержати психічну рівновагу шляхом компенсації, самочинної регуляції у випадку порушення цієї рівноваги між психічними чинниками у свідомості, яка є центральною точкою психічного життя. Несвідомість діє іраціональним способом, інстинктивно, подібно, як біологічні чинники автоматично намагаються винагороджувати виниклі браки у тілесному організмі, щоб повернути захитану рівновагу в його функціонуванні.

Отже свідомі частини нашої психіки має тенденцію зрізничковувати, «спеціалізувати». Серед психічних чинників (в Юнга є такі: розум, почуття, інтуїція, змисли) звичайно один із них бере верх над іншими та творить т. зв. «життєву домінанту», спихаючи протиставні чинники за поріг свідомості.

Сучасне життя особливо сприяє такій «спеціалізації», яка безсумнівно веде до зубожіння психіки і порушує внутрішню гармонію. Новітні суспільні організми не цікавляться людиною як такою. Їх зацікавлення йде в напрямі можливості максимально використати таку чи іншу спроможність людини. Тому вартість людини окреслюється видайністю її головної функції, яка в таких умовах може запевнити їй тільки життєві можливості. Решту чинників, так важливих для повноти життя, усувається поза дужки свідомості. І тепер несвідомість починає свою спасенну працю — сцілення так зрізничкованого «я». «Сцілювання особовості» виявляється у менш чи більш успішних спробах поновно ввести до свідомості усунені з неї чинники. Але часто трапляється, що зрізничкування йде так далеко, що несвідомість, не маючи можливості нормальним шляхом одержати компенсацію, починає діяти гвалтовним способом (подібно, як біологічні чинники у випадку поважного порушення рівноваги можуть надто гвалтовно zareагувати зі шкодою для цілості організму). У висліді виникають нервові заколоти, а в багатьох випадках — і психічні. Отже чинність несвідомості може деколи мати й обосічний характер. Головна небезпека компенсації є в тому, що несвідомість пробує доповнити браки свідомості (психічної) шляхом поновного введення усунених звідтіля чинників. Але ті чинники, живучи приховано в несвідомості, не брали участі в рівномірному розвитку свідомих чинників, наслідком чого стають відсталими, дитячими, первісними, а деколи сходять до рівня первісної людини (регресія).

Проникнення таких чинників і інстинктів до свідомості цивілізованої людини куди більш небезпечне, ніж діяння інстинктів у примітивному індивіді. Жодну війну, коли йде про жорстокість, не можна порівняти до воєн цивілізованих народів; богиня розуму виявилася неспроможною протиставитися гвалтам спущеної з припону бестії, — каже Юнг.

Спостерігаючи незглибину пропасть людської психіки, він бачить незвичайно важливу правду, що міститься в догмі первородного гріха. І тут Юнг стає перед konieczністю визнати релігію необхідним чинником для психічного здоров'я, як одиниць так і цілого людства. «Моральність — каже він — не є хибною концепцією, вдуману амбітним Мойсеєм на горі Сінай, вона стирчить у законах життя». Кажучи про моральність, Юнг думає про християнську етику, яка має найбільші можливості опанувати первісні інстинкти, не так їх усуненням, як шляхом ушляхетнення та включення їх до інвентаря моральних вартостей людини. Таким способом християнство не нищить нічого, що є людське і не веде до зубожіння особовості людини, бо інстинкти та зіпхані до несвідомості психічні функції в основі не є злі: їх прояви є німим покликом видобути їх з укриття на денне світло та включити в коло вартостей, що підлягають розвитку і вдосконаленню. Спроби опану-

вати інстинкти шляхом простого заперечення, а також скок через християнство і його моральні закони в площину надлюдства — «по тамтому боці добра і зла» — кінчається трагічно.

Людська природа не є ні добра, ні зовсім зла. За оптимістичну ілюзію про доброту людської природи треба було дорого платити негативними наслідками переростів лібералізму, а за зайвий песимізм у цьому напрямі — тоталізмом. Правда — на середньому шляху. В людській природі існує деяке безладдя і завданням людини є впорядкувати своє «я». Два відвічні й грізні, доки не загнущдані, демони приховуються в людському серці: фрейдівський Ерос і адлерівське змагання до влади і сили. Завдання ушляхетнити їх переростає сили людини й тому необхідне співдіяння Ласки, що не нищить природних вартостей, але впрягає їх до праці, щоб досягнути повноти особовості.

Немає жодного інстинкту, жодного психічного чинника, який під впливом Ласки не може підпасти сублімації, ушляхетненню. Правдива релігійність не ґрунтується на усуненні складників нашої психічної конституції, а на їх перетворюванні. Релігійне життя, накладаючи деякі обов'язки, не тільки не спиняє розвитку особовості, а й допомагає їй накресленням властивої лінії розвитку. З одного боку — своїми моральними законами, що не є якимсь збором арбітражних доручень, а сперті на глибинному знанні правдивої людської природи, — релігійне життя не дозволяє сходити на манівці. А з другого боку — надає життю прикмет єдності і простоти, себто істотних прикмет мети. Засада єдності — єдності думки і чину — вимагає саме найповнішого розвитку людської особовості, бо потребує найвищого напруження й зусилля, чого не може дати однобічно, неповні розвинена одиниця. Засада простоти ґрунтується на ступневому зменшуванні різноманітності вражень і переживань (так прикметний змисловому житті), щоб скупчити успішні зусилля на тому, що є суттєвою і непроминаючого вартістю. Бо різноманітність і зовнішнє багатство форм є прикметами матеріального буття; прикметою духової єдності є цей відблиск простоти Бога, що в Своїй нескладності й позірній одноманітності містить безмежне багатство атрибутів. Є глибока аналогія між релігійним життям і мистецькою творчістю, яка також вимагає великого подвижництва і самоопанування, щоб з хаосу різноманітності форм і багатства вражень видобути елементи єдності і простоти.

Релігія мусить охопити цілу людину. Віддати себе Богові можна тільки тоді, коли ми опанували себе самого.

«Повна, життєдайна релігійність значить те саме, що повне, багате, живе і гармонійне людство» (Ліпперт).

Так, отже, в такій градації: світ—людина—Бог — здійснюються чудова гармонія і підпорядкування існувань. Світ із незвичайним багатством форм, людина з повною особовістю, світ матерії зв'язаний, мов залізними листами, зі світом духу, а по через Людського Сина — сполучається з Найвищим Духом. Оце дійсність, яку св. Павло схопив ядерно і лаконічно в листі до Коринтіян: «Усе є ваше, а ви є Христові, а Христос — Божий».

Богдан БОРА

Яничари

Кричать. Від люті скаче зуб на зуб.
А у душі (і в них душа) — тремтіння.
І хочуть криком закричать сумління,
Втопити в лайці совість і тризуб.

Народу честь, як шашелі, гризуть
І топчуть гідність Матері своєї,
Здирають шати і, немов трофеї,
З поклоном ханові до ніг кладуть.

Шайтанським хистом і снаги запасом
Здирають шкіру з неї — пас за пасом
І лають псами на народній гнів.

Кричать, щоб криком закричати злочин, —
За кілька стертих ханських мідяків,
За »знак труда«, що кров'ю позолочен.

1960

Правнуки

На панщині, в колгоспі, вдень, а вніч,
Обмивши росами тужаві м'язи,
Ідуть ярами, мов кремезні в'язи,
І сіють іскри з полум'яних віч.

Невпинно, з криком, дико шкереберть
Летять вагони під стрімкі укуси,
У місяці вилискуються коси,
А з кулеметних гнізд сміється смерть.

Вони на панщині, в колгоспі, вдень.
А вніч ярами йдуть назустріч волі
І сіють оливом зі щедрих жмень.

Воно сторицею зростає на полі,
Зогріте трудом-потом кріпака
І кров'ю правнуків Залізняка.

1960

Лариса МУРОВИЧ

НА ХВИЛЯХ НАДХНЕННЯ

Ось темно довкрути — погасли всі вогні,
Ніч веліла зорям закритися туманом,
І, як моряк, пливе в безкрай далині
Розбурхане й моє нездійснене бажання.

Ще обріїв нема у темній гущині,
А хвилі і вітри несуть судно в незнане —
Так думи, що збірник їм стався затісний,
У силі напняття прорвалися із крану.

І вже не ніч кругом, бо там маяк ясніє,
А серце, як той хміль — шумує і п'яніє,
Бо пристань заклика плисти до її меж.

На обрію — світанку щоки рум'яніють,
І здійснені мої палкі бажання й мрії
Рядками допливли до порту й його веж!

ЛЮБОВ

Тож сонце гріє і тепла не просить,
Як невичерпність без кінця і дна,
Його проміння щедро так розносить
Багатомовна і жива струна.

Крізь холод літ, що розляглись зимою,
В висотах дух — погляне до низин,
А там завжди поряд ідуть одною
Дорогою: народження й загин.

В контрастах дня — невтомлених віками,
Шукаєш правди, що сильна, як смерть —
Вона ж росте із нами й понад нами.

І її щастям сповнена уцерьть
Даю Тобі її святу й без плями,
В замін нічого не ждучи тепер!

Михайло ПАВЛЮК

ПІДСУМКИ ЕКСПАНСІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ СССР

Прошло вже більше, ніж два з половиною років після конференції азійсько-африканських країн, що відбулася в Каїрі. На цій конференції московські більшовики обіцяли, без будь-якої користи й вигоди для себе, допомогти відсталим державам Африки і Азії якнайшвидше індустріялізуватись. Прошло також майже три роки, як СССР почав пожвавлювати свої торговельні взаємини з вільним світом. І ці два-три роки дали вже чимало фактів, щоб можна зробити висновки про характер та розміри советської економічної експансії на ринки вільного світу.

Не порушуючи питання торговельних стосунків СССР із його сателітами та червоним Китаєм, бо це ж не вільна торгівля, а плянова, керована Москвою, розглянемо торгівлю СССР із вільним світом, яку можна розподілити на три категорії:

- 1) Торгівля з Західною Європою, Канадою і США.
- 2) Торгівля з малорозвинутими господарсько й промислово країнами.
- 3) Експорт всілякого роду фахівців-кріпаків у відсталі держави.

Перебіг зовнішньої торгівлі СССР за останні три роки показує, що Москва ще не спроможна повести ширшу економічну експансію на ринки вільного світу. Торговельними операціями з вільним світом вона хоче найперше змодернізувати свою промисловість і розвинути її в різних галузях. Отже торговельна політика СССР у сучасну пору, а також, мабуть, і на декілька років вперед, тісно пов'язана з пляном семирічки. Не маючи спроможности розвинути рішучу експансію на ринки вільного світу, Москва, покищо, прокладає для неї шляхи модернізацією своєї промисловости та зовнішньою торгівлею.

Хоч на Заході багато пишуть про необхідність економічної допомоги відсталим країнам, але пересічний бізнесмен завжди радий продати товар таким покупцям, від яких сподівається більшого прибутку. Він мало цікавиться проблемами боротьби за волю людства; під тиском конкуренції він живе інтересами дня, а не справами майбутнього. Тому-то західні ділові кола всіх індустріальних держав радо йдуть на допомогу Москві, продаючи їй наймодерніші заводські устаткування, а то й цілі заводи. Представники окремих фірм Заходу, як і представники цілих об'єднань промисловости, тижнями переговорюють у Москві про поширення постачання до СССР та його сателітів наймодерніших машин. Думаємо, що значний зріст продукції в Західній Європі є наслідком її збуту на московські замовлення. В цьому найбільші успіхи має Західна Німеччина, Франція, Італія та низка інших держав.

Не маємо дотичних цифр обігів зовнішньої торгівлі СССР з державами Європи, Канади і США, але знаємо, що ця торгівля значно поживалена. Основною перешкодою для ще більшого розмаху цієї торгівлі є те, що СССР не має достатніх засобів, щоб оплатити довіз машин з-за кордону.

СССР не спроможний конкурувати з західними державами предметами широкого вжитку на ринках Європи, бо харчові продукти мусить і сам довозити, а його легка промисловість так слабо розвинута, що якістю й асортиментом продукції вона далеко гірша, ніж європейська чи американська. Намагання продавати водку та консервовані краби зазнали повного провалу. Лише сирівці деяких ґатунків — ліс, антрацит, целюльоза, нафта, алюміній, марганець та льон, — може Москва продавати західнім індустріялізованим державам. Ліс і целюльоза на ринках Європи завжди мають попит, але решту треба пропихати з великими втратами по демпінгових цінах. Тим часом СССР уже 40 років посилено експортує ліс і тепер навіть у вивозі лісу за кордон відчуває нестачу. Отже, коли експорт царської Росії складався переважно з зерна, сільсько-господарських сирівців і лісу та давав кожного року сприятливий баланс, збільшуючи запас золота на сотки мільйонів рублів, то советська Росія примушена покривати золотом надвижку імпорту над експортом. Такий стан був продовж 40 років, є тепер і, мабуть, буде таким і в найближчому майбутньому. За останні роки лише у Францію вивіз СССР золота на 2.175,0 міл. доларів. Західня Німеччина, Англія і Франція мають значні запаси золота й оборотної валюти (долари). Запаси золота й оборотної валюти Англії сягають, приблизно, до одного мільярда фунтів, Західньої Німеччини — до двох мільярд. фунт., а Франції — до 900 міл. фунт. і мають тенденцію збільшуватися. Це значне збільшення запасів золота й оборотної валюти наведених держав Європи є наслідком не лише допливу золота й валюти з СССР, бо спостерігається і доплив золота з Америки, але все ж таки доплив із СССР займає поважне місце. Всі торговельні угоди з Західньою Європою Москва завжди намагається базувати на системі «клерінгу»*. Як бачимо Москві не щастить досягти своєї мети, бо доводиться вивозити золото. Крім того вона має ще й інші втрати від торгівлі з західніми індустріальними державами. Так, напр., СССР заплатив Англії 12 міл. фунтів золотом за спорудження заводу гумових шин для авт, але англійські фахівці не погодилися вчити советських інженерів експлуатації цього підприємства і завод ще й досі не пущений в рух.

Канада, Англія та Західня Німеччина продають для СССР машини, але разом із тим вимагають від СССР експорту якісної залізної руди. Виходить, що певна кількість криці в машинах, куплених на Заході, не збільшує кількості криці в СССР у корисному вжитку, бо Москва сплачує вартість усіх робіт за витоплювання чавуну й криці зі своєї ж руди. Умови торгівлі з західніми державами дуже важкі й тому советська пропаганда не згадує про них.

Коли про обставини торгівлі СССР із західніми індустріальними державами советська пропаганда мовчить, то про торгівлю з малорозвинутими державами вона кричить на весь голос. Цей московський пропагандивний галас триває вже чотири роки. На Заході панує думка, що своєю допомогою відсталим державам Москва прагне перш за все до-

*)Клярована (вияснена) чиста торгівля, без сплати надвижки золотом чи оборотною валютою.

сягти певних політичних впливів і наслідків. Такий погляд вимагає доповнення, бо спостереження советської «допомоги» відсталим державам доказує, що таким способом Москва хоче здійснити цілу низку плянів, а саме:

1) Одержати сплату кредитів фунтами чи долярами, або сирівцями, щоб перепродувати їх у сплату за модерне устаткування, куповане в індустриальних потуг Заходу;

2) На умовах дотеперішнього кредиту продати відсталим країнам советські перестарілі машини й таку ж зброю, а часом і всяку браковану продукцію.

3) Третя мета — це політичне просякнення, пропаганда і шпіонаж, які мають підготувати Москві ґрунт для її агресивно-політичних замірів. А покищо найближча мета ССРСР — якнайбільш прихований визиск малорозвинених країн під виглядом «допомоги».

На основі даних, що є в нашому розпорядженні, під сучасну пору Совети, і частково інші комуністичні країни, уділили «допомогу» таким державам (у міл. доларів):

Єгипет	635,0	Цейлон	50,0
Сирія	280,0	Камбоджія	159,0
Індія	545,0	Ірак	125,0
Авганістан	145,0	Етіопія	100,0
Індонезія	115,0	Гвінея	35,0
Вірма	39,0	Фінляндія	125,0
Ємен	30,0	Непал	7,5

Разом: 2190,0

Загальна сума виглядає досить значною, але справжню вартість цих кредитів можна ствердити лише тоді, коли заводи, які ССРСР має будувати за рахунок цих позик, будуть здані в експлуатацію разом із потрібними машинами. ССРСР дає кредити в рублях, які перераховує на долари за офіційним советським курсом. Тому реальна вартість советських кредитів значно менша. Всі советські допомогові кредитування терміном на 12 років сплачуються боржниками ратами у вигляді сирівців або англ. фунтів чи амер. доларів, а не національною валютою. Прибуток від кредитів у користь ССРСР виїнятковий малий — лише $1\frac{1}{2}\%$. Як бачимо з таблиці, багато держав охоче прийняли советські кредити, переважно тому, що платять за них малий відсоток. Але є ще й інші причини, які спонукали ті держави брати кредити від ССРСР і його сателітів. Допомога від США, як і кредити Міжнародного банку, не призначена для підтримки неутралістів. Це використав ССРСР для своєї економічної експансії у відсталі країни, переважно для максимального їх визиску під виглядом «допомоги».

Нещодавно лондонський «Дейлі Телеграф» ствердив, що вигоди для відсталих країн від низького відсотка за советські кредити виявились ілюзорними, бо Москва майстерно використовує штучний, дуже високий офіційний курс советського рубля у переводі його на долари і фунти.

Таким сопособом Москва має великі можливості ошукувати тих, кому »допомагає«. Крім того ССРСР продає крам, як кажуть, у мішку. Представники малорозвинутих країн не мають можливості оглянути ті машини й заводи, що їх ССРСР зобов'язується доставити їм на рахунок позики-»допомоги«. Часом малорозвинутих країнам бракує навіть і фахівців, які могли б оцінити технічну вартість советських машин. Усе це разом дало Москві можливість ошукувати малорозвинені держави різним способом, але, звичайно, не всіх однаковою мірою. Доказом того, що Москві насамперед іде про визиск, а не про допомогу малорозвиненим народам чи політичний вплив на них, можуть послужити такі незаперечні факти:

1. В той час, коли ССРСР почав допомагати Сирії, там найбільшим впливом користувались комуністи. Видавалось, що Сирія ось-ось перетвориться в сателіта Москви і тому вона (Москва) піде навіть на певні втрати, щоб підтримати місцевих комуністів. Але ССРСР використав сирійських комуністів у першу чергу на те, щоб продати Сирії зброю по такій високій ціні, що пізніше, коли Сирія об'єдналась із Єгиптом, Нассер зажадав перегляду цін та суми боргу, хоч і сам у той час вів розмови в справі советської позики на будівництво Асуанської греблі.

2. Пізніше, коли в Іраку після революції комуністи мали не аби які впливи в уряді Кассема, Москва використала представника цього ж уряду, комуніста, лише для однієї мети — підписання невигідної для Іраку угоди з ССРСР. Можливо, що Кассем, висилаючи в Москву в справі позики комуніста, розраховував на інший ефект — на максимально вигідну для Іраку угоду з ССРСР. Але угода ця виявилася такою некорисною для Іраку, що Кассем швидко усунув цього комуніста, міністра закордонних справ Сирії, а пізніше вимагав переглянути ще раз підписану угоду, мотивуючи це тим, що ССРСР по угоді надто високо оцінює курс рубля при перерахунку його на іракські гроші.

3. Виглядає, що й советська »допомога« Кубі буде такого ж характеру, як »допомога« Сирії та Іракові, хоч Куба — на шляху до комунізму.

Наведені приклади доводять, що в сучасну пору Москва намагається використати свої п'яті колони перш за все в пляні своїх економічних вигод — ошукувати покупців і замовників з-поміж малорозвинених держав.

Ошукує ССРСР покупців ще й інших малорозвинених країн, про що свідчать наступні факти:

1. Кореспондент німецької газети »Зюддойче Цайтунг« подає, що »Бірма має намір змінити її торговельні контракти з комуністичними державами на угоди з західними державами. Уряд Бірми обвинувачує держави комуністичного блоку в надсилці непотрібного краму та в затягуванні поставок важливих предметів. Щобільше, обвинувачує в перепродажу рижу, яким Бірма сплачує за крам советському блоку. Той же риж комуністичний блок тепер перепродує по ринкових цінах Заходу традиційним покупцям рижу в Бірмі»¹.

¹) »Süddeutsche Zeitung«, München, 20. 1. 1960.

З цієї інформації стає ясно, що Москва у вигляді «допомоги» на низькому опроцентуванні постачає Бірму переважно всіляким непотрібним крамом, оцінюючи його за офіційним, штучно високим, курсом рубля, а з Бірми одержує риж, який перепродує в Європі за фунти й долари.

2. Лондонський «Таймс» подав інформацію про советські методи «допомоги» Індонезії. «Цукровий завод, споруджений для Індонезії у Східній Німеччині, призначений для перероблення на цукор цукрового буряка, а Індонезія має лише цукровий очерет. 400 советських «джіпів», присланих індонезійській армії, швидко виявилися зовсім непридатними до вжитку. З десяти советських вантажно-пасажирських пароплавів, чотири зараз же були відправлені для капітального ремонту»².

3. Рік тому на рахунок «позики» СРСР доставив Іракові рафінерію для переробки сирої нафти. Швидко виявилось, що ця рафінерія — перестарілої конструкції, вивезена більшовиками з Західньої Німеччини на рахунок повоєнного відшкодування, а тепер перепродана Іракові.

4. Дещо більш сумлінно виконує СРСР свої допомогіві зобов'язання супроти Індії і Афганістану, бо на ці держави Москва хоче поширити не тільки свою економічну, а також, мабуть, військову й політичну експансію, тож не хоче, покищо, дразнити їх. Проте в Індії на будівництві металургійного заводу совісти мали бурхливий страйк робітників, бо советська адміністрація будівництва не додержала угоди в справі забезпечення робітників житловими приміщеннями³.

Наведені факти «допомоги» відсталим державам — характеристичні советським методам, — спричинились до виникнення недовіря і коли Хрущов відвідував останній раз Індію, Бірму та Індонезію, то уряди цих країн без ентузіазму сприймали його пропозиції нових кредитів, вказуючи на те, що попередні советські кредити не виконуються в належні терміни, а присланий крам дуже часто низької якості. Отже советська економічна експансія у вигляді «допомоги» відсталим країнам не користується великими успіхами, але економічні вигоди й користі з цієї «допомоги» совети мають і з них задоволені. Ці користі Москва приховує, натомість кричить про колоніальну експлуатацію та імперіалізм капіталістичних держав.

Найбільш охоче СРСР «допомагає» відсталим державам різною перестарілою зброєю, якої має досить. Для експорту у відсталі країни розбирає у своїх заводах перестарілої конструкції машини та устаткування, ремонтує, позначає сучасною датою, щоб мали вигляд найновішого випуску, і висилає замовцям. Так виглядає советська «допомога» відсталим державам довготерміновими кредитами.

Особливе значення має експорт советських фахівців, що супроводжують експорт советських машин і заводів. Цей своєрідний експорт заслуговує окремої уваги та глибокої аналізи. Довгі роки Москва витрачала великі кошти на шпигунство і підризну роботу в країнах, яким тепер допомагає кредитами. Експорт советських фахівців радикально змінив ситуацію. Советські фахівці-кріпаки, експортовані у відсталі країни, приносять Москві значні економічні вигоди й користі, а агенти, що

²) «Times», London, 24. 1. 1960.

³) «Abendblatt», Hamburg, 15. 3. 1960.

ідуть у ролі «фахівців» виконувати шпигунську й підривну роботу, удержуються тепер, за рахунок советських кредитів, урядами відсталих держав. Під впливом советської пропаганди в цих країнах серед провідних кіл склалося переконання, що доручивши советським фахівцям справу адміністрації, можна досягнути великих успіхів, бо вони «безкорисно» вишукають поклади металів, джерела нафти тощо. Без перебільшення скажемо, що під сучасну пору не менше десять советських експедицій працює в різних державах Африки і Азії. Але советським фахівцям за чотири роки не вдалося відкрити ні покладів, ні джерел, за винятком Афганістану, де біля кордону СРСР знайдено нафтові поля та ніби інші вартісні промислові джерела. Тим часом, як подає лондонський «Дейлі Експрес», уряди відсталих держав платять советським фахівцям великі гроші. Так, напр., до Іраку, після революції, на основі угоди з Москвою прибуло 200 різних советських фахівців і 200 перекладачів, і іракський уряд платить їм 2,6 міл. англ. фунтів річно. Пересічно — 6.500 фун. річно на одну особу.

Хоч совети мають багато всякого роду фахівців, але на експорт висилають не найкращих, а найбільш певних і надійних. Перекладачі, мабуть без винятку, спеціально вишколені до шпигунської і підривної роботи.

Уряд Іраку й населення Багдаду сподівались, що значна частина платень советським фахівцям залишиться в Іраку як витрати на прожиток, так як було з платнею фахівцям із Західної Європи. Але швидко виявилось, що советські фахівці в крамницях нічого не купують, живуть в окремих советських готелях і там харчуються. Стало ясно, що хоч советським фахівцям визначена велика заробітна платня в англійських фунтах, вони не мають права витратити свої зароблені гроші в Іраку. Можна припускати, що вони зобов'язані майже все, що їх лишається по витратах на квартиру і прожиток в советських готелях у Багдаді, передавати советському амбасадорові для висилки в СРСР, де їм виплачують по офіційному курсі рубля. Іншими словами, Москва забирає собі 75–80 відсотків зароблених фахівцями грошей, бо купівельна спроможність советського рубля десять разів менша, ніж вона визначена за офіційним советським курсом. Таким способом Москва має не малі заробітки обіротною валютою (фунти, долляри, марки), висилаючи у відсталі країни своїх фахівців, а разом з ними і агентів для шпигунства і підривної дії. Без сумніву, що Москва визискує своїх фахівців не тільки в Іраку, а також і в інших країнах, що беруть советську «допомогу» та користуються советськими фахівцями. Це саме стосується і до всіляких советських балетів, хорів, спортсменів, що виїжджаючи на гастрольні подорожі за кордон — здобувають для СРСР закордонну валюту.

Окремо треба коротко зупинитись на советських спробах експортувати нафту, бо саме цей експорт Москва особливо напружує. Як твердять західні економісти, Москва, покищо, не має заміру розпочати економічну експансію демпінговим продажем нафти, бо в сучасну пору її головною метою є одержати за нафту долляри, фунти чи сирівці, щоб перепродати їх капіталістичним державам і таким способом зменшити вивіз власного золота.

Цей погляд — правильний, бо ССРСР, як ми вже згадували, намагається своєю зовнішньою торгівлею збільшити власний експорт, щоб зміцнити свою спроможність у закуплянні модерних машин за кордоном. Характеристично, що советський демпінговий експорт нафти приносить найбільше шкоди відсталим країнам — продуцентам нафти — (Ірак, Іран, Кувейт, Савд-Арабія, Венесуела і, в майбутньому, Лівія). Це ще один приклад, як Москва розуміє «допомогу» відсталим державам.

Але ССРСР плянує в майбутньому продавати нафту по демпінговій ціні на широку скалю. Буде два нафтояги — один до берега Балтицького моря, а другий — до кордонів Польщі, щоб транспортувати нафту з районів середньої Волги. Це прокладання нафтових трубопроводів має і першорядне стратегічне значення, бо йде з далекого московського за-пілля до ймовірних у майбутньому фронтів на заході ССРСР.

Дотеперішній демпінговий продаж нафти не приніс Москві бажаних успіхів. Індія відмовилась купувати советську нафту навіть на довготерміновий кредит. Ще раніше відмовилась купувати советську нафту Англія. Інші держави Європи також не дуже охоче купують нафту в ССРСР, а Етіопія, за порадою Англії, відкинула советську пропозицію будувати на березі Червоного моря рафінерію для переробки советської нафти. Продуценти нафти з-поміж відсталих країн у наслідок советського нафтового демпінгу відчували, що їх спільні інтереси пов'язані з Західною Європою. Звичайно, перші провали з експортом нафти не зупиняють Москви від дальших спроб, якщо Захід не спроможеться на справжній спільний економічний фронт проти советського демпінгового наступу.

Ця коротка характеристика експансії советської зовнішньої торгівлі за останні 3-4 роки дає змогу знайти правильну відповідь на питання, чому Москва «допомагає» відсталим державам, але обмежує допомогу червоному Китаєві? Перш за все тому, що червоний Китай не може платити ні фунтами, ні доларами, ні золотом, ні сирівцями, навіть при умові довготермінового кредитування. А далі тому, що Москва своїми «допомогами» хоче поширити свої політичні впливи на деякі малорозвинені країни.

Підсумовуючи, можна зробити такі загальні висновки:

1. Советська економічна експансія в останніх роках — це перша спроба прокладати шляхи для майбутньої широкої експансії, до якої ССРСР ще не готовий ні кількістю, ні якістю своєї продукції.

2. Захід може зліквідувати всі советські спроби проникати на ринки відсталих держав, коли перестане допомагати Москві модернізувати її промисловість постачанням машин і заводів найновіших зразків, і взагалі металу, а натомість дасть потрібну допомогу відсталим державам, не зважаючи на тимчасові втрати від такого кредитування⁴.

⁴) Докладну аналізу советської зовнішньої торгівлі за весь період до Конференції в Каїрі, ми подали в статті «Зовнішня торгівля ССРСР», «Визвольний Шлях», 1958 р., чч. II, IV, V, VI, стор. 147-158, 382-387, 515-525, 624-635.

Петро КІЗКО

КЛАСА БОЛЬШЕВИЦЬКИХ ГНОБИТЕЛІВ

Большевики твердять, що вони протягом останніх 40 років створили нове соціалістичне суспільство, а в ньому — новий тип «совєтської людини». За їх твердженням, це нове суспільство і цей новий тип «совєтської людини» відрізняються особливими якостями, відмінними від якостей суспільства і людини досовєтського старого ладу, або ж ладу теперішнього — капіталістичного.

В цьому випадку большевикам треба признати певну рацію. Вони справді створили таке суспільство і такий тип людини, яких Україна ще ніколи не знала. Вони створили суспільство, в якому суспільні й особисті конфлікти, антагонізми, гризня й роздори набули нечуваних і небезпечних розмірів. Бо вони не лише не усунули чи звели до одного матеріального й культурного рівня соціальні класи чи прошарки, як це теоретично твердять увесь час, а навпаки, ще більш їх порізлили і розшарували. Експлуатація людини людиною не ліквідована, а посилена, лише, очевидно, набувши нових форм і виглядів. Большевики створили суспільство нових панів і нових рабів, два протилежні і ворогуючі між собою табори — табір упривілейованих партійних і урядових вельмож, чиновників, сторожів «завоювання жовтня», отієї опори московсько-комуністичного деспотизму, і табір справжніх пролетарів, «жебрачених, пограбованих державою працюючих мас із поневолених народів. При чому упосліджене, принизливе становище останніх викликано не лише соціально-економічними, а, й то головною мірою, обставинами національного характеру. Бо на упривілейованих місцях панівної комуністичної касты сидять переважно люди московського походження.

Між тими двома таборами, витвореними політикою і практикою московського большевизму, існує колосальна прірва у всякому відношенні: моральному, політичному, психічному і релігійному. З першого табору — партійно-урядових московських гнобителів — і походить отой новий тип «совєтської людини», тип хапуги, шкурника, кар'єриста, підлабузника, крутія, шахрая і брехуна. В другому таборі такого «нового типу» немає, бо він живе своїм власним, внутрішнім, «неофіційним» світом, з своєю власною ідеологією, світоглядом і, головне, з своєю вірою в свою національну і соціальну правду, у відродження своєї власної національної держави, без жодного окупанта. Січєнева постановка ЦК КПСС про стан партійної пропаганди яскраво продемонструвала факт,

що широкі народні маси поневолених Москвою народів не сприймають чужих їм ідей комунізму.

З того погляду большевики мають під собою досить хиткий ґрунт. З одного боку, верховодам компартії СРСР і державним діячам треба боротися з занадто вже розбещеними, розперезаними »своїми« людсьми, людсьми »нового типу«, які дуже вже зазналися і не раз, замість допомоги, стають гальмом у комуністичному возі, а з другого — ламати »старі пережитки« в таборі гноблених працюючих, яких ніяк не можна підвести під рівень бажаного »советського человека«.

Коротко схарактеризований стан »нового советського суспільства« досить випукло відбито в творах української підсоветської літератури, у фільмах, в періодичній і поточній пресі. Немає, здається, жодного українського підсоветського літературного чи кінематографічного твору, в якому б не відбивалися жахливі суперечності й конфлікти між існуючими в СРСР таборами-класами гнобителів і гноблених. Те саме можна бачити в пресі.

Касту партійних та урядових панів, паразитів, які сидять на шиях працюючого люду, надзвичайно гостро, і тим не менш правдиво, зобразив у своїх сатиричних віршах молодий, дуже здібний і талановитий київський поет Микола Гірник, під назвою »Короїди«:

Вони ідуть, ковтаючи вітрини, —
Сама і сам, нащадки і рідня, —
Товсті зади у »люксі« й крепдешині
Волочать по Хрещатику щодня.
У їх очах — таке всесилля жиру,
Немов і світ лиш створений для них.
Поміж мільйонів — трудових і щирих —
Снують отари ситих і тупих.
І нерви їм легенько лиш лоскочуть
Курорт і мода, їжа і ціна.
Ще й чесно вам дивитимуться в очі:
— Страшне те горе, як була війна.
Це, дійсно, горе, душі ожирілі!
Та чи узнали ви його тоді,
Як в чорні ями і замети білі
Лягали мертві друзі молоді?

Мабуть, були ви скромно ув обозі,
Або крутились в складі тиловім,
Трофеїв набираючи по змозі,
Машинами одвозили в свій дім...
Нам треба битися — хай повік не сміють
Сідати зручно, як на свій диван,
На нашу працю і на наші мрії
Товсті зади освинених міщан!

* * *

Вісім кімнат і дві дачі —
Ти вже дійшов до мети!
В дружбі живеє гарячій
Жінка.

Собака.

І ти.

Є персональна машина —
 Їздить у ній вся сім'я:
 Сам ти.

Собака.

Й дружина.
 Де ж людська совість твоя?
 Добре умієш балакати,
 Можеш довести, що ви —
 Сам ти. Дружина. Й собака —
 В світі понижче трави.
 Що ж тут уже говорити?
 Як нам із вами іти?
 Ви — просто в нас паразити:
 Жінка.

Собака.

І ти.

(«Вітчизна», 1957 р.).

Звичайно ж, ті вірші М. Гірника совєтська критика гостро заатакувала, автор змушений був у подальших своїх виданнях вилучити їх.

Як відомо, большевики в 30-х роках в Україні винищили мільйони українських селян, як «клясу куркулів», себто заможних селян, причому під рубрику тієї «експлуаторської класи», як її називали большевики, підтягалися й середняки і навіть бідняки, які були взагалі ворожо наставлені до московсько-комуністичного режиму. Тоді ж було знищено, через арешти, заслання і розстріли, десятки й сотні української інтелігенції. За теорією комуністичних головачів, особливо ж за теорією Леніна, який навіть у середнякові й біднякові, якщо вони мали індивідуальні господарства, вбачав ворогів совєтської влади, бо могли з дрібного власника перетворитися у великого, — за тією теорією лише колективна система господарювання могла б допровадити до повної ліквідації суспільно-класових різниць, а тим самим і до усунення антагоністичних відношень між окремими людьми.

Однак практика показала що інше.

Поет **Петро Дорошко** у своєму вірші «Гостинний комірник» (сатиричний журнал «Перець», Київ, квітень 1957 р.) малює таку сільську картину:

Хто в колгосп наш завітає,
 Чи приїздом, чи там справа,
 Вже комірника питає,
 Бо про нього всюди слава.
 ... Та воно ж і двір примітний (примітний двір комірника, П. К.),
 Як хазяїну годиться.
 Дім новий, далеко видний,
 Шифер, цегла, черепиця.
 Сад, город, хліви великі,
 На подвір'ї табунами
 Ходять кури та індички.
 Як приїжджих він частує!
 Сало, масло, помідори...
 А витрати компенсує
 Із колгоспної контори...

...
Це ж бо диво в нашій віці:
Двір, фортеця, дім, як вулик...
Ви пильніше придивіться,
Може, новий куркулик?

»Новий куркулик« — це і мав би бути новий тип »советської людини« в сколективізованому селі — тип советського багатія—визискувача рядових працюючих людей, наживача на чужій праці, бож той »новий куркулик« всі свої витрати на своє власне збагачення »компенсує із колгоспної контори«.

Таких типів знаходимо в записках »партійного працівника«, одного з секретарів райкому партії на Станиславівщині (Західня Україна), відрядженого областю в район, **Віктора Брезицького**, надрукованих у київському літературному журналі »Дніпро« за березень-квітень 1957 року під заголовком »Люди колгоспного Покуття«. Секретар Тисьменицького райкому партії Чорнолис, як пише в своїх записках Віктор Брезицький, має в себе приватно ціле тваринно-пташине господарство: корову, свиней, гусей, індиків... Він навіть має наймичку — домашню робітницю Пашу. Крім наймички Паші, за птицею й худобою Чорнолиса поставлений доглядати райкомівський сторож, старий Осьмірка:

»... — Найбільшого клопоту це »царство« завдало старому Осьмірці. Ще на світанку по всьому райцентру лунав голос сторожа райкому: »Ви там не вгледіли, куди вона поділась, проклятуца свиня?« »Яка свиня? — питає інший сторож, що стояв біля продуктової крамниці. »Та секретарська свиня, шляк би її трафив. Від п'ятої години шукаю, наче крізь землю провалилась, знову стіну вивалила...«

Відносини між партійно-урядовими чиновниками, яких можна дорівняти до колишніх економів за царсько-московських часів, та рядовим колгоспним селянством, з одного боку, а з другого — ставлення колгоспників-кріпаків до т. зв. соціалістично-колективістичної власності та до кліки партійних паразитів, — яскраво зображено в невітаданій, із життя взятій історії, оповіданій у нарисі письменника-прозаїка **Анатолія Дімарова** »Така в нього вдача« (журнал »Вітчизна«, лютий-березень 1959 року).

Обком партії послав в один з районів Львівської області, як »тридцятистисячника«, випускника інституту, комуніста Катренка на пост голови колгоспу. Устами свого героя Катренка письменник так малює образ сучасного колгоспного села в Україні.

»Поїхали. Доїжджаємо »газиком« до річки — місток розібраний. Зліз секретар (райкому партії, що супроводжував Катренка, — П. К.), лається. »Я так і знав! Не даремно ж телефон не відповідав!« — »Що таке?« — питаю. — »П'ють, паразити! Мости всі порозбирають, щоб начальство не доїхало та й заливають самогонкою очі...«

Що мені залишилося робити? Скинув макінтош, черевики модельні. Пішли ми убрид... Весна холодна була, вода студена, до кісток пробирає...

Прийшли ми в село, прямо на колгоспне дворище. Навколо — все наче вимерло.

... Представив мене секретар бригадирам: »От, товариші, вам Петро Васильович Катренко, тридцятитисячник, на голову колгоспу рекомендовано«, потім поганив їх за містки розібрані, за те, що працювати не хочуть та й пішов у район... Стою я і бачу, оглядають мене бригадири, як якесь чудо заморське, посміхаються нишком... А на мені — капелюх велюровий, макінтош, костюм гарний, черевики модельні...

... Ведуть вони мене і все намагаються туди, де грязюки побільше... Зайшли ми на свиноферму. Виск — аж у вухах лящить.

— Ви що, — питаю, — не годусте їх?

— Годуємо.

— А чого ж вони у вас так галасують?

— Бо пайок такий, як німці в таборах полоненим давали.

Далі йдемо. Вкінці — кнур високими дошками відгороджений. Хотів я дверцята відкрити, так мене за руку вхопили:

— Ви що, уже на світі нажилися? Так він же, як вовк, від голоду лютий! Ми до нього свиней і то на віршовках спускаємо.

Обійшли ми так все: і свинарню, і корівник, і стайні. Вийшов я, мов прибитий. І приголомшила мене не стільки запущеність та бідність, не стільки те, що корови в гної аж по роги, і ребра як обручі стирчать, що коні до стійл попідв'язувані, аби не попадали, що кожну свиню крізь гребінь протягти можна, — не стільки це, скільки ота байдужість, що була на обличчях у моїх провожатих...

Всі розійшлися, — розповідає далі новоприсланий голова колгоспу Катренко, — залишився в конторі я один... Стояла лише лампа з надбитим склом... Всі пішли і ніхто до себе додому не запросив — ночувати. Ти, значить, чужий, непотрібний»...

Але цей чужий людям партійний посланець береться »піднімати« ви-ділений йому колгосп із відсталих у передові. Скликає колгоспні збори, ганить колгоспників за невихід на працю й запущеність господарства, а колгоспники йому:

»На трудовні коли даватимете?«

»Від них діждешся!«

»Третій рік по двісті грамів даєте!«

»Курка й та здохла б!«

»Горілкою очі заливаєте, нашої біди не бачите!«

Та у відповідь на те Катренко застосовує свої випробувані партійні методи: він погрозами й застрашуванням змушує працювати людей не лише вдень, а і вночі, а для тих, які не лякаються погроз, пускає в дію п'ястук і батіг. Він об'їжджає верхи на коні поле, батожить до крові того, хто бодай приляже на мить одпочити від праці, а одного колгоспника Катренко так збив п'ястуками, що справа дійшла до прокуратури, але покровителі комуніста-економа Катренка в прокуратурі справу прикрили, не знайшовши »речових доказів« в обвинувачуваного. Цей комуністичний деспот зганяв на працю всіх жителів села: молодих,

старих, навіть підлітків, учителів, лікарів, а сам тим часом за самотонний могорич та кілька сот карбованців підкупив колгоспну будівельну бригаду, щоб збудувала йому досить розкішний власний дім.

Подібний образ партійного сановника-самодура виступає в романі письменника Григорія Тютюнника «Вир» («Жовтень», липень-серпень-вересень, Львів, 1959 р.). Голова сільсовету Гнат є грозою і пострахом для всього стероризованого села. Він щодня об'їжджає колгоспні двори, сільську школу, перевіряє навіть роботу сільського лікаря. Він має власного коня і конюха-наймита, бричку і власного кучера. Ось він ранком верхи мчить по селу.

»... Проїжджаючи мимо хати Ганни Ляшенко, Гнат помітив, що в неї ще й досі топиться. Це здивувало його... В цей час усі мали бути на роботі, а в неї дим з труби валить. Прив'язавши коня до воріт, Гнат пішов у хату. Ганна... саджала у піч хліб... Гнат набирає черп'яним кухлем води з відра, жадібно випивши її, запитує:

— Ти чого не на роботі?

— Бачиш, хліб печу.

— А робота на полі хай сама робиться?

— Не кричи. Ти не в лісі.

— Я голова сільради і маю право вимагати порядку... Ну, ти йтимеш на роботу чи ні?

— Посаджу хліб, тоді піду.

— Ага, так тобі моє слово не авторитет?

Зеленкуваті очі Гната загорілись гнівом, він метнувся по хаті, вхопив з лави відро і бризнув водою у піч, залив огонь.

— Припиніть свавілля! Ви порушуйте закон і конституцію!

— Що? — закричав Гнат. — Геть! Я тут закон! Я — конституція!...

»Я — закон, я — конституція«, — так можна було б сказати не лише про описуваного письменником Тютюнником партійного самодура — голову сільського совету, а й про цілу компартію СССР і, зокрема, її кремлівську кліку, яка є живим уосібленням цілої системи московсько-большевицького деспотизму, системи нечуваного свавілля і насильства.

II

Морально-духовий розклад, хапузтво, шкурництво і кар'єризм, зрада народові й родині, — характеристичні риси наявної в сучасний мент московсько-большевицької партійно-урядової касты «освинених міщан», паразитів, як їх влучно назвав у своїх сатиричних віршах поет Микола Гірник. Самозрозуміло, існування цієї паразитної, експлуататорської, розкладової большевицької класи не може не викликати в суспільстві антагонізмів, суперечностей, а то й прямої боротьби між різними соціальними прошарками і людськими одиницями. Цей стан надзвичайно яскраво зображений у поемі талановитого поета Василя Швеця «Між вітром і дощем». Ще немовлям кидає свою рідну дочку советський генерал Сухобрус і йде «на ратні подвиги» з Червоною армією, повний посвяти ідеям завойовництва і підбоїв московським комунізмом інших країн. Неза-

баром помирає мати і генералова дочка Хима залишається сиротою. Все ж вона вчиться, пробиває собі дорогу в життя, але по закінченні середньої школи, коли Хима хоче поступити в інститут, — декан інституту комуніст обіцяє дівчину прийняти на науку лише при умові, якщо вона стане його судженою. Дівчина до краю обурена такою поведінкою декана, цього «нового типа» советського соціалістичного суспільства, який хоче купити любов простої селянської дівчини ціною зради її совісти і чести. Коли ж через двадцять років, уже старий і немічний рідний батько Хими, генерал советської армії, повертається до своєї доньки, яка тим часом придбала досить доброго вітчима, Хима говорить йому:

... Повірте, всяку зраду
ніколи не прощу нікому — батьку, брату
і матері, й сестрі, якби вони були.
Немає гіршого злочинства і хули,
ніж зрада совісти, любови, правди, чести.
На шибеницю їх або на перехресті
за день повішати — всіх зрадників... Усіх!
... Огидне світу все, що здатне на облуду.
Пропонував мені один блюзнір до інституту
мене без іспитів прийняти. Він — декан.
Йому сподобались мій голос, очі, стан —
це він мені казав, розпалюючи страсті.
Ще скільки є звірюк у нас такої масти!
Нам їх позбутися — не стало б кривди, сліз.
Не розумію, де подінемо гульвіс,
бешкетників, хапуг?... В нас душі багатьох
іржа пороків їсть. Отак зелений мох
без сонця в затінку забруднює покрівлю...

Подібне явище змальовує письменник-романіст і драматург **Микола Руденко** в своєму романі «Остання шабля», де колишній «герой вітчизняної війни» (другої світової війни), теж офіцер советської армії, Турбай, кидає свою дружину Марію і рідного сина, зв'язується з молодою дівчиною Ларисою, в результаті чого розбивається й калічиться життя Турбайової родини і збездеченої ним дівчини Лариси. Тим часом цей «новий тип советської людини» — Турбай займає керівні пости в советській партійній ієрархії, він навіть стає надхненником реалізації постанов компартії про перебудову сільського господарства, ставши головою колгоспу, виводить його з відсталих у передові і т. д.

У п'єсі **Олександра Корнійчука** «Чому посміхалися зорі» знову ж виступає родинний конфлікт на тлі боротьби «нового» з «старим», себто, світу комуністичних, «світлих» ідей із світом старих «капіталістичних пережитків». За встановленою схемою сталінсько-горьковського «творчого методу» в літературі соцреалізму, по боці «нового світу» виступає в п'єсі Корнійчука молода дівчина-студентка Ольга, по боці «старого світу» — її батько, архітектор Яків Петрович Барабаш. За Сталіна Ольжин батько Яків Петрович був «новою людиною», прогресивною, свідомою комуністичних завдань, бо його архітектурні твори славились винятковим багатством краси, бо так робив архітектор на догоду Сталінові. За

Хрущова вся архітекторова праця сталінського періоду виявилась негідною, а разом із тим негідний став і сам архітектор Яків Петрович. Тепер він став «міщанином», що дбав лише про своє багатство, скуповував коштовні малярські образи, обдаровував доньку Ольгу дорогоцінними перстнями, і навіть забув про свою рідну стару матір у селі, яка не має грошей на прожиток.

Між Ольгою і її батьком, архітектором Барабашем, виникає гострий конфлікт:

»Ольга: — У тебе немає ні душі, ні серця...

Барабаш: — І ти говориш це батькові?

Ольга: — у мене був батько. Коли мені було вісімнадцять років, він купив мені перстень. Не пошкодував, великі гроші заплатив. Візьміть, Якове Петровичу...

Барабаш: — Оленько...

Ольга: — Завтра я виїжджаю на два місяці і потім до вас не повернуся...»

Ольга зрікається рідного батька... Заради чого? Заради яких ідей?

У п'єсі виразно видно, що жертвами різ'їженого, морально розкладеного «нового соціалістичного суспільства» стали і молода дівчина-студентка Ольга, і її батько, вчений-архітектор Яків Петрович Барабаш, лише тому, що большевицький Кремль, з приходом до влади нового диктатора Хрущова, змінив свою політику супроти ширення культу особи Сталіна, культу, до якого спричинився буцімто і архітектор Барабаш, але до чого нібито не був ані трохи причетний сам Хрущов — одна з найбільших і найвизначніших сталінських фігур.

Ще в п'єсі Ол. Корнійчука «Чому посміхалися зорі», в противагу «позитивним» героям Ольги і Юрка, діє студент Тиміш, що зображений як такий, що насичений «буржуазним душком»: він ходить по кафе-ресторанах, носить європейського зразка одяг, і навіть проповідє ідеї та естетику Сартра.

Звідки, цікаво б спитати московсько-комуністичних пропагаторів начебто утвореного в ССРСР «нового соціалістичного суспільства», по сорока роках панування большевизму беруться в тому «новому суспільстві» отакі-от типи з «буржуазних душком», як Корнійчуків Тиміш, а їх же, як скаржиться советська преса, в советах досить багато!

Все це є вислід нежиттєвості і утопійності теорії про побудову т. зв. «нового суспільства», типу суспільства комуністичного, скільки комунізм, як ідеологія, світогляд, політична доктрина і суспільно-політична система, в самому своєму зародку є антисуспільним, антинародним і антиприродним фактором. А найголовніше — що комунізм є безбожницьким, антихристиянським, а там, де немає віри в Христа-Бога, там неодмінно пануватиме зло в усіх його найбільш сильних і різких проявах.

Комунізм — це руйнування всього людського. Ось як висловився був Ленін про поняття комуністичної «моралі»: «Ми кажемо — моральність це те, що служить руйнуванню старого експлуататорського суспільства і об'єднанню всіх трудящих навколо пролетаріату, який творить нове суспільство комуністів».

Отже — суспільство комуністів. За цією лєнінсько-комуністичною «мораллю» всяке поступування людини в суспільстві оцінюється міркою, що та чи та людина зробила в ім'я комунізму, а не в ім'я свого власного народу, своєї нації, родини, в ім'я добра і блага людства. За тією лєнінською теорією про комуністичну «мораль», «моральним» вчинком може бути прийняте, наприклад, вбивство сином рідного батька, якщо син є комуністом, а батько виявиться ворогом комунізму, донос на нєльояльно настроєних людей до комуністичного ладу, врешті — зречення дітей від батьків і навпаки, як це вже показано в згаданих літературних творах українських підсоветських письменників. Навіть вартість людського кохання за такої системи оцінюється приналежністю людей до «суспільства комуністів» чи некомуністів. Зафіксовано з советської преси й літератури безліч фактів, коли кохання й подружжя молодих людей узалежнені від партійно-урядового службового стану «його» чи «її», від того, чи «він» або «вона» належить до т. зв. «героїв соціалістичної праці», орденоносців, ударників і т. д., — себто, до упривілейованої большевиками касті, отого лєнінського «суспільства комуністів».

У п'єсі Агати Турчинської «Любов, як перстєнь, не має кінця» показується, як колгоспний ремонтник тракторів Іван Микитей зненавиджує свою жінку Іру, закохується в молоду дівчину Юлію Данко і врешті сходиться з нею лише через те, що Іванова жінка — неприхильно наставлена до колгоспу, а Юлія Данко — «героїня» колгоспних ланів, знатна ланкова-кукурудзниця, що досягає високих урожаїв.

В одному з читаних нами оповідань про любов молодих наводиться приклад, як одна дівчина — колгоспна доярка, доливала в бідони молока води лише тому, щоб збільшити норму надойв молока і тим сподобатися, привернути до себе коханого їй хлопця, який, за її міркуваннями, прихилився до її подруги лише через те, що та має високі виробничі показники і славиться в усьому районі, як передова знатна доярка...

Такі явища зумовлені, між іншим, різко протилежним, нерівномірним матеріально-побутовим станом рядової працюючої людности з одного боку, і панівної чи упривілейованої большевицько-комуністичної знаті — з другого. В той час, як уся партійно-советська аристократична знать і її комуністичні лакеї типу Долиноків, Чижів, Мамаїв, Махот, Гаганових («знатні люди», «герої соціалістичної праці» «нового суспільства») і безліч інших живуть у розкошах і достатках, мають автомашини, телевізори, холодильники, відбувають безплатні подорожі на різні партійні й урядові з'їзди в Москву, Київ, улаштовують бенкети, користуються безплатними телефонічними розмовами, курортносанаторійним відпочинком, — у той самий час друга протилежна верства цього «найбільш досконалого» советсько-соціалістичного «нового суспільства» — працююча рядова людність — живе у великих матеріальних злиднях та нестатках. Важко працює, а не має вподосталь що з'їсти, в що зодягнутися, в холоді та голоді тїснитись по нашвидку побудованих землянках-бараках на безчисленних новобудовах, у заводських гуртожитках, у старих напіврозвалених колгоспних хатах...

Лариса МУРОВИЧ

Джерело світла

Між скелями світло ішло незакуте,
Під тінню, що кликала в смертний танець —
По дебрах, по горах, стежинах крутих,
Плело із проміннів райдужний вінець.

По корях шершавих, що там животіли
На тілі дерев, що їх вихор звалив —
По листю зів'ялім, що все шепотіло:
Немає такого, що нас би сцілив.

Дорога непевна, як безвість простора,
Де тінь підпозала, як вічна кара —
Та світло незгасле сковзалось по горах
І золотом слалось у темних ярах.

А в горах між скелями око дивилось
Прозорого плеса того джерела,
Що в його зіниці так ясно відбилось
Те світло, як ока рухлива жила.

Євшан-зілля

В багатстві зел рясніє наша грядка,
Васильки там, любисток, м'ята й рута —
І зілля ще одне нам не забути,
Це запашний Євшан — наш символ згадки.

Та осінь пройде й згинуть усі м'ятки,
Зморозить їх зима і доля люта —
Євшану лиш нікому не закути,
Як Фенікс він — живе все від початку.

Ми ж будемо тужити за весною
Й на грядку цю зимовою порою
Поглянемо — шукаючи завзяття.

Тоді Євшан промовить голосною,
Дзвінкою піснею, мов клич до бою —
Оживить душу нам своїм закланням!

Меч і плуг

Бойовий меч у щербі ржою вкрився
В землі, що прагненнями жнив пашисть.
Він жде на час, щоб його погострить,
Та ще бієць замало натрудився.

Чи то бува, щоби бійцю приснився
Кошмарний сон, що меч його згорить?
На місце того плуг оце лежить,
Бійцю на жаль, щоб він в душі сумнівся.

Та сни, як сни, а дійсність недвозначна —
Він плуг бере надумано й обачно,
Бо лан його ще буряном заріс.

Цілинні землі оре він і сіє,
Живе у прагненні і у надії,
Що день прийде — щоб меч він знов підніс.

В п у щ і

Предвічні пуці розляглись зухвало,
Як диких орд засвоєне кубло —
Щоб корчувать — тут того не бувало,
Бо все коріння в надри проросло.

Й як піонерам першим це пристало
Пустити в рух затримане русло —
То ми джаған, сокиру, пилу й рало
Виносимо, як сили джерело.

Та всі вони, хоч мертві у масиві
Й без нас — лиш дерево і сталі злив,
То ми крові даємо переливи,

Щоб в мертвім тілі дух палкий ожив!
І наші руки — силою щасливі,
Корчуют пуцу для майбутніх жнив.

Михайло МУХИН

В ПУТАХ ШАЙТАНА

(Продовження, 2)

III. ПРЕСТОЛОНАСЛІДНИКИ

Коли вже за всяку ціну обстоювати, що Драгоманов — українець, то, зрештою, можна на це пристати, але лише під умовою багатьох обмежень і, перш за все, з тим, що він хоч і українець, але не сепаратист, що він сам багато разів проголошував. Волею злої долі і «цілком несподіваних», у жоднім драгоманівському корані непередбачених, подій сталося так, що багато найкращих драгоманівців були примушені ступити на шлях сепаратизму. Ясна річ, що ці «блудні діви» драгоманізму тим самим автоматично відлучилися від істинної драгоманівської «церкви». Аджеж у корані великого пророка «Трудової України» цілком ясно, недвозначно й багатократно був засуджений «смертельний гріх» сепаратизму. Отже, коли вже шукати законних спадкоємців Драгоманова серед нащадків, то доведеться шукати їх лише в рядах несепаратистів...

Найбільш достойним і праведним претендентом на титул законного наступника драгоманівського престолу, мав би бути, без сумніву, проф. Микола Михайлович Могилянський (1871-1933), щирий учень і до смерти вірний тіні свого великого Мохаммеда, «федераліст» і безоглядний москвофіл, до того всього теж професор і знавець української етнографії, і навіть також поміщик, хоч і не гадяцький, а все ж таки лівобережний — чернігівський.

Микола Михайлович, принаймні на еміграції в Празі, без Драгоманова та цитат з його корану не зробив нікуди ані кроку. Можна сказати, що лише з творами свого великого вождя в руках чи на устах він почув себе сміливішим і певнішим. 1918 року Микола Михайлович був заступником державного секретаря в уряді гетьмана П. Скоропадського, був навіть висланий на чолі дипломатичної місії від цього уряду до Франції, брав активну участь у заснуванні фальшивого «Українського Національного Комітету» в Парижі, явно провокаторської спілки перекинчиків і ренегатів, що її для побороення визвольних змагань української нації створив не то ген. Денікін, не то старий друг Драгоманова проф. Мілюков, не то посол Макланов, чи скорше всі трое вкупі. Ясна річ, що для побороення державницьких прагнень української нації згаданий Комітет послуговувався нічим іншим, як старими випробуваними федералістичними драгоманівськими гаслами. Своє існування Комітет цей закінчив у Генуї, під час міжнародної конференції на

весні 1922 року, коли «президент» Комітету Моркотун склав до ніг ката України, Раковського, таку заяву:

«За увесь час існування нашого Комітету, рівнож і на протязі цілої моєї політичної діяльності я нехибно змагався за те, щоб Україна зосталась із Росією, а не зробилась би другорядною забавкою другорядних держав-сусідів — не стала би зброєю інтервенції та, значить, розділення Росії, щоб усі права вільної і суверенної української національності були забезпечені в Російській федерації. Сьогодні, як голова Українського Національного Комітету, як український патріот, я в ім'я національних інтересів признав радянську владу, як уряд російсько-української федерації»²⁷.

Але ще перед цією подією, в 1919-20-их роках, згаданий «наступник престолу» безнастанно літав між Парижем та Кримом. У Парижі видавав аж два щиродрагоманівські часописи французькою мовою — «Молода Україна» та «Бюлетень Українського Національного Комітету»²⁸, але встигав бувати і в барона Врангеля. Як оповідає у своїх кримських спогадах Володимир Леонтович про одні збори кримських українців у 1920 році: «Не обійшлося без непорозумінь. На зібрання прийшов і Микола Могилянський, що тоді вже провадив замасковану федералістичними гаслами антиукраїнську акцію»²⁹.

Як незвичайно влучно зауважив навіть стриманий і поміркований Леонтович — «наступник престолу» провадив «замасковану федералістичними гаслами антиукраїнську акцію», точнісінько так, як і сам великий пророк (Драгоманов) трудових та інших клясократичних «Україн». Взагалі ж слід зауважити, що справжній «розквіт діяльності» драгоманівського кронпринца припадає на врангелівську добу в командуванні «Вооруженных сил Юга России» (березень-листопад 1920 р.). Міністром закордонних справ у Врангеля був найвизначніший сурмач московського імперіялізму, П. Б. Струве, редактор паризького видання політичних творів Драгоманова, який мусів визнаватися не лише на політичних творах Драгоманова, а також і на політичній вартості для політики московського імперіялізму таких учнів Драгоманова, як Мик. Могилянський.

Не можна без зворушення читати писань Могилянського, зокрема ж тоді, коли він чуло згадує свого великого вчителя й попередника. Так і здається, що дух незабутнього Михайла Петровича Драгоманова керує рукою і діяльністю Миколи Михайловича. У своїх французьких паризьких часописах, на сторінках паризької «Грядущей России», пізніше — берлінського «Руля» і ужгородського «Карпатского світа» — всюди М. М. Могилянський із зворушливою вдячністю згадує свого великого пророка, викладаючи при цьому стовідсоткові мохаммеданські, чи пак драгоманівські ідеї. Уклінно прошу терпеливо прочитати наступне:

²⁷) «Нова Україна», Прага, 15. IX.

²⁸) «La Jeune Ukraine». «Bulletin du Comité National Ukrainien».

²⁹) В. Леонтович: «Українці у Врангеля», Тризуб, Париж, 10. 12. 1933.

»На особі й діяльності Драгоманова треба конче зупинитися дещо докладніше, бо йому українська ідея завдячує дуже багато, не лише в сенсі її повного зформування, але й щодо визначення її місця в загальному ході російського історичного розвитку. М. П. Драгоманов належав до тих небагатьох міцних теоретичною думкою русских людей, які, коли б були почули й зрозуміли у свій час їх голос, могли б створити не лише багато позитивних вартостей, а теж і запобігти поважним політичним бурям і нещастям, які так тяжко перебуваємо тепер... Він був першим, хто дав невичерпні докази глибокої важливості для дальшої долі Росії та замешкуючих її народів переходу Росії до конституційної монархії. У своїй праці «Вільна Спілка» він перший дає опрацьований проєкт конституції в Росії з організацією влади на місцях, де він спирається на земські установи... В Галичині... він займався організацією демократії. В той самий час він уважно стежить за розвитком української національної думки в Росії і провадить знищуючу полеміку проти українських націоналістів-шовіністів та гурапатріотів. Драгоманов, у висловах що не залишають жодного місця для сумнівів щодо цього, висловився проти «самостійности», себто — проти відірвання України від Росії та створення Української самостійної держави, тої «самостійности», що стала політичним вірою непримиренних українських патріотів сучасності. Про це занадто забувають ті, хто вважає себе спадкоємцем ідейної спадщини М. П. Драгоманова. Коли б вони завдали собі труда перечитати такі праці Драгоманова, як «Чудацькі думки», «Листи на Наддніпрянську Україну» та зазначену раніш «Вільну Спілку», вони б ясно побачили, що Драгоманов не відокремлював справи України від загальної еволюції Росії. А коли б вони завдали собі труда перечитати статті Драгоманова у «Веснику Європи», що належать ще до початків 70-их років, то вони б переконалися в тім, що Драгоманов далекозоро передбачав політику Німеччини супроти Росії в сполуді з загальними тенденціями до світового панування, на що він уже тоді звертав увагу російської суспільности»³⁰.

»Одною з типових рис воєнного максималізму в національним питанні була снага до державної незалежності національних груп на підставі необачно киненого в повоєнне вогнище розятрених національних пристрастей гасла самовизначення націй. Самої лише мовної відрубності, ознаки чисто етнографічної, часто зовсім не вистачає для того, щоб виправдати ломання історично-усталених державних комплексів територіальних і племінних. Та ж у формуванні держав лежать підвалини надзвичайно глибокої закладки: відносини фізично-географічні, відносини старовинних міграцій та етногенетичних процесів. Коли, напр., українці чи малороси, на підставі розходження ознак етнолінгвістичних доводять своє право на державну самостійність і повне відокремлення від Росії, як історично зформованої державної цілості, то можна собі дозволити сумніватися у вигодах такого вирішення проблеми розвитку

³⁰) М. М. Могилянський: «Трагедія України», Грядущая Россия, Париж, февраль, 1920, стор. 304-306.

національного життя українського народу. На це вже 50 років тому зауважував у своїх працях визначний український мислитель та політик М. П. Драгоманов, схиляючи своїх земляків-українців не до стремління до самостійности, а до розвитку засад федеративних. У вісімдесятих роках український патріот М. П. Драгоманов писав: »Звертаючись зокрема до українського населення Російської держави, ми повинні сказати, що, на наш погляд, будь-яке реальне розуміння становища й інтересів цього населення мусить привести до переконання, що не лише в сучасну добу свобода й розвиток його тісно зв'язані з свободою і розвитком інших населень Росії, а й що взагалі відокремлення українського населення від інших областей Росії в окрему державу (політичний сепаратизм) є річчю не лише в кожному випадку вельми тяжкою, коли не неможливою, але й при певних умовах зовсім непотрібною для яких би то не було інтересів українського народу«³¹.

»Карпатський світ«, в якому була надрукована стаття Могиланського, — це був ужгородський місячний журнал знаного за чеської влади мадярського »Общества Духновича«, на чолі якого стояв закаптурений під москвофіла мадярський шовініст Іштван Фенцик. І коли цей щиро-драгоманівський витвір Могиланського був уміщений на сторінках цього замаскованого мадяронського журналу, то зовсім не для оборони інтересів »матушкі Рассеї«, а в інтересах мадярської державности в межах »корони святого Іштвана«, що мусіло бути знаним і панові Могиланському.

А от ще кілька щиродрагоманівських уривків з французьких творів Могиланського:

»Для нас, українців несепаратистів, успіх Врангеля є нашим успіхом. Без Росії нема України. Тому ми бажаємо генералові Врангелю повного успіху на шляху перебудови раненої Росії. Ми сподіваємося, що помилки політики генерала Денікіна супроти України, політики інспірованої В. Шульгіним, повторені не будуть«³².

»Для нас, українців несепаратистів, українська справа стоїть інакше. Треба створити для українського народу на території його поширення нормальні умови життя, ґарантуючі йому розвій господарський і інтелектуальний. Український нарід є етнічною єдністю, посідаючою свою власну мову, свої особливості антропологічні й, зокрема й найбільше, психологічні, що проявляються в цілій області етнографії... Імперія царів, що постала з неосвіченої Московщини, заховуючи відбиток азійського та візантійського деспотизму... виявила себе деспотичною та централістичною... Отже, яке є становище росіян та українців в українській справі, становище рішаюче для близької майбутности двох братерських націй? Росіяни повинні отворити браму для російського патріотизму українців. Вони повинні зрозуміти, що плитка формула »Росії

³¹) М. Могиланський: »Подкарпатская Русь и национальный вопрос«, Карпатський світ, Ужгород, 1928, стор. 155-158.

³²) »La Jeune Ukraine«, ч. 1. 15 серпня 1920 р.

єдиної і неподільної» не надається більше для майбутности. Вона дає доступ апетитам тих, що мріють про відновлення російського абсолютизму... Це вона ще проголошувала, що «української мови нема й бути не може». Вони повинні зрозуміти, що любити Росію не є привілеєм великоросіян, тому що держава російська завдячує своє утворення історичним зусиллям, у яких нації, що заселяють Росію, брали широкий уділ. Вони повинні задовольнятися гегемонією, яку все матиме російська мова, постала з їх культури, аж до останніх днів існування держави й народу російського»³³.

»Сепаратистична ідея ніколи не була у свідомості таких оборонців української ідеї, як Драгоманов із своєю полемічною літературою 1877-1895 років»³⁴.

»Пізніше Драгоманов, київський професор, учений історик та ліберальний політичний письменник, поміркований конституціоналіст, був прогнаний із своєї катедри, переслідуваний, став емігрантом. Мова й література українська були цілком заборонені»³⁵.

»Ми бачимо для України одинокий розумний вихід у мирнім порозумінні з Росією. Русські люди, ми віримо, знайдуть вказівки для розумної, справедливої політики»³⁶.

Пишучи рецензію на максимально нікчемну й рекордово україножерну брошуру князя Волконського «Историческая правда и украинифильская пропаганда», Могиланський цілком поважно вболіває з того приводу, що цей князь, на жаль, не дав собі труда простудіювати творів Драгоманова, що від'ємно відбивається на його праці: «Коли б він принаймні прочитав бодай одну працю Драгоманова — «Историческая Польша и великорусская демократія», це його ліпше усвідомило б про складність питання, яке він трактує. І коли б він завдав собі труда краще спостерігати дійсність подій останніх трьох трагічних років, то він був би стриманіший у своїх думках та висновках»³⁷.

В родині Могиланських драгоманівство взагалі було фамільною недугою. Брат вищезгаданого, Михайло, мав усе ж, без порівняння, більше поваги до національної гідности, ніж Микола. На початку революції, в травні 1917 року, він навіть спромігся надрукувати в центральній кадетській газеті «Ръчь» свою заяву про вихід з конституційно-демократи-

³³) М. Могиланський: «Україна і майбутнє української ідеї», Bulletin du Comité National Ukrainien, à Paris, 5 травня 1920 р.

³⁴) Bulletin..., ч. 2, 12 червня 1920 р.

³⁵) La Jeune Ukraine, ч. 1, 1920 р.

³⁶) М. Могиланський: «Трагедія України», Архив Русской революції, Берлін, 1923, т. XI, стор. 105.

³⁷) З рецензії на французьке видання памфлету Волконського «Ист. правда и украинская пропаганда», Jeune Ukraine, жовтень, 1920, Париж; ред. М. Могиланський. Рецензія не підписана, але треба гадати, що автор її — все той же проф. Могиланський.

ної партії, не погоджуючись із негативним ставленням цієї партії до федерації, хоч перед першою світовою війною він у своїх відомих виступах проти Дм. Донцова, виявив себе, навіть на погляд Леніна, незвичайним угодовцем супроти московського лібералізму та московської держави. Але вже несповна рік по своїм голоснім виступі з конституційно-демократичної партії Мих. Могилянський виступає на сторінках кадетського «Русского Голосу» в Києві зі статтею про ту саму невмирущу драгоманівську федерацію, з приводу чого знаний український журналіст Андрій Войнаровський дуже дотепно зауважив:

«І коли рідні Пилипи з конопель, як ось Михайло Могилянський, жалібно підтягують казанським сиротам в тому ж самому номері «Русского Голосу», з якого я цитую передовицю: «хіба ж факти географічні, історичні, політичні, культурні, господарські та інші, на яких ґрунтувався федералізм, були переоцінені, підпорядковані новому освітленню й привели до нової орієнтації в інтересах українського народу»³⁸, — то мені хочеться щиро порадити рідним «невігласам»: Пилипи, ховайтесь у коноплі... Кожен день із писання російських каракатиць ми переконуємось, що... пишеться про «федералізм», а читається «баранячий ріг»³⁹.

Взагалі цим драгоманівським федералістам завжди й усюди бракувало почуття гумору й почуття тактовності. В листопаді 1921 року в Празі мені доводилося сперечатися з Миколою Могилянським, який закінчив свій реферат «Україна, Южная Русь, Малоросія», таким щиродрагоманівським гаслом: «Наш девіз — Свободная Украина в свободной России». Я казав йому, що все це абсурд, анахронізм, фарисейство, що давно колись — імперії Російська і Австро-Угорська, — був Драгоманов, Олександр, III, Франц-Йосиф, але все це мохом поросло, а в сучасних історичних обставинах старі драгоманівські гасла брешуть остаточно неприродно й фальшиво.

Та мій виступ був даремний. Віцепрезидент фальшивого «Українського Національного Комітету» визнавав лише те, що було накреслене на скрижалях — етнографічних і політичних — драгоманівського корану, на який він у своїм рефераті безліч разів покликався. Не розумів і не бачив нічого іншого, що суперечить цьому коранові. Камінним, щиро-мохаммеданським зором дивилися на мене крізь товсте скло окулярів його очі, дивилися твердо, камінно, як очі передпотопного ящюра, що не міг знати жодних сумнівів, жодних хитань... Учитель прорік... Михайло Петрович каже... Від такої монументально непохитної твердокамінної віри у слушність заповітів Михайла Петровича віяла безмірна обмеженість власника грубих окулярів і носія пишного титулу віцепрезидента фальшивого «Українського Національного Комітету» в Парижі, з рамени якого виступав тоді Могилянський на зборах для членів у

³⁸) Передова п. з. «До статті Мих. Могилянського: До питання про федерацію».

³⁹) А. Войнаровський: «Чорнильні каракатиці», Відродження. Київ, 10 жовтня 1918 р., ч. 156.

Празі. Але чехи не прийняли, за виїмком проф. Полівки, голови тодішніх зборів. Прийшло лиш кількох українських студентів — полаялись із Могилянським.

По смерті Миколи М. Могилянського його політичні приятелі, в тім числі і його давній шеф, державний секретар уряду Скоропадського, вшанували його труну китицею таких квітів:

»Небіжчик огненно любив свій рідний край — Малоросію, і не менше гаряче любив свою велику батьківщину — Росію. В цій подвійній любові полягала суть М. Могилянського«⁴⁰.

Але Микола М. Могилянський не одинокий кандидат на законного спадкоємця Драгоманова. Хіба ж не щиродрагоманівським духом тхне від таких слів самого цього державного секретаря, сенатора, віцеміністра юстиції часів уряду Скоропадського, що в одній московській студентській публікації в Празі писав такі слова (переклад з російського):

»Завдання всіх малоросів визначені просто. Вони такі: духове спілкування всіх віток русского народу, самостійний розвиток кожної з них, але з незмінною умовою співпраці ради дальшого збагачування спільної руської культурної скарбниці; реальне відношення до свого минулого, не дозволяє, щоб з причин тіней учорашнього дня відмовлятися від того, що в ньому світле і велике. Ясне розуміння того, що русский розбрат іде на користь тільки ворогам і удаваним приятелем Росії та слов'янства і що *»concordia pardue res crescunt discordia maximae dilabuntur«*⁴¹.

А такі наведені нижче рядки критичних зауважень такого видатного знавця драгоманівського вчення, як Тучапський, хіба не могли б бути написані самим великим вождем? Хіба ціле своє життя незабутній автор »Чудацьких думок« не випишував проти українського націоналізму те саме, що й Тучапський 1918 року? А він писав:

»Як би не ставитися до української справи, змагаючи тим чи іншим способом її вирішити, безперечно ніхто з поступово думаючих людей не стане заперечувати права українського народу на розвиток своєї національної культури. З цього погляду існування українських журналів, що вносять свій вклад до загальної культурної скарбниці можна лише привітати. Але, розуміється, залишається ще питання про якість тих овочів, які приносить недавно народжена (чи відроджена, не будемо над цим сперечатись) українська культура. Коли вона просякнена духом національної нетерпимости, то навряд чи можна зарахувати її до активу всесвітньої культури... Статті Стебницького і Смутка дуже показові: вони розвивають одну й ту ж саму думку про неминучість для України відокремитися від Росії, бо їх спільне життя зводилося б до »панування московської півночі над українським півднем, до панування народу схід-

⁴⁰) Проф. Сергій Францевич-Завадський, Последния новости, Париж, 24 березня 1933.

⁴¹) Сергій Завадський: »Наш общерусский вопрос«, Студенческие Годы, Прага, март-апрель, 1925, стор. 13.

ньої культури й хижацької вдачі над народом європейської культури, нахилів та політичних ідеалів». І для Стебницького і для Смутка більшовизм є ніщо інше, як прояв московської національної особливості. «На престіл російської революції — каже п. Стебницький, — засіли замість колишніх самодержавних большевиків пролетарські диктатори-большевики... В історії більшовизм тим більш співкревний самодержавству, що вони обое вирости з московського національного духу». П. Смуток у своїй статті висловлює таку думку: «І от ми з вами дочекалися найсвіжшої форми, в яку виллявся московський національний дух — дочекалися більшовизму... Большевики, відповідно до своєї національної вдачі, подбали зодягти революцію в шати абсолютизму, а федерації надали централістичних форм». Наведеної цитати досить, щоб показати, в якому напрямку працює думка «самостійних» публіцистів «Літературно-Наукового Вісника». Це все та сама, давно відкинена наукою теорія «національного духу» і, зокрема, та сама «Духинщина», теорія східного турянського походження москалів, проти якої так завзято й так переможно боровся найвизначніший український учений і суспільний діяч М. П. Драгоманов⁴².

Про самого Тучапського дуже влучно пише автор передмови до його спогадів («Из пережитого. Десяностые годы») В. Дембо: «З драгоманівства Тупчанський витягнув, завдяки аналітичному розумові й революційному темпераментові, ряд ідеологічних моментів, що наблизили його до розуміння боротьби клас, як основи історичних рухів і революційної боротьби, — моментів, що наблизили його до прийняття марксизму... Тучапський не один раз збирався написати вичерпуючий життєпис Драгоманова⁴³.

А хіба є що «недрагоманівського» в старечих прикростях Дебогорія Мокрієвича, що їх завдав старому «український шовінізм», йому, найвірнішому приятелеві Драгоманова, що самотній, разом із Кравчинським-Степняком, не відахнувся від Михайла Петровича, коли вся решта жевської еміграції зірвала з останнім зносини 1883 року в наслідок підозрінь про непевність джерел драгоманівських виступів проти революційного терору в ославлених статтях «Вольного слова».

«Приїхавши 1917 року з-за кордону й оселившись у Києві, я мав можливість протягом п'ятих років спостерігати шовіністів на Україні. Я федераліст від самого початку моєї суспільної діяльності. Як народник, я все був ворогом централізму і, як такий, не міг співчувати українським шовіністам. Кожний шовініст по своїй істоті централіст, у той час як федералістові дорожчає головним чином свобода, то шовіністові дорожчає велич і могутність його народу, його нації, його держави⁴⁴.

⁴²) З рецензії Тучапського на перше півріччя Літ.-Наукового Вісника за 1918 р., уміщеної на сторінках меншевицького журналу «Об'єднання», ч. 3-4, листопад-грудень 1918, Одеса, стор. 261-262.

⁴³) В. Дембо: «Передмова до спогадів Тучапського», стор. 7 та 11.

⁴⁴) З листа Дебогорія Мокрієвича до Камінського з дня 25 квітня 1925 р. (Болгарія). За сто літ, т. III, стор. 324-325.

IV. ДЕНІКІН І ДРАГОМАНОВ

В основу устрою Російської держави Драгоманов у своїм проєкті «Вільна Спілка» (Женева, 1884) кладе поділ її на ряд областей. Україна за цим проєктом мала бути поділена на три області: Київську, Харківську й Одеську.

На самім початку революції, в травні 1917 р., в київській «Новій Раді» Михайло Станіславський писав із надзвичайним здивуванням, що Українська Центральна Рада так легко зрадила драгоманівські заповіді про поділ України на три області. А взірцевий драгоманівець, кадет проф. М. Василенко, в 1917 році товариш міністра освіти в уряді Керенського, в 1918 р. — міністер освіти й заступник першого міністра в гетьманських уряді, — сказав ще на початку восени 1917 року в розмові з представником редакції москвофільського та україножерного «Кієвлянина» таке: «В майбутнім федеративнім устрою Росії я допускаю, напр., відокремлення Новоросії в окрему область»⁴⁵.

Діляч ліберального «Союза возрождения Росії», Павло Толстой, також докладно пригадує драгоманівський проєкт поділу України:

«Поруч із цим Драгоманов, разом із Нікітою Муравйовим, в основу свого поділу на частки не кладе виключно національної засади, зокрема не вводить у якості одної ланки цілої України, а подібно до того, як розробляє Великоросію на ряд областей, розробляє також Україну тим, що передбачає область Харківську й область Київську та відокремлює область Одеську... Пропозиції мабуть дещо несподівані, як на нинішні часи, з боку українця, що стояв на українській точці погляду, яким був Драгоманов, що в той же самий час залишався й «общероссом», чужим українському націоналізмові»⁴⁶.

Стовідсотковий драгоманівець проф. Микола Михайлович Могилянський, приділений денікінським урядом до комісії національних справ, потім як уряд Скоропадського вирядив цю особу на паризьку мирну конференцію, дуже заподадливо доводить конечність відокремлення Одеського району:

«Новоросія уявляє собою країну, що формувалася під впливом цілковито відмінних історичних чинників, аніж Малоросія й решта Росії. Зустрівши тут степову природу й умови праці, населення швидко пристосувалося і втратило свої національні риси, уважаючи себе як мешканців Новоросії і синів єдиної великої Росії. Для зносин послуговується тою самою російською мовою, хоч із новоросійським акцентом і рядом місцевих слів. Мешканці Новоросії посідають недовгу історію свого тут перебування, але вони вже тісно зв'язані живою неперервною творчістю кількох поколінь, що виробили своєрідні форми життя й економічні відносини, різко відмінні від відносин, що склалися в Малоросії»⁴⁷.

⁴⁵ Розмова з М. Василенком 20 вересня 1917 р., подано за Вісником СВУ, ч. 174.

⁴⁶ П. Толстой: «Звенья Новой Росії», Грядущий день, Одеса, март 1919 р., стор. 20.

⁴⁷ М. Могилянський: «Аб автономии Новоросії». Труды подготовительной по национальным делам Комиссии. Катеринодар, 1919, стор. 117-118.

Його побратим по праці в згаданій Комісії, вірний джура ватажка київських москвофілів і редактора «Кієвлянина» В. Шульгіна, проф. А. Билимович, удowodнює справу поділу України в цілому. Він же, наводячи імена своїх передтеч у справі поділу України на три області, не забуває із вдячністю згадати Драгоманова і його «Вільну Спілку»:

»При перетворенні відродженої Росії на нових підставах ми мислимо країну, поділену на ряд автономних областей, що визначаються спільністю фізично-географічних, етнографічних, господарських та історично-політичних прикмет. Але разом із тим автономні області не можуть бути занадто великі, бо тоді в одній області будуть об'єднані місцевості дуже відмінні одна від одної, а крім того при надмірнім збільшенні розмірів областей вони можуть застосовувати в себе в середині засаду централізації і значною мірою буде знищений сенс творення крайових автономій. Оскільки мова йде про Південну Росію, ми зустрічаємося з настирливим стремлінням українських сепаратистів до місцевого українського централізму. Вони стремлять об'єднати в одну країну, як самостійну державу, величезну площу Південної Росії. Область ця, згідно з їхнім пляном, має потім ділитися просто на дрібні адміністративні одиниці. При такому поділі вийшла б область неймовірно велика, в якій заховалися б усі вади колишнього централізму. Не підлягає сумніву, що при застосуванні засади крайових автономій, Південна Росія має бути поділена на кілька областей»⁴⁸.

Зрештою, «труди» драгоманівця Могилянського з Билимовичем привели до того, що «Собрание законеній и распорядженій Правительства»⁴⁹ — оголошує затверджену «Главнюкомандующій» постанову «Особового совѣщанія» про «утворення областей Київської, Новоросійської та Харківської». Отже плян Драгоманова щодо утворення з України трьох областей був із його «Вільної Спілки» перехоплений з антиукраїнськими завданнями денікінським урядом, лише драгоманівську Одеську область при цьому було перехрещено на Новоросійську. А чому саме Билимовичі з Денікініми вхопилися як за останню мотузку рятунку Росії за драгоманівську «Вільну Спілку» та творення областей — краще ніж Билимович вияснить одне місце в творах І. Франка. Оцінюючи «обласницький» проєкт Драгоманова в «Нарисі історії української літератури до 1890 року», Франко писав:

»Драгоманов, здається, не підозріває всієї трудности цього завдання (вирішення національного питання) і старається оминати її проєктом поділу Росії на більш-менш національно одноцілі території, при чім, одначе, кожна більша національність, відповідно до свого географічного положення, розпадалась би на кілька таких територій. Легко зрозуміти, що при признанні таким територіям широкої автономії і при присутности

⁴⁸) Проф. А. Билимович: «Деленіе Южной Россіи на области». Труды подготов. по нац. делам Комиссії, Катеринодар, 1919.

⁴⁹) «Издание Особ. Совещанія при Главнюкомандующем вооруженных сил Юга Россіи», 19 сентября 1919, ч. 23, стор. 315-318.

в кожній із них сильної партії централізаторів та об'єдинителів, така організація вела б швидше до загибелі, як до розвитку недержавних народностей».

Треба визнати, що зауваження Франка влучає в найістотніший нерв драгоманівських проєктів — і в цьому випадку Франкові не зрадила його виняткова здібність ясно розбиратися в чужацьких проєктах женецького Мефістофеля і не менш ясно бачити, до яких наслідків провадять ці чужацькі проєкти.

Подібну ж оцінку справжньої вартості драгоманівського «обласництва» знаходимо у Франка частіше:

»Драгоманов у своїм вірші («Гей, українець просить не много») старанно уникає всякого вислову, що міг би зраджувати якийсь «український сепаратизм» і для відхилення всякого непорозуміння, говорить виразно «про крайову і людську свободу», про те, що пізніше у «Вільній Спілці» було висловлене термінами «свобода личности і автономія областей», з промовчанням автономії національностей і перспективою, що одноцільна національно Україна розлетілась би на кілька «автономних» територій, де з різних випадкових причин український елемент мав би утруднену боротьбу за своє існування, тим більше, що абстрактний термін «свобода особи, мови, друку» і т. п. зовсім ще не дає інституцій, потрібних для культурного розвитку на національній ґрунті, а натомість дає тисячні способи сильнішому душити слабшого... Як бачимо, Драгоманов зложив у тім віршованім політичнім трактаті свою *profession de foi* (визнання віри) навіть із такими характеристичними для нього зворотами, як «крайова й людська свобода», термін, яким він ще й геть пізніше, в програмі «Вільної Спілки» силкувався не то транскрибувати, не то обминути ідею повної національної незалежності України...»⁵⁰.

15 грудня 1932 року у своїм історичнім рефераті про актуалізацію Драгоманова, прочитаному в Союзі українських журналістів і письменників у Празі, п. Опаснас Феденко, декан історичного відділу педагогічного інституту ім. Драгоманова, ставив питання про те, де був би Драгоманов, коли б він дожив до наших часів. У цьому питанні п. Феденка не було нічого неймовірного. Аджеж ровесник Драгоманова І. І. Петрунkevич (1840-1928) був у 1918-19-их роках патроном «кримського уряду». Не так давно помер і другий ровесник Драгоманова, Клемансо (1841-1929), а «бабушка русской революции» Вряшко-Врешковська (1844-1934) стільки років на повоєнній еміграції вела далі започатковану Драгомановим акцію ознайомлення Підкарпаття з московською літературою і мовою... Крапоткін (1840-1920) дожив також до советської ери. Чайковський, не багато молодший, був у 1918-20-их роках декоративним шефом «Северного правительства». Гінденбург, молодший від Драгоманова лиш на шість років, помер 1934 р. Поминаючи вирішення цієї проблеми п. Феденком, деканом історичного факультету драгоманівського інституту, як і взагалі поминаючи всі деканські міркування в справі актуальності ідейної спадщини Драгоманова, слід уважати, що на історичний запит Феденка найбільш обґрунтованою була б така відповідь: Михайло Петрович Драгоманов,

⁵⁰) Ів. Франко: «Михайло Старицький», ЛНВ, травень 1902, стор. 60, 62, 63.

коли б він дожив до «будження окраденої в огні» України, напевно був би декоративним членом російського Тимчасового уряду Львова і Керинського, або разом із Петрункевичем — одним із патронів «кримського уряду» Соломона Крима і Владіміра Набокова, або віцепрем'єром «Северного правительства» Чайковського, але найскоріше він опинився б у складі членів «Асово-Совета» у Денікіна і був би головою Підготовчої комісії національних справ, де під його досвідченим фактичним керівництвом працювали б і Могилянські і Билимовичі, так само, зрештою, як вони дійсно працювали в згаданій комісії для підготовки проєкту триподілу України лише під ідейним патроном автора «Вільної Спілки». Або, нарешті, був би (Драгоманов) «дедушкою» скрипниківської «федеральної конституції СРСР» 1923 року.

Ясна річ, що незвичайно тяжко, просто неможливо уявити собі в 1917-20-их роках Драгоманова в рядах українських, хоч як нерішучих і драгоманівських, які проте від першого кроку зрадили його заповіт про поділ України на три обласницькі території. Адже всі класичні й бездоганні драгоманівці: Овсяніко-Куліковський, Дебогорій Мокрієвич, Арабаджін, Кавун, Крохмаль, Тучапський, Микола Могилянський, та меншою мірою його брат Михайло, проф. М. Василенко, — всі вони неминуче опинювались цілковито в московському таборі. Чому ж би і їхній ідейний ватажок, якщо б жив, не перекочував би до того табору, до якого неминуче приставали на схилі років і його найвірніші учні?

(Далі буде)

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наświetлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи.

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речено дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу.

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
237, Liverpool Rd.,
London, N. 1.

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67
Germany

Петро ТЕРЕЩУК

НАРИСИ З НАЙНОВІШОЇ ІСТОРІЇ

(Продовження, 2)

СПІВПРАЦЯ ПОЛЬСЬКОЇ І СОВЕТСЬКОЇ РОЗВІДОК

Коли польський лондонський уряд відновив у 1941 році дипломатичні зв'язки з урядом ССРСР, то більшовики запропонували польській Військовій місії при посольстві в Москві навіязати співпрацю по лінії розвідки. НКВД було заінтересоване в тому, щоб інформації про становище на тилах німецьких військ не йшли через центральні установи і окružною дорогою, а були передавані коротшим шляхом, безпосередньо до диспозиції штабу советської розвідки. Таким способом більшовики хотіли навіязати між польським Головним командуванням у Варшаві та Москві безпосередні радіові, кур'єрські й повітряні контакти.

Побоюючись, що ці пропозиції зумовлять більшовицьку penetрацію терену Польщі, представники польської Військової місії погодились лиш на радіові зв'язки. 2-го квітня 1942 року в місцевості Срібний Вір біля Москви було zorganizовано зв'язковий радіопункт — «Висла», який почав безпосередньо кореспондувати з підпільними радіостанціями на терені Польщі. Але така співпраця — довго не тривала. Наприкінці липня 1942 р. її перервано на домагання Москви. Більшовики вимагали від поляків точних та швидких інформацій, обвинувачуючи їх при тому в нещирості та приховуванні правдивих вісток. Від себе більшовики полякам нічого не дали, навіть відмовились від того, до чого були зобов'язались у таємній умові.

Не зважаючи на кінцевий епілог співпраці польської та советської розвідок — факт цієї співпраці залишається фактом. До цього питання ми ще повернемося, обговорюючи виникнення на терені центральної України диверсійно-розвідувальної групи «Армії Крайової» — «Вахляж».

ДИВЕРСІЙНА ГРУПА «ВАХЛЯЖ» (ВАХЛЯР) В УКРАЇНІ

Фінансові операції впродовж одного лише року покажуть, чим розподжалась польська підпільна мережа.

І так Бюджетний прелімінар IV відділу «Штабу Начального вождя» за 1943 рік передбачав на крайові справи такі суми:

На утримання кадрів і теренових організацій — 1,240.000 дол.; акція «Звйонзку одвету» і «Н» — 1,440.000 дол.; зброя, амуніція, військові матеріали — 5,190.000 дол.; «Вахляж» — 1,500.000 дол.; резерва — 630.000 дол. Разом — 10,000.000 доларів.

Диверсійну групу «Вахляж» створено з ініціативи кіл Головного командування ЗВЗ. Справу цю дискутовано у Варшаві ще перед 1941 роком, але формально організування групи припадає на 1941 рік, коли розго-

рілася німецько-советська війна. Головне командування ЗВЗ трактувало завдання «Вахляж» з позиції підготовки до загального повстання. «Вахляж» мав творити диверсійну заслону й охорону на випадок провалу німецького фронту на сході і маршу советських військ на захід.

В організації «Вахляж» були сильно заінтересовані англійці. В листі британського штабу від 26.3. 1943 року, адресованому польському штабові «Начального вождя» у Лондоні, є такі вимоги:

»Шефи штабів бажають, щоб якнайбільша частина того обмеженого матеріалу, що його нам удалося перекинути до Польщі в минулому періоді, була вжита в найближчому майбутньому для диверсійної діяльності. Вже після написання директив шефів штабів я довідався, що Крайова Армія готова поробити заходи, які матимуть за мету внеможливити перекидання німецьких військ із російського фронту на захід у випадку інвазії континенту союзниками. Цим проектом шефи штабів дуже заінтересовані»*.

Наскільки група «Вахляж» була ізольована в першій стадії свого оформлення, покажуть далші цитати з історичної польської праці п. з. «Польске сіли збройне в другей войне святовей» (том III, Армія Крайова):

»Диверсійна група «Вахляж», яка в кілька місяців після вибуху советсько-німецької війни почала акцію для справи східного фронту, опинилася у виїнятковій ситуації. Щоб діяти в німецькому тилу в прифронтових районах, вона мусіла вийти поза границі Речі Посполитої. В нормальній ситуації вона повинна б мати забезпечення з боку організованого терену східної частини держави, а в ситуації, про яку мова, вона забезпечення не мала, бо землі між Бугом і кордоном із серпня 1939 року, мають за собою дворічну советську окупацію. Наслідки тієї окупації були такі серйозні, що організування східних округ Армії Крайової вимагало довготривалого зусилля. У висліді — становище «Вахляж» було багато подібне до становища десантних груп без постачання, з завданням здобувати середники боротьби і перекидати їх з бази, себто — з Ген. Губ. в райони для виконання завдань.

Командири відтинків «Вахляж» від самого початку дуже дошкульно відчували існування порожнечі між Бугом та кордоном з 1939 року, себто — у своєму запіллі. Коли відходили на призначений їм терен акції, просили щоб їх пов'язати із східними округами, що одначе було **нереальне** з огляду на організаційний стан цих округ».

Автори праці про польське підпілля недвозначно підтвердили знаний факт, що в роках 1940-1942 головне командування ЗВЗ-АК не розпоряджалося на західноукраїнських землях добре організованими клітинами.

Від листопада 1941 р. до вересня 1942 р. «Вахляж» утратив чотирьох вояків, яких зараховано до числа вбитих членами большевицької розвідки.

Знайшовшись на чужому терені, члени «Вахляж» зараз же почали шукати людей, щоб завербувати їх до розвідувальної роботи. На терені Києва, в ресторані, де харчувались переважно поляки, різного роду робітники і «фольксдойчі» з гітлерівської організації «Тодт», розвід-

*) Підкреслення тут і в наступних цитатах наші, — П.Т.

ник «Вахляжа» втягнув до секретної служби 30-тилітнього поляка з Лодзі. Поляк цей був «райхсдойчом» і працював для німецької контррозвідки «Абвер-и». Наслідком легковажного завербування цієї молодой людини був початок пізнішої ліквідації першої керівної групи «Вахляжа» в Україні. Німці майже повністю розгромили польський диверсійний «Відтинок 2» і провели арештування на шляхах, що йшли з України до Варшави.

Причинком до історії «Вахляжа» і відгомоном тодішніх років є і лист колишнього українського політв'язня, що заховався за останніми літерами свого прізвища. Ось зміст листа:

«Про польську станицю «Вахляж» розповідав мені поручник польської армії, колишній випусник львівської кадетської школи і мешканець Львова Казимир (Казімеж) Козьол. В 1943 році, ми сиділи разом в одній в'язничній камері у Львові при вул. Лонцького. К. Козьол мав тоді 3-25 років життя, високий на 180 сантиметрів, рудий. Він розповідав, що був керівником розвідувальної станиці в Гомелі, а інший поляк (прізвище його призабулось), що сидів поблизу, жахливо скатований німцями, — це висока фігура в їхній підпільній мережі.

К. Козьол виглядав добре і нічого не згадував про свої тюремні переживання, поліційні допити тощо. Мав я тоді враження, що він «сипач». Після кількох тижнів спільного перебування в камері його забрали кудись далі. Зустрів я його знову, вже пізніше, в концтаборі Авшвіц. Яка його дальша доля — не знаю.

... Очевидно в альянтських архівах знайшлося б чимало матеріалу й до порушених тем, але вони, мабуть, недоступні для нас, хоча могли б розкрити не одну таємницю. Чейже їм попали в руки важливі архіви! Вони допомогли б протибольшевицьким силам, у тому й українським, запізнатися з большевицькими методами і об'єднали б боротьбу з большевиками тепер і в майбутньому».

Парашутисти з Англії не дуже надавалися до праці в Україні, бо не могли пристосовуватися до місцевих обставин. Вони ж у більшості не знали української мови, лиш деякі з них розмовляли по-російському. А також і знання німецької мови було в них слабе.

Кадри «Вахляжа» складалися переважно з членів «Таємної армії польської», раніше організації окремої, яка об'єдналася з АК. «Вахляж» нараховував п'ять відтинків, централю була у Варшаві. «Диверсійні патрулі» (стежі) «Вахляжа» склалися з 4-6-ох осіб. Їхнім завданням було переривати залізничні шляхи і нищити малі об'єкти. Керівниками «відтинків» були переважно офіцери-парашутисти.

Коли йде мова про «патрулі», то вони були організовані в Україні в таких місцевостях: між Сарнами та Рівним діяли три «патрулі»; на лінії Рівне—Зв'ягель — чотири; Рівне—Шепетівка — п'ять; Коростень—Житомир — дві та Житомир—Київ — три «патрулі». «Осередки», себто — більші клітини, були в Рівному й поблизу Рівного, в Шепетівці, Звягелі, Бердичеві, Житомирі й Києві. В термінології головного командування АК названий район в Україні мав означення — «Відтинок 2». Стан

«Вахляж» в лютому 1943 р. на «Відтинку 2» був такий: 10 офіцерів і 268 вояків АК, разом — 278 осіб.

Перекинені з Польщі в Україну вибухові матеріали ніколи не вистачали. Бракувало й запальних матеріалів та зброї. Кур'єрсько-зв'язкові пункти були зосереджені на відтинку України — в Бересті над Бугом, Рівному, Львові, Тернополі й Проскурові, а далі «Вахляж» користувався автомобільним і залізничним транспортом, возами й пішоходцями.

Втрати в людях постійно збільшувались. Звідомлення головної команди АК від 5.IX. 1942 року подає, що «Вахляж» утратив 12 осіб убитими, а до того ж — 4 ранених і 14 арештованих. Перші «патрулі» і керівник «відтинку» впали в німецькі руки.

Новий керівник, що прибув на терен 7.III. 1942 року, мав за завдання вмонтувати в німецькі фірми польські диверсійні групи на терені Києва, Житомира і Шепетівки, а далі — в районі Бердичева, Хвостова, Славути й поза Проскуровом. Керманичем бойових завдань був офіцер з Англії — парашутист, що працював у фабриці робітником. Керівником організаційної ділянки був інший офіцер, що мав діло з робітничим рухом в Україні. В Києві «Вахляж» захопив у свої руки німецьку транспортну фірму, яку використовувано для транспортів і зв'язків на лінії Київ—Варшава. Не зважаючи на обціанки з Варшави, «Вахляж» не отримав до своєї диспозиції портативних радіоапаратів.

В Рівному працювала німецька комендатура зв'язку ч. 306, яка використовувала для ремонту телефонічних ліній цивільних осіб. Згодом вони отримали німецькі мундири. Завдяки роботі поляків із підпілля, «Вахляжеві» вдалося пропхати на німецькі лінії зв'язку 120 своїх людей, у тому 3-ох парашутистів з Англії, а ціла ж ця «сотня» мала 205 чоловік.

Коли московсько-советські війська перейшли Збруч — головне командування АК наказало ліквідувати диверсійну групу «Вахляж». Частину людей перекинуто до Варшави, а частина перейшла працювати на терени Волині та Галичини.

*

Діяльність диверсійної групи «Вахляж» на українських землях ще не висвітлена. Ніхто з українських дослідників найновішої історії не присвятив цій справі більшої уваги. А справа групи «Вахляж» вимагає належного дослідження, старанного вивчення, щоб вияснити історію діяльності чужих агентур на українських землях у роки другої світової війни. Висвітлення діяльності «Вахляжа» допоможе нам розв'язати й не одне питання німецьких репресій, розстрілів українців, різномірних провокацій тощо.

Диверсійна діяльність «Вахляжа» на українських землях у 1941-1944 роках варта уваги ще й з іншого боку. Розвідувальні звідомлення «Вахляжа» про становище в Україні діставалися до Лондону, а звідтіля альфанти частину з них передавали для використання большевицькій військовій розвідці. Завдяки такій співпраці большевицька розвідка й диверсія мали не тільки добрі інформації з України, а також і матеріал, який пізніше використали для своїх власних цілей.

БОЛЬШЕВИКИ ПРО ПОЛЬСЬКЕ ПІДПІЛЛЯ В УКРАЇНІ

Всеволод Клоков, кандидат історичних наук, присвятив одну з своїх праць темі про польське підпілля в Україні*. Советський автор назвав польський лондонський уряд «зрадницьким», бо його політика «викликала глибоке обурення справжніх польських патріотів». «Чесними поляками», в очах В. Клокова, були лише ті, «що на початку війни емігрували в СРСР» і «в 1943 році об'єднались в антифашистську патріотичну організацію «Союз польських патріотів».

Не зважаючи на виразно злобну тенденцію, здебільшого очевидну брехню і пропаганду, що так властиві большевицьким історикам, подамо за Клоковим деякі цитати, щоб прикладами показати, як він пояснює «польсько-советську дружбу».

Клоков пише, що на початку грудня 1942 року советське з'єднання О. М. Сабурова ввійшло в контакт із польськими партизанськими відділами, які діяли на захід від Бугу. В днях 6-9 грудня 1942 р. «об'єднані польські і радянські загони в чотириденних боях проти чисельно переважаючих фашистських частин... одержали перемогу, якій значною мірою сприяли радянські партизанські командири».

Далі є мова про спільну польсько-большевицьку акцію (разом з «Гвардією людвою» і «Батальйоном хлопським») біля села Сохи, недалеко містечка Вілгорай. Вдавшись до всіляких наклепів як на українців, так і на поляків, В. Клоков продовжує:

«Ініціатива в організації більшої групи самозахисту (мова тут про поляків, П.Т.) належала радянським партизанам. Такі групи були створені в селах і хуторах Озери, Шахи, Серники, Сварицевичі, Борове, Перкалі, Островськ, Зелень, Велюнь, Колки, Біле, Комарі, Гута Сопачівська, Чудня та в інших».

В половині 1943 року, як пише Клоков, Варшава почала сильніше надсилати своїх людей на Волинь. Коли в квітні 1943 р. відділи УПА зводили бої з польськими партизанськими частинами в районі Гути Степанської, то «на допомогу полякам у село Бутийки прийшли два загони білоруської партизанської бригади О. П. Бринського і група із з'єднання Федорова».

Про співпрацю поляків із большевицькими партизанами на Волині В. Клоков пише таке:

«... Значна частина Ровенської і Волинської областей, не зважаючи на всі спроби фашистських властей і польських націоналістів шляхом обману примусити їх виїхати в район німецьких гарнізонів, пішла в ліси під захист радянських партизанів... Так, наприклад, у партизанському загоні «Смерть фашистам», який діяв у Рафаїлівському районі, Ровенської області, налічувалось до 40 відсотків партизанів польської національності».

Із жителів Сарнинського, Клесівського, Висоцького районів Ровенської області і Столинського району Поліської області, які втекли до партизанського советського з'єднання О.М. Сабурова, 8 лютого 1943 року створено окремий польський загін ім. Тадеуша Костюшка. 1-го травня

*) Всеволод Клоков, «Дружба народів СРСР з польським народом», «Вітчизна», ч. 4, Київ, 1954.

1943 року в цьому загоні налічувалось 43 партизани, а крім цього в польських селах і колоніях він мав резерву в силі 150 людей. Влітку 1943 року в ньому було вже 200 добре озброєних партизанів.

В 1943 році большевицькі партизани випустили газету польською мовою п. з. «Червони штандар». Коли С.А. Ковпак 20 червня 1943 р. переходив на Волині через польське село Стара Гута, він організував там мітинг. В. Клоков цитує за щоденником ген. С.В. Руднева таке: «Після мене виступали поляки. Всі, що виступали, були одностайні в питанні про те, що в боротьбі з гітлеризмом і українськими націоналістами шлях їх один — разом з Червоною армією, разом з Радянським Союзом»...

Коли йде про Галичину, В. Клоков згадує про те, що «особливо діяв у Львівській області Золочівський партизанський загін, що мав зв'язок з «Народною Гвардією». В складі цього загону було 90 відсотків поляків».

У своєму далекойдучому плані советизації Польщі після перемоги над німцями, «керівництво партизанського руху в Україні» і секретар ЦК КП України М.С. Хрущов, у 1943 році визнали за необхідне виділити польські партизанські загони і з'єднання в самостійні польські формування з виведенням їх на територію Польщі».

В квітні 1944 року на терені СРСР зформовано «Польський штаб партизанського руху». В його розпорядження передано всі польські комуністичні партизанські загони і з'єднання.

Підтвердження фактів співпраці деякої частини поляків із большевицькою агентурою та диверсією в Україні, зокрема на західноукраїнських землях, знаходимо і в статті дипл. полк. Ігоря Благовещанського п. з. «Зарис формування І-ей армії войска польского мажец-ліпец 1944 р.»*. Він вияснює деякі деталі тогочасної советської політики супроти поляків і куліси тактики докраних фактів, які варті уваги українського читача.

В лютому 1944 р. советське головне військове командування перекинуло перший корпус польського війська із Смоленщини на Україну. «Там також скеровано до війська поляків, що мешкали на визволених теренах Західної України» — пише І. Благовещанський. Польський автор із сучасної комуністичної Варшави виявляє таким чином незвичайно важливий факт. Москва вже 1944 році трактувала поляків, жителів західних областей України, не в характері громадян УРСР, а в характері польських підданих, бо дозволила їх мобілізацію до комуністичної польської армії.

Далі, в того ж таки автора, читаємо таке:

«Дещо світла на справи того часу кидає звітлення заступника голови Комісії евіденції призовників із 2.3. 1944 року, в якому, між іншим, читаємо: «Дня 25.2 1944 р. прибув перший транспорт призовників з Західної України, з районів Сарни, Костопіль, Рокитне, в силі 619 людей. Серед прибулих є партизани з відділів Медведєва. Покликані партизани з району Сарни — переважно з відділів, які підлягали лондонському урядові...»

*) «Войскови пшегльонд гісторични», 1 кварталник, рік IV, Варшава, 1959 р.

Спираючись на ствердженнях І. Благовещанського — можемо ще раз відзначити факти з тодішньої дійсності на відтинку польсько-українських взаємин на території українських земель та деякого співробітництва поляків з протиукраїнськими силами чи радше агентурами. А факти ці мали пряме відношення до т. зв. «малої війни», що тривала між поляками і українцями в 1942-1944 роках.

»МАЛА ВІЙНА« НА ВОЛИНІ І В ГАЛИЧИНІ

Матеріали, взяті нами переважно таки з польських джерел, а менше із советських, щоб уникнути обвинувачення в тенденції свідомого користування ворожими свідченнями, — показують, що в ті роки шлях до добросусідських українсько-польських взаємин загородив мур давніх упереджень, підозрінь і незмінної польської політики, а це, очевидно, мусіло привести до безпотрібного пролиття крові.

Для ілюстрації наведемо декілька наочних фактів: фізична ліквідація і винищування українського елементу в 1939-1941 роках на Холмщині і Підляшші, діяльність диверсійної групи в Україні «Вахляж» із свідомим розрахунком, що за її діяльність відповідальність і німецькі репресії впадуть на українське місцеве населення, а далі — дії польського підпілля згідно з плянами повстань і війни з українцями, співпраця з большевицькими партизанами і, хай і сповидна, кооперація з німцями поляків у німецьких мундирах (див. — Рівне, німецька комендатура зв'язку ч. 306), польської т. зв. «гранатової поліції» на Волині, коли українська поліція відійшла в ліс, тощо.

Враховуючи старі порахунки між польським та українським народами і ремінісценції з минулого, ці всі та інші речі тогочасності — всі вони разом спричинилися до витворення такого стану, що у висліді приніс «малу війну».

Нагромадження електрики мусіло призвести до удару грому. Те, що було на Волині і в Галичині, треба радше віднести до студій над минулим, тодішнім і сучасним періодами з метою розглянути питання, як надалі бути українському та польському народам, не шукаючи вини і кари за минуле.

Не маємо, на жаль, статистичних даних, щоб показати, скільки українців загинуло з рук польського підпілля на Холмщині, Підляшші та в містах корінної Польщі або в роки відомих подій на Волині і в Галичині. Автори вже раніше цитованої книжки «Польське сіли збройне» (т. III, Армія Крайова) подають, що «мала війна» забрала полякам 5.000 жертв. Таку цифру подав керівник АК в квітні 1944 р. в своєму звіті.

НАПЕРЕДОДНІ ВМАРШУ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

Третій плян польського повстання був реалізований частинню у військовій акції, зашифрованій криптонімом «Бужа» (Буря). Плян цей має свою довгу передісторію і ми не будемо вертатися до неї та ширше обговорювати її, бо це виходить поза рамки наших нарисів.

Варто тільки нагадати, що після арештування німцями ген. Стефана Ровецького (30 червня 1943 р.), головного коменданта АК, приходу на його місце ген. Тадеуша Коморовського («Бур», «Зніч», «Лявіна») та маршу советських військ на захід — серед членів командування АК зарисувався двоподіл думок у справі ставлення до СРСР. Тодішні полковники, а пізніше вже генерали — Станіслав Татар і Єжи Кірхмаєр, що називали себе «реалістами», заступали думку, щоб нав'язати співпрацю з більшовиками. Проте більшість членів головного командування АК хотіла продовжувати стару форму політики, виконуючи доручення і напрямні польського лондонського уряду.

Головний комендант АК ген. Коморовський, опинившись під обстрілом розходжень своїх людей та в ситуації маршу Червоної армії в напрямі Дніпра, — вислав 27 жовтня 1943 року до «Начального вождя» в Лондоні депешу, яку штаб одержав щойно 31 жовтня, такого змісту:

»1) Росіяни проломали фронт на Дніпрі, зима допоможе їм і скріпить їхній тиск. У тих умовах та з приводу слабого й повільного напоруга англосаксів на німців треба рахуватися з тим, що советські війська випередять англосаксів і першими ввійдуть на терен Речі Посполитої.

2) Населення східних земель Речі Посполитої бачить, як зближаються советські війська. Загально серед поляків існує бажання втечи від них на захід. Коменданти наших східних округ вимагають від мене остаточного наказу на випадок маршу росіян на терен Речі Посполитої. **Наказ мушу видати вже.**

3) Згідно з депешою Пана Генерала ч. 5371 розумію, що справа Польщі є елементом політичної розигри між західними демократіями і Росією; розумію, що польська зброя — слабкий інструмент і напевно не буде децидуючим чинником у цій розигрі, а тільки демонстрацією.

Не менш, однак, є певним, що ставлення війська до вступаючих росіян не може бути хитке, а мусить бути одне, рішуче, політично доцільне та історично чисте.

Доцінюючи вагу децизії і труднощі, що виникають у зв'язку з прийняттям такої децизії Урядом і Начальним вождем, я примушений з огляду на обставини, з'ясовані під точками 1 і 2, просити Пана Генерала якнайшвидше переслати мені рішення, щоб ще на час видати накази, а у випадку рішення на боротьбу — окреслити, згідно з напрямними, які отримаю, також момент і територію дії. Якщо б у найкоротшому речинці такого рішення я не отримав, буду примушений діяти самостійно».

Майже в той самий час, бо 1.11. 1943 р., польський екзильний уряд у Лондоні вислав головному командирові АК і «делегатові уряду на край» нову інструкцію.

Польський лондонський уряд постановив підняти повстання в краю. Стверджував, що він не має дипломатичних зв'язків з Москвою і йому ближче невідомо, якою буде большевицька політика та які плани Москви щодо польського підпілля. Інструкція передбачала дві можливості: СРСР у порозумінні з польським урядом у Лондоні, або без порозуміння, буде керувати військовими операціями на території довершеної Польщі з-перед 1939 року. У першому випадку — екзильний уряд вимагав від

АК вийти з підпілля і співпрацювати з Червоною армією, у другому — перейти до самооборони.

Інструкцію з Лондону в Польщі прийнято гострою критикою і невдоволенням. Вона не давала відповіді на ряд питань і проблем, що стояли перед головним командуванням АК і політичною репрезентацією. У висліді дискусії і погодження обидвох централей — військової і політичної — «край» вислав до Лондону 20 листопада 1943 року нову депешу такого змісту:

»1) На підставі інструкції уряду ч. 5989 для краю, одержаної від Пана генерала, я видав обширам і округам наказ, який залучую (додаток ч. 1). Як виходить із його змісту, я доручив командирам і відділам, які візьмуть участь у поборюванні відступаючих німців, вийти з підпілля перед приходом росіян. Їх завдання — своїм виступом документувати існування Речі Посполитої.

В тому пункті мій наказ не згідний з інструкцією уряду. Не бачу такої можливості, щоб на польських землях можна витворити порожнечу через брак виявлення нашого військового чинника, який репрезентує Річ Посполиту і її легальну владу, у відношенні до росіян. Коли цього не зробимо, всі наші акції будуть приписані чинникам, що стоять на службі большевиків.

Такого ж самого погляду є делегат Уряду і Крайова політична репрезентація.

Під світською окупацією буде неможливо зберегти й утримати конспірацію нашої, тепер широко розбудованої організації. Практично — обмежу кількість керівництв і відділів, які мають вийти з підпілля необхідним мінімумом, а решту постараюсь забезпечити формальним розв'язанням.

2) На випадок другої російської окупації в найбільшій таємниці приготую початковий кістяк керівної таємної сітки нової організації, що буде до диспозиції Пана Генерала. Деталі зголошу, коли закінчу свої рішення в тій справі. В кожному випадку буде це окрема мережа, незв'язана з широкою організацією Крайової Армії, яку великою мірою розкрили елементи, що стоять на советській службі. Лявіна, 2100«

В додатку є мова про різні справи, а головне про тактику на випадок вмаршу советських військ. Головне командування АК дало доручення не перешкоджати большевицьким партизанам і не входити з ними в конфлікти. Відділи АК, які вже мали сутички з большевицькими партизанськими з'єднаннями, мали відійти з того місця на інше. Також заборонялось полякам покидати «східні креси». Інші доручення, звіти і повідомлення у справі проведення акції «Бужа» вже не змінили засадничих напрямних, зацитованих і пояснених нами.

Зимовий наступ Червоної армії почався форсуванням Дніпра в 1943-44 роках. 4-го січня 1944 року перші частини советської армії дійшли в районі Олевське—Рокитне до колишньої польсько-советської границі, що ще в серпні 1939 р. мала стовпи з написом: «Польска — СССР». Комендант польських збройних сил у краю 23 березня 1944 р. видав наказ,

яким доповняв давніші доручення в справі терену Полісся і Львівського «обширу», зашифрованого криптонімом «Лютня».

»ВУЖА« НА ВОЛИНІ

Повстанська акція польського підпілля на Волині під назвою «Вужа» тривала від січня до червня 1944 року. План передбачав ряд диверсійних акцій проти німців. Згідно з оголошеними матеріалами на сторінках книжки «Польске сіли збройне» — АК на Волині мала до диспозиції: «Інспекторат» Рівне (три повіти), «Інспекторат» Дубно (два повіти), окремий «Обвуд» Сарни (один повіт), «Інспекторат» Луцьк (три повіти) та «Інспекторат» Ковель (три повіти).

Багнисто-заліснений район між Ковлем, Володимиром і р. Бугом надався знаменито до партизанських дій. Під організаційним оглядом Волинь була дуже запущеним тереном і щойно в 1943 році Варшаві вдалося налагодити там зв'язки між поляками та організувати відділи АК. Восени 1942 року Варшава була призначила комендантом «Волинської округи» полк. Казимира Бомбінського (псевдонім «Любонь»). Зорганізувавши у Варшаві штаб співробітників, він перенісся разом з ним на Волинь. Осідком керівництва польського підпілля з початком 1943 р. був Ковель.

На весні 1943 року розгорілися завзяті бої між українцями та польськими колоністами, які поставилися вороже до визвольної боротьби українського народу проти двох окупантів — німців і московських большевиків. Орієнтуючись на польський уряд у Лондоні — поляки на Волині не найшли спільної мови з українським визвольним рухом, навпаки — згідно з інструкцією головного командування АК, вони мали готуватися до війни з українцями, щоб встановити польську владу на Волині. Тож не дивно, що наслідком такого ставлення поляків була вкінці «мала війна».

Польські джерела стверджують, що відділи УПА були добре озброєні. Вони, прочистивши «Інспекторат» Рівне, почали акцію проти польських груп в «Інспекторатах» Дубно, Луцьк і Ковель. Комендант АК наказав полякам вийти з малих місцевостей до місцевостей більших і таким способом на Волині виникли т. зв. «бази самооборони». Комендантами баз самооборони були офіцери і деякі з них одержали доручення організувати партизанські з'єднання. В той час польські партизанські відділи налічували біля 1000 людей.

Комендант АК із найбільш висуненого на північ району повідомляв полк. К. Бомбінського про те, що співпраця і спільна акція відділів АК з большевицькими партизанськими з'єднаннями можливі, але тільки при добрій волі обидвох сторін.

*

Виконуючи доручення головної команди АК з Варшави — К. Бомбінський наказав концентрувати польське населення і відділи з Волині в т. зв. «оперативній базі» в таких межах: від півночі — залізничний шлях Голуби—Ковель—Дорогуйськ, від півдня — шосе Торчин—Володимир

— Устихуг, від заходу — ріка Вуг, від сходу — лінія Голуби—Торчин.

Вліті і восени 1943 р. відбувалися пересування відділів АК. До «оперативної бази» відійшли головні відділи з «Інспекторатів» Рівне, Луцьк, Ковель і ті, що перебували в районі концентрації. Тим часом большевицький загін «полк. Вогуна» (?) ліквідував керівника відділу АК в Луцьку, пор. «Джазгу», а партизани «ген. Нойманова» (?) ліквідували керівника відділу АК у Рівному, пор. «Бомбу». Полк. К. Бомбінський, згідно з дорученням із Варшави, заборонив з'єднанням АК вступати в боротьбу з советськими диверсійними загонами.

Концентрація польського підпілля на Волині відбулася в час пожвавлення і скріплення фронту УПА проти німців і советських партизанів.

4-го січня 1944 р. советська армія перетяла шлях на Рокитне, а декілька днів пізніше — зайняла вже Сарни. Вночі з 15 на 16 січня того ж року штаб округи АК із відділами покинув Ковель та перейшов у район концентрації. Впродовж місяця лютого польські відділи АК під керівництвом полк. «Любоня» (К. Бомбінського) намагалися «прочистити терен» власної концентрації від відділів УПА, українського населення та німецьких частин.

В той час, коли «Бужа» готувалася до акції, прийшла зміна в керівництві округи. Причиною був спір між полк. К. Бомбінським та «окружним делегатом уряду», який закінчився відкликанням «Любоня» до Варшави. На його місце прийшов з Варшави майор «Оліва» (справжнє прізвище — дипл. майор Ян-Войцех Ківерський), якому в час повстання «Бужи» надаво ступінь підполковника.

В районі концентрації, командування округ АК згуртувало кілька тисяч поляків — чоловіків і жінок різного віку. Крім цього, інші відділи, коли советська армія зайняла Луцьк, також подалися до місця концентрації. В штабі зразу ж виникло питання про нав'язання контакту з советською армією. З усіх згуртованих у районі концентрації відділів утворено «27 дивізію піхоти», яка складалася з наступних одиниць: штаб дивізії, дивізійні відділи — I/45 п. п., «компанія» зв'язку, «компанія» саперів, «плютон» жандармерії, два польові шпитали і служба постачання; 50-ий полк піхоти — штаб полку, «плютон» зв'язку, протипанцерний «швадрон» кавалерії, I/50 п. п., II/50 п. п., III/50 п. п., IV/50 п. п. і «служби» постачання і санітарна. Крім цього утворено ще окрему одиницю — «Полкове згуртування» «Гарда», що складалося з таких частин: штаб, «плютон» зв'язку, «швадрон» кавалерії, I/24 п. п., I/23 п. п., II/23 п. п., дружини постачання й санітарна та «баон» самооборони. Разом — 6.000 вояків. Командиром цієї дивізії став майор Я. В. Ківерський («Оліва»), а шефом його штабу — кап. Тадеуш Штумберг-Рихтер («Жерота», іменований майором під час боїв «27 дивізії»).

ПОЛЬСЬКІ ДЖЕРЕЛА ПРО УПА НА ВОЛИНІ

Польські автори історії «Армії Крайової» дуже необ'єктивні у їх ставленні до боротьби українського народу за незалежність, а головне — коли мова про діяльність ОУН і УПА. Цей брак об'єктивності деякою мірою пов'язаний також із незнанням фактів та їх перекрученням. Так, напр., ОУН — це для польських авторів «Об'єднене Українських Націоналістів», а не Організація Українських Націоналістів. Це, на перший погляд, дрібний приклад, але він характеристичний тому, що на незнанні української проблематики і фактів були пороблені в минулому фальшиві висновки і рішення. А про сучасне можна також думати подібно, але це вже виходить поза рамки нашої теми.

Звичайно, треба також допустити думку, що в багатьох випадках дані й твердження польських авторів, якщо не тенденційно спрєпаровані, то не зовсім точні й вірні, бо вони не користувалися жодними іншими матеріалами й джерелами, крім власних, очевидно неперевічених. Це відчувається зразу, прочитавши кілька рядків. Так, напр., книжки та публікації українських авторів про УПА їм не відомі або не брані до уваги й невикористані. На підставі того слід зробити обережний висновок, що тут і там польські автори допустилися історичних шаржів, що мусять брати до уваги українські читачі, щоб самим поробити власні підправлення і виправлення.

*

Концентрація «27 дивізії» АК мала за мету не так бойові завдання, спрямовані проти німців, як радше охорону польського населення в час перемаршу двох фронтів. Основні польські сили були зосереджені в таких місцевостях: Замлине, Ставки, Пузів, Белін, Маріянівка, Оса, Жевушки, Куренів, Літинь і Засмики. З'єднання УПА були сконцентровані в районах на північ і північний схід від Володимира Волинського. Німецькі частини трималися ще сильно в таких містах — Ковель, Голоби, Володимир, Устилуг, на лінії від Устилуга до Дорогуйська, через Ягодин, Любомль аж до Ковля. Практично, в місяцях лютому-березні 1944 р. «27 дивізія» АК знаходилася в німецькому мішку і котлі між відділами УПА та Червоної армії, яка наступала зі сходу в напрямі на Ковель, Голоби і Торчин.

Командування «27 дивізії» АК перебувало в центрі концентрації. Бої з відділами УПА не припинялися. УПА скріпила власний фронт у Горохівському районі і вздовж шосе Володимир—Луцьк.

Комендант «27 дивізії» АК, підполк. «Оліва», інформував головне командування АК, що німці атакували польські частини з районів Ковля, Володимира й Устилуга, але були відкинуті з втратами на свої позиції. Очевидно, що польські автори «не забули» внести до «історії» твердження, що в кількох випадках на польські відділи наступали «німецько-українські частини», не маючи на увазі з'єднань УПА, а якісь неуточнені й незнані «українські відділи».

(Далі буде)

Богдан БОРА

Скажу тепер

За партою одною ми сиділи.
Судилось вкупі провесну пройти.
А там — поплутались, немов дроти,
Дороги наші й кров'ю зарудили.

Не довелось зійтись на перехресті
І почування висказать святі...
Тебе в цвіту роздерли на путі,
Неначе звірі, люди рудошерсті.

Скажу тепер. Надіюсь — ти почувеш.
Напевно зіркою вгорі мандруєш
По соняшній і місячній путі.

В моєму серці є одна світлиця,
В якій любови світло не гаситься,
Бо перший раз запалене в житті.

1960

Провесна

Ви чули? — синя провесна в полях.
З ріллі злетів під небо перший жайвор,
А на крилі — роса і сонця сяйво
І щире злото щастя у піснях.

Ви чули? — перша проліска в гаях,
Така погідна, мов дитяча мрія,
Над нею — день і легіт тепловія
І поворотний журавлиний шлях.

Ви чули? — срібно ручаї журчать,
Лелеки в плавнях млосно клекотять,
Нитками-струнами — вода зі стріхи.

Дівчатка з пролісок плетуть вінки...
І у душі від сонячної втіхи
Надії лопають, немов бруньки.

1960

Сергій ЖУК

С о н

Давно не бачив я волошків в житі...
Поїхати б уліті на село,
Піти у поле,
Лягти до неба горілиць,
Зівниць кутки примружити,
Дивитися, як ходять у небі білі баранці
— життя гвізді

І думати:
Була у мене мама...
Я був малесенький колись...
Драму глибоку пережив,
Любив, боровся і страждав,
Всю кров тобі, моя земле, віддав —
Життя минуло в боротьбі.

І я нечутно задрімав

І бачу в сні:

Малесенький сиджу у мами на колінах.
Тіні довгі простяглись,
А мама пестить і цілує...
На землю скочив і побіг.
Почав ловити власну тінь,
Ловив, ловив і не піймав.
Спіткнувся, упав і плакати почав,

Взяла на руки мама, в хатину однесла,
Дала сухар черствого хліба
І знову пестить почала.

Цілує.

Гризу сухар, кажу їй: »Мамо,
А деж із медом паляничка,
Що обіцяла ти мені колись«.

І бачу в сні:

Здрігнулись в мами личка,
Краплинки полились.
»Сивочку, виростеш, тоді...

Ми живемо в біді...

Ти будеш велетень, козак...
Отак сидітимеш на воронім коні«...

І бачу в сні:

Я задрімав.
Поклала мати.
Хочу спати, спати,
Але дивлюсь...
На вколішках стоїть в куточку мати
Перед образом живим
І молиться — блага Творця...
З лиця стікають іскри-сльози.
Вогнем палають очі від лампади,
Пада небесне світло на чоло...
Молися, мамочко, молись...
Благай у неба долю
Для сина бідного... молись.

1942

Андрій ЛЕГІТ

Х у с т и н а

Він в окопі лежав, на рушницю опершись рукою,
А навкола стогнав чернозем,
Бризкав ворог залізом й огнем,
Гаснув місяць в диму за рікою.
Він забув все на світі, тільки в далеч дививсь малинову,
Прикипівши грудьми до землі...
Буйний вітер котив на крилі
Білосніжну хустину шовкову.
Він хустину узяв і чомусь усміхнувся невесело...
Розгорнув, прочитав »М« і »О«...
Знов у згадці воскресли його
Тихий хутір і очі-озера...
Все затихло в ту хвилину, лиш вітер шугав над полями,
І йому так хотілося жити...
Тишу постріл прорізав в ту мить
Й кров'ю серця хустину він сплямив.

* * *

Бува змією здавить серце туга,
Погідний день стає чорнішим ночі,
І гасне погляд й хтось мені торочить:
»Покинь цей світ презирства і наруги!«
Бува загляне в серце сонце ясне,
В уяві стане світлий ангел Божий,
Промовить стиха: »Правда переможе«...
І світ земний стає таким прекрасним.
(Із недрукованої збірки »Чим серце билось«)

М. ВЕРЕС

На пероні

Ще погляд, ще потиск долоні,
Цілунок... І поїзд пішов,
Прощались вони на пероні,
Щоб завтра зустрітися знов.

А ми розійшлись без прощання
Та й досі не стрілися ще,
Й сьогодні в далекому вигнанні
Прошитий вітрами, дощем,

Туманом чужого алькову,
Що втому поклав на чоло,
Я заздрих цьому юнакові,
Якого дівча провело,

Щоб вийти крізь мряку і вітер
В котрусь із прийдешніх ночей
Вибранця обіймами стріти,
Бо любить його гаряче.

Я тямлю і ти так любила,
А може палкіше — так що ж...
Забрали давно небосхили
Маріння обвітрених рож...

І хай це розлука з тобою,
Хай ділять нас віхи доріг,
Роками в чужинних вибоях
Я спомин про тебе зберіг

І мрію лелію гарячу
Про зустріч, про юнь, про весну,
Що знову тебе я побачу,
Що знов до грудей пригорну...

І знаю, і вірю, і сниться,
Що хвиля жадана прийде,
Тебе я зустріну в столиці,
Або вже ніколи й ніде...

Квітень, 1960 р.

М. Л-ко

СТАРОГРЕЦЬКІ МІТИ

(Книга третя, продовження, 2)

БОЖЕВІЛЛЯ ГЕРАКЛА

Після свого одруження з фіванською царівною, Геракл кілька років прожив спокійним, щасливим життям. Всі в Фівах шанували його, як рятівника батьківщини, а Мегера подарувала йому шестеро синів. Та цього було забагато для Гери: вона не могла спокійно дивитись, що ненависний їй Геракл так довго тішився щастям! І вона наслала на нього безумство.

Спочатку напав він на свого улюбленця, старшого Іпиклесового сина — Іола; коли ж тому вдалося втекти, убив двох інших його братів і всіх своїх синів, тіла їх кинув у вогонь і тішився, думаючи, що це він так розправився з ворогами*). Коли ж напад божевілля минувся і він зрозумів, що сталося, — повний відчаю замкнувся в темній кімнаті й кілька днів не виходив з неї, ані не пускав до себе нікого.

Коли, нарешті, вийшов звідти, фіванський цар молитвами й жертвоприношенням очистив його від кривавого гріха, але Гераклові було цього замало — і він пішов у Дельфи, питати Оракула, як має спокутувати страшне діло рук своїх? І Пітія сказала: іти до Тірінсу і 12 років служити Еврістееві, виконуючи кожену працю, яку той загадає. І знову розпач охопила Геракла: як іти служити тому, хто був так набагато нижчий від нього самого?!

Та час упливав, тяжкий душевний біль потроху гоївся, друзі приходили з усіх сторін, утішаючи Геракла і вмовляючи не противитись волі батька Зевеса, і, нарешті, він переміг себе та сам зголосився до Еврістея.

Прибувши до Тірінсу, Геракл відправив післанця до Еврістея в Мікену, де той постійно перебував, — зголосився через нього на службу і через нього ж одержав перший наказ: убити немейського лева і здерти з нього шкіру (бо Еврістей, цар-болягуз, лякався навіть зустрінутися навіч із своїм таким могутнім слугою (Гераклом).

ПЕРША ПРАЦЯ ГЕРАКЛА — НЕМЕЙСЬКИЙ ЛЕВ

Цей лев був породженням вогнедишного Тифона і велетенської змії Ехидни. Страшна була ця потвора, якої не могла зранити жодна зброя — мідна, залізна чи кам'яна. Своїм осідком він мав глибоку долину між Немесю і Клеоною і звідси вибігав та спустошував аргоську землю.

*) В пам'ять цієї сумної події фіванці урядили щорічне дводенне свято: в перший день вони розкладають ватру; палять всю ніч, а на другий — уряджають ігри в честь загинувших юнаків, — і переможця в цих іграх вінчають білим мітровим вінком.

Геракл подався спочатку до Клеони, що лежала між Корінтом і Аргосом — і тут дізнався, що лев так винищив навколишню людність, що не було в кого спитати, де саме його шукати.

Тож Герекл оселився у бідного чабана Молорхоса, якому лев пожер сина, і звідси вирішив почати розшуки. Саме в той час Молорхос хотів приносити жертву Гері, але Геракл умовив його відкласти жертвоприношення на 30 днів. «Коли я вб'ю лева, то принесу з тобою спільну жертву» — сказав він, — «а як і на 30-ий день не вернусь, то принесеш і за мене жертву, як за героя». Молорхос згодився — і Геракл подався до Немеї, сподіваючись тут дізнатися про місце перебування лева.

Та в Немеї людність так само була винищена, спитати щось не було в кого — і Геракл мусів перешукати всі сусідні ліси, гори й долини.

По довгих блуканнях він натрапив нарешті на криваві сліди, що лев залишив по полюванні — і по цих слідах догнав потвору. Пославши за ним свою нехибну стрілу, Геракл побачив, що вона відскочила від лева, а лев облизався і позіхнув. Геракл кинувся на нього з мечем, але й меч не вдіяв нічого. Тоді наш герой ударив лева щосили довбнею по морді, так що аж довбня трісла, і хоч також його не ушкодив, але мабуть тому задзвеніло в ушах, бо став трусити головою і кинувся втікати.

Геракл погнався за ним і побачив, що лев сховався в печеру з двома виходами. (Цю печеру і досі показують у лісній долині за дві милі від Немеї). Забарикадувавши один вихід, наш герой увійшов у другий і тут лев скочив на нього. В ту ж мить Геракл стиснув йому шию своїми джкими руками і душив доти, доки лев не здох. Тоді, перекинувши через плечі тіло потвори, подався в Клеону до Молорхоса і настиг саме тоді, коли чабан уже збирався робити жертвоприношення, бо це був якраз 30-ий день по відході Геракла. Тож вони спільно принесли жертву Зевесові — охоронителю, а потім Геракл вирізав нову довбню з немейської дикої оливи і з тілом убитого лева на плечах пішов просто в Мікену, до Еврістей. Але той, побачивши героя з убитою звіриною на спині — так перелякався, що надалі заборонив Гераклові навіть до міста входити, всі ж «докази» виконаної роботи показувати лише на міській брамі.

Показавши Еврістееві мертвого лева, Геракл заходився здирати з нього шкіру, але її не міг врізати жоден ніж чи меч. Довго і безуспішно морочився герой над цим, поки не спало йому на думку, замість ножів, вжити гострі, як бритва, кігті самого звіра. Справа пішла добре і, зідравши з лева шкіру, Геракл став носити її на спині, як перед тим носив шкіру кітеронського лева, а голову з пащекою — замість шолома. В цій новій шкірі його не могла поранити ззаду жодна стріла чи інша зброя.

А Еврістей, по відході Геракла, скликав усіх мікенських ковалів і звелів їм викувати велику бронзову урну. Він вкопав її в землю, і кожний раз, коли його повідомляли, що Геракл наближається до Мікени, Еврістей ховався в цю урну, а свої накази передавав післанцем.

ДРУГА ПРАЦЯ ГЕРАКЛА — ЛЕРНСЬКА ГІДРА

Гідра ця також була породженням Тифона і Єхидни. Була вона велетенською змією, з дев'ятьма головами. Вісім із них були смертні, а дев'ята, середня — безсмертна. Гніздилася гідра у великому болоті, коло міста Лерни і звідси нападала на стада і пустошила країну.

Геракл поїхав здобувати гідру на своїй бойовій колісниці, якою правив його небіж Іолс, син Епиклеса — хоробрий юнак. Хоч під час свого божевілля Геракл ледве не вбив його, проте, після одужання, між ними відновилась взаємна глибока приязнь.

Доїхавши до болота, Геракл залишив Іола з колісницею, а сам пішов шукати за гідрою. Знайшов її в печері між скелями і вигнав звідти стрілами. Тоді почалась небезпечна боротьба.

Роз'ятрена потвора кинулась на Геракла, але той наступив її ногою і міцно притиснув до землі. Гідра обкрутила хвостом другу Гераклову ногу, її роззявлені пащечки люто шипіли, намагаючись затруїти своїм подихом повітря навколо, але герой, ні на що не зважаючи, почав махати своєю потужною довбнею, збиваючи гідри голови.

Проте, на місце кожної збитої голови виростали дві інші, а тут з'явився ще й новий ворог — велетенський краб, що виліз з болота на поміч гідри. Він вкусив Геракла в ногу, але в ту ж мить Геракл розтоптав його — і закликав Іола на поміч.

Іол підпалив найближчу ділянку лісу і з величезною головошкою в руках — цілим палаючим стовбуром дерева — прибіг на місце бою. Цією головошкою він припікав гідри обрубки ший після збитих голів, так що нові вже не могли виростати.

Коли всі смертні голови були знищені, Геракл відрізав також безсмертну голову і придушив її величезним уламком скелі. Після цього розтяв тіло гідри і в її отруйну жовч умочив свої стріли. З того часу рани від його стріл стали невилгоїні.

ТРЕТЯ ПРАЦЯ — КІРЕНЕЙСЬКА САРНА

Після перемоги над лернською гідрою Еврістей наказав Гераклові спіймати кіренейську сарну, що паслася десь в аркадійських гірських лісах.

Це була чудесна тварина, присвячена богині Артеміді. Вона мала золоті роги і мідні копита, була невтомна в бігу, а мчала з неймовірною швидкістю. Еврістей наказав принести її живою і неушкодженою.

Не можучи ні вбити, ні поранити свою жертву, Геракл мусів гнатися за нею, і гнався цілий рік, аж до гіперборейських країн і назад, до Аркадії. Змучений безконечним полюванням, він, нарешті, пустив в неї стрілу, яка ніби зшила їй передні ноги до купи саме тоді, як вона перескакувала якийсь потічок. Сарна впала і Геракл схопив її. Стріла була пущена по-мистецькому, так що пройшла в кожній нозі між сухожилками й кісткою, не проливши крові. Так Геракл оволодів нею.

Зв'язавши сарну, він закинув її на плече і поїс у Мікену. Але богиня Артеміда з богом Посейдоном заступили йому дорогу, і богиня стала

докоряти, що він зважився полювати за твариною, їй присвяченою. Та Геракл переклав вину на Еврістея, якого накази, з волі богів, наш герой мусів виконувати — і Артеміда погодилась із ним та дозволила віднести сарну в Мікену.

ЧЕТВЕРТА ПРАЦЯ — ЕРІМАНТЕЙСЬКИЙ ВЕПР І БІЙ З КЕНТАВРАМИ

Одержавши сарну, Еврістей наказав Гераклові негайно зловити і принести живим ерімантейського вепра, величезну, люту звірюку, що водився на горі Ерімантос, на межі Аркадії, Еліоса та Ахаї. Звідти він часто збігав вниз, в околиці міста Псопіса, і тут нищив поля, вбивав людей і тварин.

Щоб розпочати полювання за вепром, Геракл мусів перейти через високий, неприступний, укритий пралісом гірський кряж Фолос, де замешкала частина кентаврів, після того, як їх вигнали з Фесалії. Були це напівлюди, напівконі, мали чотири кінські ноги і хвіст, а замість кінської ший — людські тулуби, руки й голови. Не зважаючи на півлюдську подобу, були по-звірячому дикі й люті. Лише мудрий кентавр, Хірон, та ще кентавр Фолос, відрізнялись з-поміж них розумом і людяністю.

Голодний і змучений по тяжкій подорожі, зайшов Геркл у печеру до Фолоса і був прийнятий гостинно. Господар зготував йому вареного м'яса, хоч сам їв сире.

Друзі підкріпились, але герой наш, поївши добре по тяжких трудах, любив також випити, тому спитав господаря, чи не має той вина?

— Маю — відповів Фолос, — але воно зберігається в спільній бочці, подарованій кентаврам Діонісом. Цю бочку дано мені на сховок, але якби я відкрив її, то боюсь, щоб не сталось біди: кентаври зачують винний дух, прибіжать і нападуть на нас!

Та Геракл, мужній і певний себе, не звернув уваги на Фолосову пересторогу, сам відкрив бочку і вони обидва стали весело попивати, черпаючи вино з бочки просто кухлями.

І тут сталось те, чого боявся Фолос. Занюхавши вино, кентаври в дикій люті примчали до печери. Озброєні уламками скель і стовбурами дерев, вирваними з корінням, вони кинулись на Геракла. А той, схопивши з вогнища горючі поліна — з велетенською силою і спритністю шпурляв їх кентаврам у груди й обличчя.

Попечені кентаври повтікали з печери, а Геракл погнався за ними і пускав вслід стрілу за стрілою, від яких кентаври купами падали мертві, а ще непоцілені розбігались на всі сторони.

Юрбу недобитків загнав Геракл аж у Малеонське передгір'я. Тут жив, після вигнання його з гори Пемон, цар кентаврів, мудрий Хірон, друг Геракла.

Добігши до передгір'я, зацілілі кентаври стовпились навколо Хірона, благаючи про захист. У цю мить Геракл пустив стрілу і вона поранила Хірона в коліно.

Надбігши ближче, Геракл пізнав свого друга і побачив його рану. Повний смутку і жалю, він витягнув стрілу з Хіронового коліна, обмив

рану, приклав лічнице зілля, яке колись дав йому сам Хірон, перев'язав коліно, але все було даремне! Рана після стріли, напоєною отруйною жовчю лернської гідри, була невилгойна.

Тож безсмертний Хірон мусів терпіти довічну муку, спричинену йому стрілою друга — і це стало причиною, чому Хірон, пізніше, згодився умерти замість Прометея.

Залишивши переслідування кентаврів, Геракл вернувся в Фолосову печеру і тут побачив, що і цей його друг — мертвий! У відсутності Геракла Фолос витягнув стрілу з тіла убитого кентавра і розглядав її, дивуючись, як така маленька річ могла вбити величезних кентаврів. У цей час стріла вислизнула йому з рук і, падаючи, встромиласть йому в ногу, від чого Фолос майже негайно і вмер.

Повний смутку, поховав Геракл свого гостинного друга і подався шукати вепра в Ерімантейських дебрах. Криком вигнав його з лісової пущі і загнав на найвищий гірський шпиль, де він застряг у глибокому снігу. Геракл витяг його звідти, зв'язав ланцюгами і поніс у Мікену.

П'ЯТА ПРАЦЯ — СТИМФАЛЬСЬКІ ПТАХИ

Незчисленні зграї цих птахів гніздилися у глибокій приморській долині, біля міста Стімфалос; долина була багниста і поросла лісом.

Птахи були великі, як журавлі, мали мідні дзьоби, крила й кігті, і свої гострі пера метали, як стріли. Жахливі грабіжники, вони хмарами налітали на селища, вбивали людей і худобу, але жилились тільки людським м'ясом; коли ж літали над полями — то геть винищували своїми екскрементами засіви. Вся околиця тяжко терпіла від них.

Одержавши наказ Еврістея — прогнати птахів, Геракл негайно вирушив у дорогу, але дійшовши до краю болота, спинився, роздумуючи, як же дістатись до птахів? Багно було густе, воно засмоктувало всяку живу істоту, що мала необережність ступити туди, а їздити по ньому човном також не можна було.

Крім того гнізд на деревах було стільки, що ставало очевидним, що птиць було забагато і що жодного запасу стріл не вистачило б, щоб їх перестріляти.

І тут богиня Атена прийшла на допомогу Гераклові. Вона принесла йому дві мідних тарілки, викутих Гефестом, і порадила, як наполохати птиць, щоб вони всі знялись у повітря.

Послухавши мудрої ради, Геракл виліз на високий горб, порослий лісом, і тут, скритий від птахів, почав стукати тарілками. Він зчинив такий страшний галас, що птахи з усіх закутків лісу хмарию злетіли в повітря, наражаючи себе на смертоносні Гераклові стріли.

Хутко злітаючи з тятиви, ці стріли поціляли в птахів, що купами падали мертві в болото. Пекельний галас тривав далі — і неостріляні птахи, оглушені, безумні від жаху, ринули втікати у безвість. Вони залетіли аж до Понту Евксинського (Чорне море) і тут осіли на острові Ареті. Пізніше аргонавти, їдучи до Колхіди (Кавказ), зустрілись з ними, але земля аркадійська звільнилась від цих драпіжних птахів.

ПОСТА ПРАЦЯ — АВГІЙОВІ СТАЙНІ

Цар Еліди, Авгій, був сином Геліоса, або, як дехто з істориків доводить — Посейдона. Далеко поза межами свого царства вславився він незліченним багатством, яке мав з ласки свого променистого, життєдайного батька. Його отари овечок і череди паслись по всій елідській землі, а мав їх без числа, як хмар під час зливи. Серед них було триста биків з білосніжними ногами і двісті биків пурпурових; дванадцять, присвячених Геліосові, — були білі, як лебеді, а бик-ватажок з цієї групи називався Фаетон і сяяв сніжною білістю, як зірка в небі.

Жодна пошесть не чіпалась цих отар, бо батько Геліос дав їм відпорність від хвороб; дикі звірі, збігаючи з гір, не нищили скоту, бо його охороняли священні бики. А плодючість худоби була неймовірна, так що стада множились безперестанку.

На ніч худобу заганяли до величезних кошар, удень вона паслась на широкій долині. А тому, що вже довгий час ніхто не викидав гною з кошар, ані не чистив пасовиська, то в кошарах утворились із нього цілі гори і навіть трава на пасовиськах із трудом проростала через навалу гною. А його сморід, хоч і не шкодив тваринам, затруював повітря по всьому Пелопонесу!

Посилаючи Геракла чистити ці стайні, Еврістей зі злобною радістю смакував, як то наш герой буде носити на плечах кошиками гній, задихаючись від смороду. Але Геракл, прийшовши до Авгія, запропонував йому, що вичистить кошари за один день, якщо цар дасть йому за те десяту частину худоби.

Вважаючи таку річ неймовірною, той відповів глумливо: »Добре, я тобі дам стільки худоби, але й ти присягни, що до заходу сонця це зробиш!«, і покликав свого старшого сина, Філеоса, за свідка.

Перший і останній раз у житті Геракл присягнув іменем батька Зевеса, а цар присягнув і собі, що виконає обіцянку — дасть десяту частину худоби нашому героєві, якщо той дотримає своєї клятви.

Тоді Геракл, за порадою мудрого елідця Менедемуса і з поміччю Іола, розбив у двох місцях стіни кошар і став насипати високі земляні вали від двох сусідніх річок — Алфею і Пінею — до пробитих стін.

Тут сталась пригода: Геракл ніколи не скидав шкіри немейського лева і ватажок священних биків, Фаетон, прийнявши його за справжнього лева, заатакував нашого героя. Геракл зламав йому лівого рога, скрутив в'язи — і, завдавши жахливого удару, відкинув тварину. Без дальших перешкод він викінчив вали, уламками скель загатив обидва річища і спрямував їхні води поміж валами до кошар. Величезна водяна стіна ринула в стайні, вимила весь гній і рознесла його по полях. Тоді Геракл, повитягавши уламки скель зі своїх гаток, завернув воду в старі річища. Так за день були вичищені Авгійові стайні, не забрудивши Гераклові гноєм навіть мизинця!

Виконавши свою присягу, Геракл пішов до царя по заплату, але Авгій повівся низько. Він відмовився платити на тій підставі, що Геракл не смів складати з ним договору, бо мусів виконати лише наказ Еврістей, а навіть став заперечувати свою присягу. Тоді Геракл зажадав суду.

Коли на суді Філеос посвідчив правдиво проти батька, розлючений Авгій, не чекаючи судового вироку, прогнав обидвох за межі Еліосу, обвинувачуючи Геракла ще й в обмані: це не він вичистив стайні, а річні боги!

Вигнаний батьком із рідної землі, Філеос подався на острів Дуліхійон і там оселився, а Геракл вернувся до Тірінсу.

Проте, образи і ошуканства цареві Авгійові він не простив. Пізніше, коли він не був зайнятий службою в Еврістея, зібрав велике військо і рушив на Елліду. Спочатку йому не пощастило: два Авгійові небожі, по матері своїй Моліоні, звані Моліонідами, засіли в засідку і вибили його військо в той час, як сам він лежав хворий. За це, пізніше, Геракл підстеріг їх в Клеоні, по дорозі до Істмійських гір, і вбив обидвох. Тоді зібрав друге військо і таки звоював Елліду: царя Авгія вбив власноручно, а місто зруйнував огнем і мечем.

Зібравши потім своє численне, обтяжене багатою здобиччю, військо Геракл відміряв участок землі, засадив оливковий гай і присвятив його бстькові Зевесові. Потім приніс жертву дванадцяти олімпійським богам і впорядив олімпійські ігри, в яких відзначились його воики. А ввечері, при світлі повного місяця, яке греки так люблять, уряджено було бенкет і всю ніч лунали горді пісні переможців.

Проте Гераклова помста ще не була довершена і з-під Елліди він подався з військом до Філосоу, проти царя Нелея, що в війні з Гераклом став по боці Авгія.

В Філосі прийшло до жакливої битви, в якій навіть боги взяли участь. Геракл сам виступив проти Арея і Гери, бив дубиною по тризубові Посейдона і скіпетру Гадеса, яким той загання мертвих у підземне царство і навіть протистояв срібному лукові могутнього Аполлона.

Підтримуваний Зевесом і Атеною, Геракл одержав перемогу, звоював місто Філосо і зруйнував його, а царя Нелея вбив разом із його одинадцятьма квітучими синами. З найстаршим сином, під час бою, мав велику мороку: той одержав від Посейдона дар перетворюватись на інші тварини і нападав на Геракла у вигляді лева, орла, змії й бджоли. Коли ж він, нарешті, прибрав подобу комара, Алена відкрила Гераклові очі, той пізнав свого ворога і застрілив його з лука.

З усієї родини Нелея в живих залишився тільки наймолодший, дванадцятий син, Нестор, і то тому, що під час нападу Геракла випадково не був дома, а в місті Герені. За це його прозвали — Нестор Геренійський.

СЬОМА ПРАЦЯ — КРИТСЬКИЙ БИК

Посейдон вислав із моря бика критському цареві Міносові і хотів, щоб Мінос приніс йому цього бика в жертву. Але бик був такий гарний і сильний, що Мінос пустив його в свої стада, а в жертву Посейдонові приніс іншу тварину. Розгніваний Посейдон наслав на бика скаженину і він гонив по цілім Кріту, роблячи скрізь страшні спустошення.

Еврістей наказав Гераклові впіймати бика і привести живого в Мікену. Герой це виконав. Вислідивши бика з допомогою Міноса і умиривши

силою, привів його до Мікени і віддав Еврістееві. Але той, з надхнення Гери, щоб зменшити Гераклову славу, звелів пустити бика на волю.

Випущений бик дістав знову сказ і, як давніше по Кріту, почав гонити по всьому Пілопонесу, поки забіг до Атіки і тут, в околицях Марафону, його пізніше вдруге переміг Тезей і притягнув до Атен на посвяту богині Атені.

ВОСЬМА ПРАЦЯ — ДІОМЕДОВІ КОБИЛИ

Тракійський цар Діомед мав чотири дикі буйні кобили. Він тримав їх у місті Тіліді, нині вже не існуючому, в особливих стайнях, прикутих товстими залізними ланцюгами до мідних стовпів, бо вони були такі сильні, що в інший спосіб не можна було вдержати їх, а такі люті й кровожерні, що жилились тільки людським м'ясом. Жорстокий цар Діомед кидав їм на поживу чужинців, які потрапляли на його побережжя, бо Тіліда розкинулася на березі моря. Це місто і його стайні були пострахом цілої Тракії.

Еврістей наказав Гераклові схопити ці кобили і також привести живими в Мікену. Герой зібрав трохи охочих сміливців і кораблем відплив до Тіриди.

Тут він пішов до стаєн, побив Діомедових стаєнних і пригнав кобили на ланцюгах до моря. Лишивши їх тут на горбі під доглядом свого улюбленця Абдеруса, вернувся зі своїми людьми назад, щоб відігнати грізне тракійське військо, з яким Діомед вирушив у погоню. Знаючи, що тракійське військо численніше, ніж його власне, Геракл прорізав канал від моря до нижчої поземом долини, якою мало проходили тракійське військо. Море ринуло в долину і затопило її. Діомедові вояки кинулись тікати від повіні, а Гераклові — по п'ятах гнались за ними і вибили все військо. Самого Діомеда Геракл оглушив ударом довбні — і потягнув його тіло навколо озера, яке щойно утворилось, до того приморського горба, де лишилися кобили.

Тут на нього чекало велике огірчення: під час його відсутності Абдерус став запрягати кобили в колісницю і вони, розлютившись, — бо досі не знали ні віжок, ні уздечки — розірвали його. Коли Геракл повернувся, люті bestії уже доїдали тіло його улюбленця.

Охоплений жалем і гнівом, Геракл шпурнув їм і Діомедове тіло і вони терзали і жерли його ще живе й трепочуче. Врешті наїлись і присмиріли.

Оплакавши свого улюбленця, Геракл поховав його останки і насипав високу могилу. А щоб увічнити його ім'я, заснував побіч місто Абдеру, і впорядив щорічні військові ігри в честь його імені. А кобил сам запряг до Діомедової військової колісниці і помчав на ній просто через гори до Мікени.

Та Еврістей, коли побачив їх, то знову, з намови Гери, звелів відвести їх на гору Олімп і тут випустили на волю. На щастя, їх тут скоро пожерли дикі звірі, але їхні нащадки вижили аж до троянської війни, а як деякі історики твердять, навіть до часів Олександра Великого.

(Далі буде)

Орчі

БАГРЯНИЙ КВІТ

(Продовження, 10)

РОЗДІЛ XXVIII

ХАТА БАТЬКА БЛЯНШАРА

Маргарита йшла немов у сні. Єдиним бажанням і метою її було побачити ще раз свого чоловіка, сказати йому, скільки вона витерпіла, якою несправедливою була вона супроти нього. Вона втратила надію врятувати його, бож бачила, як сера Персі оточують з усіх боків. В розпачі Маргарита повела поглядом довкола себе, бажаючи відгадати, з якої сторони темряви вирине її чоловік, щоб потрапити в пастку, приготовану на нього немилосердним противником.

Шум далекого моря навівав на Маргариту холод, крик сови чи пробудженої зі сну морської меві наганяв їй невисловленого жаху. Вона думала про диких звірів у людській подобі, що ждуть на свою жертву, щоб роздерти її, як голодний вовк, тільки тому, щоб задовольнити свою жагу ненависти. Маргарита не боялася темряви, не лякалася нікого, крім людини, що ось там попереду неї сиділа на поганенькому візку й насолоджувалася думками про помсту, захлинаючись час від часу пекельним сміхом радості.

Ноги в Маргарити нили, тіло тремтіло з великої втоми. Впродовж багатьох днів вона жила в журбі й смертельному страху; впродовж трьох ночей не стулила повік; а ось тепер протягом двох годин ішла пішки вибоїстою, важкою дорогою, але, не зважаючи на те все, її воля не заламалася. Вона побачить свого чоловіка, виявить йому все і, якщо він пробачить їй злочин, вчинений у сліпому невіжестві, вона матиме бодай щастя вмерти біля нього.

Ідучи, Маргарита немов дрімала, підсвідомо тримаючись на ногах, і не відставала надто далеко від свого ворога. Раптом її, вражливі на кожний, навіть найслабший звук вуха почули, що візок зупинився і вояки стали на спочинок. Вони добилися до своєї мети. Не було жодного сумніву, що недалеко звідсіля повинна бути стежка, що веде на край крутого морського берега й до хати батька Бляншара.

Забувши про небезпеку, Маргарита наблизилася аж до того місця, де Шовелена оточувала його ескорта. Французький агент давав своїм людям якісь накази. Маргарита хотіла довідатися, про що він говорив, бо ж викриття плянів ворога могло бути єдиною шансою порятунку.

Місцевина, де затрималася групка вояків із возом, була віддалена від моря ще яких вісімсот метрів: пошум моря здавався приглушеним. Шовелен і Деґас рушили з вояками на стежку, що вела до берега, а жид залишився непорушно біля своєї коняки.

Повзаючи найбільш обережно на руках і ногах, Маргарита подалася за ними. Оминаючи все, що могло б зчинити якийнебудь шелест, вона ранила тіло й руки об сухі гиллячки кущів, але не зважала на біль, пройнята одним бажанням, — щоб її не побачили або не почули. На щастя, стежка була обрамлена низеньким і густим живоplotом, за яким тягнувся сухий рівчак, порослий високою травою, і Маргарита поповзла в цей рівчак, шукаючи в ньому захисту. Цим способом могла непомітно наблизитися до Шовелена, що знову зупинився і говорив з вояками.

— Де, властиво, є хата батька Бляншара? — запитав Шовелен владним голосом.

— Якщо йти цією стежкою, то, приблизно, сімсот-вісімсот метрів, відповів вояк, що провадив Шовелена. — Вона стоїть майже над самісіньким морем.

— Прекрасно. Ти й поведеш нас далі. Як будемо доходити до прибережних скель, випередеш нас, тихесенько підкрадешся аж під хату й перевіриш, чи зрадники роялісти ще сидять у ній. Зрозумів?

Шовелен звернувся до інших вояків:

— А тепер уважно слухайте, що казатиму, бо пізніше, мабуть, не зможемо промовити ні слова, щоб не сполохати нашої звірини. Отже, добре закарбуйте собі в пам'яті кожнісіньке моє слово так, немов би від цього залежало ваше життя. Зрештою, воно й залежить від вашої пам'яті.

— Слухаємо, громадянине, — сказав Деґас. — А вояк революції ніколи не забуває наказів.

— Коли підкрадешся під хату, заглянеш до неї. Якщо між зрадниками вже буде англієць, високий чоловік або згорблений, який намагатиметься приховати свій зріст, ти даш знак своїм товаришам голосним свистом. На цей знак ви всі, — Шовелен знову звернувся до вояків, — негайно оточуйте хатину й вриваєтесь до неї, щоб спіймати тих, що сидять в хаті. Нападете так швидко, щоб ніхто з них не міг вхопити за шпаду. Якщо б, однак, хто з зрадників боронився, стріляйте в ноги або в рамена, ні в якому разі не смієте забити високого аристократа, розумієте?

— Розуміємо, громадянине.

— Той англієць має незвичайну силу, тому треба чотирьох або й п'ятьох людей, щоб перемогти його. Якщо ж, одначе, зрадники роялісти сидять ще самі, що, здається, дуже правдоподібно, то повідомиш про це своїх друзів і ви заховаетесь навколо хати поза скелями та валунами. Там мусите тихесенько ждати на прихід високого англійця. Ви кинетесь за ним до хати щойно тоді, коли він переступить хатній поріг. Але пам'ятайте, що треба бути такими обережними й хитрими, як лисиця, що чатує біля курника. Не хочу, щоб ті роялісти помітили щонебудь, бож один їхній крик, один постріл з пістоля, один їхній знак може вистачити, щоб перестерегти того, кого хочу мати живим у своїх руках. Тоді він утече з хати, з берега, просто зникне нам з очей. А вашим обов'язком, — ще раз кажу, — вашим священним обов'язком є спіймати того англійця за всяку ціну.

— Виконаємо докладно твої накази, громадянине!

— Тож ідіть тихо, без галасу.

— А що з жидом, громадянине? — запитав Дегас, коли вояки почали один за одним зникати в темряві.

— Еге ж, про жида я забув...

Шовелен вернувся кілька кроків по стежці й закликав суворо:

— Ходи-но сюди, Ароне, Мойсею, Аврааме, чи як тебе, поганче, звати...

— Венямин Розенбаум, якщо ласка, Ваша Достойносте!

— Не базікай багато, а ходи сюди й виконуй негайно всі мої накази, які дам тобі...

— Якщо ваша ласка...

— Замкни свою огидну хавку, жиде. Ти залишишся тут, розумієш? З своїм возом і конякою заждеш на нас. І вважай, щоб ти ані писнув. Навіть не віддихай голосніше, ніж треба. А вже ні в якому разі ти не зійдеш зі свого місця, поки я не накажу тобі, ясно?

— Але ж, Ваша Достойносте, — запротестував жалібним голосом жид.

— Ніякого «але», — сказав Шовелен таким тоном, що бідолашний жид затремтів від стіп до голови. — Якщо я повернуся і не знайду тебе тут, то будь певний, що де б ти не заховався, кара не мине тебе. Розумієш?

Вояки вже зникли, на пустій дорозі залишилося тільки цих трое людей, і Маргарита з жахом прислухалася з-поза живоплоту до наказів Шовелена.

— Але ж, Ваша Достойносте...

— Я казав тобі: розумієш?

— Я розумію, Ваша Достойносте, — відповів жид, намагаючись наблизитися до Шовелена, — і присягаюсь на Авраама,

Ісаака й Якова, що послухаюсь наказів Вашої Ексцеленції і не рушуся з цього місця так довго, поки Ваша Достойність не зволить знову звернути світло своїх очей на свого покірного слугу. Але Ваша Достойність бачить, що я стара людина, мої нерви не такі міцні, як у молодого вояка. І якщо, скажімо, тут несподівано появляться нічні мародери, що шукають за наживою, то чи не можу я проти моєї волі крикнути зі страху? То чи з цього приводу я повинен стратити своє життя? Повинна впасти на мою бідну голову страшна кара тільки за те, що я не зможу відповідати за себе і свій страх?

Здавалося, що жида огорнула справжня розпач, бо він дрижав, як осиковий листок. Очевидно, що Венямин Розенбаум ніяк не надавався на те, щоб його залишати на небезпечній дорозі. Бідолаха говорив правду: не будши паном свого страху, він мимохіть може крикнути, що, очевидно, вистачило б для хитрого «Багряного Квіту» та перестерегло б його. Шовелен на хвилину замислився.

— Думаєш, що твій візок і коняка будуть тут самі безпечні?
— запитав він досадно.

— На мою думку, громадянине, — втрутився у розмову Дерас, — вони безпечніші без жида, ніж з ним. Бож немає сумніву, що він утече зі страху й верещатиме, як навіжений.

— Ну, що ж робити з цією худобиною?

— Чи не добре було б відіслати його до Кале?

— Ні, він буде потрібний нам незабаром, щоб забрати своїм візком пораних, — відповів понуро Шовелен.

Знову настала мовчанка. Дерас ждав на рішення свого начальника, а старий жид тихесенько скиглив біля коняки.

— Ну, гаразд, ти старий паршивче, — сказав врешті Шовелен, — можеш іти з нами. Громадянине Дерасе, затули йому рота цією хустиною.

Шовелен простягнув своєму секретареві хустину й цей туго обв'язав жидові обличчя. Венямин Розенбаум не ставив спротиву, покійно піддався своїй долі, бо вважав це меншим лихом, ніж залишитися самому на пустирі серед темної ночі.

— Швидше, — нетерпеливився Шовелен, — ми вже втратили багато часу.

Маргарита не пропустила ні одного слова французького агента, намагаючись збагнути ситуацію та знайти плян, що їй далі діяти. Без сумніву, становище було дуже поважне: невелика групка людей спокійно і з довір'ям ждала приходу свого рятівника, який навіть не підозрівав пастки, наставленої на нього. Ворожа засідка серед глухої ночі на безлюдному березі була жахливою, бож люди, що прокрадалися на волю, не мали в цій ситуації жодного виходу, жодної шанси порятунку. А між ними були її чоловік і улюблений брат.

Маргариті не залишилося нічого іншого, як піти в слід за вояками й Шовеленом. Вона боялася збитися з дороги, тому, покищо, не зважувалася випередити їх бігом, щоб добитися до хатини й перестерегти утікачів. Несподівано їй спало на думку, що вона може крикнути й цим способом дати знак »Багрянному Квітові«, щоб утікав. Але вона не знала, як далеко до берега, де стояла хатина батька Бляншара, і чи її голос почують утікачі. Можливо, що ця пересторога буде завчасною, вояки Шовелена кинуться на неї, спіймають і зв'яжуть так само, як зв'язали жида. А тоді пропаде найменша надія на будь-яку допомогу з її боку для Персі й утікачів у хатині.

Маргарита почала посуватися вздовж живоплоту безшелесно, немов тінь. Вона погубила черевики, панчохи порвалися, але не зважала ні на біль, ні на втому. Непереможне бажання добитися до чоловіка, наперекір лихій долі й хитрому ворогові, придушило в неї всі почування фізичного болю і загостило інстинкт орієнтації.

Маргарита не чула нічого, крім ритмічних кроків ворогів Персі, що йшли попереду неї; не бачила нічого, тільки образ у своїй душі: дерев'яну хатину на березі моря і її чоловіка, що безжурно й сліпо йшов на смерть.

Раптом вона підсвідомо затрималася на місці, усуваючись швидким рухом у тінь живоплоту. Місяць, що досі сприяв її чоловікові, сховавшись за хмари, виринув і залив блискучим саявом сумний, пустинний краєвид.

Там, у віддалі двісті метрів був берег, а біля нього грало лагідними хвилями море, що простягалось далеко, аж до щасливої і свободної Англії. Погляд Маргарити спочив на хвилину на срібних хвилях моря. Її очі були повні сліз з безмежної туги й жалю: не далі, як три морські милі, гойдався на воді, розпустивши всі вітрила, стрункий корабель. Маргарита радше відгадала серцем, ніж пізнала, чий це корабель. Це був »Драй Дрім«, улюблена яхта сера Персі. На його покладі був старий Бріггс, справжній мистець у мореплаванні, з англійською залогою. Білі паруси корабля сріблилися у світлі місяця, і здавалося, що вони посилають Маргариті обіцянку надії та радості, що їх вона вже давно поховала в своїй душі. Корабель ждав на свого пана, ждав, як біла птиця, готова кожної хвилини зірватися до лету. Але цей пан уже ніколи не прибуде до нього, вже не ступить на його поклад, не побачить берегів Англії, країни свободного й радісного життя.

Місячне саяво дозволило Маргариті побачити теж стежку, що вела до хати, де її чоловік мав знайти смерть, і вона вирішила побігти до неї, розбудити тих, що певно дримали в хаті,

ждучи на свого визволителя, та принаймні заохотити їх, щоб дорого продали своє життя.

Прокравшись з-поза живоплоту в порослий травною рів, Маргарита побігла, що сил було в ногах. Незабаром перегнала Шовелена з Дегасом і досягла берега, але все ще чула їхні кроки за собою. Коли ж молода жінка виринула на мент на відкритій площі, місячне сяйво відбило на тлі срібlistого моря силуетку її постаті. Та це тривало не довше, ніж одну мить. Вона знову зіщулилась, як наполохане звірятко. В поспіху кинула оком на великий вибоїстий схил скелі. Зійти з нього не було надто важко, бо скеля не була стрімка і мала чимало заглибин, в які можна було ступати ногою. Ліворуч себе Маргарита побачила збудовану з дерев'яних кругляків хатину, крізь малесеньке віконце якої миготіло червонаве світельце. Маргариті здавалося, що серце в її грудях завмерло. Раптовість несподіваної радості пронизувала її просто фізичним болем.

Вона не знала, чи біжить у бажаному напрямі, але без вагання почала сходити по небезпечному схилі, стрибаючи з скелі на скелю, не зважаючи на ворога, що був позаду неї, ані на вояків, що заховалися десь у криївках і чекали приходу високого англійця.

Маргарита бігла, повзла, стрибала, забувши про все на світі. Зморилася, задихалася, але не зупинилася ні на хвилинку, аж поки, сковзнувшись на якомусь гладкому камені чи розколині, не впала з розгону на землю. Дарма що біль паралізував її тіло, звелася на ноги й знову почала бігти. Була рішена добитися до хатини, примусити втікачів не ждати, врешті перестерегти сера Персі криком, щоб не наближався до місця своєї смерті. Але в ту ж хвилину почула, що за нею женуться. Чиясь рука схопила її за одіжку й Маргарита впала на коліна. В цей момент хтось затулив їй уста, щоб не кричала.

Розгублена й напівбожевільна, зрозумівши свою невдачу, рвонулася з рук напасника й несподівано побачила перед собою зариси людського обличчя, що нахилилося до неї. З цього обличчя дивилися на неї злющі, колючі очі, з яких, здавалося, сипалося зеленкувате, неприродне й лиховісне полум'я.

Маргарита лежала в тіні великої скелі, тому Шовелен не міг бачити її обличчя. Але відчула, що її щок торкаються його худі, тонкі пальці.

— На всіх календарних святців, та це ж жінка! — пробурмотів здивовано Шовелен. — Нам ніяк не вільно пустити її на волю, це ж очевидне, але я справді цікавий, хто б...

Раптом Шовелен замовк і після хвилини смертельної тиші й напруження засміявся так дивно, що Маргариті кров зледеніла в жилах. Худощі пальці ворога знову торкнулися її обличчя.

— Мій Боже, мій Боже, — сказав він дуже тихо, з удаваною ввічливістю, — справді, це ж розкішна несподіванка.

І Шовелен легко торкнувся своїми скривленими в насмішці устами безсилої руки Маргарити.

Ситуація виглядала б справді гротесково, якщо б не була така трагічна: бідолашна, виснажена, схвильована до краю Маргарита приймала банальні вияви ввічливості свого смертельного ворога.

Вона втратила свідомість того, що діється; наполовину задущена хусткою, що затуляла її уста, вона не мала сили поворухтися, ані крикнути. Збудження, в якому досі жила й діяла, раптом зникло й чорна розпач спаралізувала її мозок і нерви.

Шовелен дав кілька наказів, що їх його помічник поспішно виконував. Маргарита відчула, як хтось поправив перев'язку на її устах. Опісля міцні руки підняли її з землі й понесли в напрямі того червоного світла, що його вона побачила була раніше та зраділа ним, як останнім проблиском тендітної надії.

РОЗДІЛ XXIX

ЗЛОВИЛИ

Маргарита не знала, як довго її несли; вона втратила всяке відчуття часу й місця. Незабаром зімліла, виснажена переживаннями.

Коли ж знову прийшла до свідомості, збагнула, що сидить вигідно на якомусь плащі, сперта плечима об скелю. Місяць сховався за хмари й темрява немов би погустішала. У віддалі яких двісті кроків шуміло море. Розглянувшись довкола, не побачила більше червоного світельця. А зачувши кілька тихих слів, що їх хтось сказав біля неї, зрозуміла, що її вороги прибули до своєї мети.

— В хаті, громадянине, є четверо людей. Вони сидять біля вогню і, як здається, спокійно ждуть.

— Котра година?

— Доходить друга.

— Приплив?

— Швидко більшає.

— Шхуна?

— Правдоподібно, англійська, заякорена у віддалі двох миль від берега, але ми не бачили, чи є при ній човен.

— Чи вояки поховалися?

— Так, громадянине.

— Не роблять якоїсь недоречности?

— Вони не рушаються з місця, поки не появиться високий англієць. Опісля оточать хату й спіймають разом із ним усіх утікачів.

— Добре. А як з дамою?

— Здається мені, що вона й досі непритомна. Лежить біля тебе, громадянине.

— Де жид?

— Зв'язаний, уста заткані. Не може ні кричати, ні рухатися.

— Прекрасно. Хай вояки приготують на всякий випадок свої рушниці. Наближіться до хати, а я тим часом сторожитиму жінку.

Дегас виконав наказ, бо Маргарита почула, як він тихо пішов берегом. Опісля відчула, як худі, схожі на кігті хижої птиці, пальці торкнулися її рук, затискаючи їх, немов сталевими кліщами.

— Поки здійму хустину з ваших чарівних уст, гарна пані, — шепнув Маргариті до вуха Шовелен, — вважаю доцільним дати вам кілька вказівок. Очевидно, я не смію навіть здогадуватися, з якого приводу зустріла мене висока честь бути під час цієї подорожі в такому милому товаристві, але, якщо не помиляюся, причина інша, ніж та, що її підсуває мені моя пиха. Дозволю собі теж бути переконаним, що перший звук з ваших гарненьких уст, після усунення цієї перев'язки буде, мабуть, криком перестороги для того хитруна, за яким я з таким трудом женуся аж до цієї халабуди на березі моря.

Шовелен замовк на хвилину й Маргариті здавалося, що сталевий тиск на її руках збільшився. Згодом французький дипломат почав говорити знову тихим, але впевненим голосом:

— Якщо я не помиляюся, в цій хаті ваш брат, Арманд Сан-Жюст, в товаристві того зрадника де Турнея і двох інших роялістів, ждуть на прихід свого таємничого рятівника, ідентичність якого на протязі довгого часу була такою загадкою для нашого Револьюційного трибуналу, — сміливого «Багряного Квіту». Немає жодного сумніву, що в випадку, коли ви крикнете, коли зчинеться тут суматоха, коли впаде несподіваний постріл, — то довгі ноги, що принесуть сюди ту таємничу «квітку», зможуть з тією самою швидкістю занести її знову в якесь безпечне місце. Тоді я не досягну своєї мети, яка заставила мене відбути таку важку подорож аж у цю прокляту місцевину. З другого боку, тільки від вас залежить те, щоб ваш брат Арманд свобідно від'їхав цієї ночі до Англії або кудись інде, де йому не загрожувала б ніяка небезпека.

Маргарита не могла відізватися, бо хустка щільно прилягла до її уст, але бачила близько свого обличчя очі Шовелена і порухом руки дала йому знак, що розуміє його слова. Шовелен продовжував:

— Те, чого я домагаюся від вас, дорога пані, щоб ви зробили для безпеки Арманда, дуже просте.

— Що саме? — запитала Маргарита новим порухом руки.

— Залишіться тут і мовчіть так довго, поки я не дам вам дозволу говорити. Ох, але я певний, що ви послухаетесь...

Шовелен засміявся несподівано тим своїм сміхом, що завжди морозив душу Маргарити.

Бідолашна жінка здогадувалася, що й цим разом Шовелен затіяв якусь диявольську штуку.

— Дозвольте попередити вас, — говорив крізь сміх Шовелен, — що в випадку, коли ви крикнете чи ворухнетесь з цього місця без мого дозволу, мої люди — а їх є тридцять довкола цієї хати, негайно схоплять Арманда, де Турнея та двох інших їхніх приятелів і розстріляють їх на мій наказ перед вашими очима.

Маргарита слухала слів свого немилосердного ворога з великим страхом. Приголомшена фізичним болем, все таки мала ще досить енергії, щоб збагнути глибину всього жаху, жаху, що ховався в дилемі дипломата, дилемі тисячу разів страшнішій за ту, що її він поставив був перед нею під час фатальної ночі балю.

Цього разу Маргариті залишився вибір: або послухатись Шовелена й дозволити, щоб її улюблений чоловік пішов на певну смерть, або в своєму — може даремному — намаганні перестерегти його, спричинитись до смерти рідного брата й трьох інших безборонних людей.

Маргарита відчувала, що бліді очі француза прошивають її жорстоким, насмішливим поглядом. Його ж слова звучали в її ушах, як похоронний дзвін для крихітки надії, що ще жервіла в її душі.

— Так, гарна пані, — повторяв Шовелен, — ви ніяк не повинні цікавитися ким іншим, як тільки Армандом. Найдоцільніше з вашого боку сидіти тут тихесенько й навіть не рухатися. Це буде найкраща ваша послуга для брата. Мої люди мають докладні вказівки щадити його за всяку ціну. Щодо таємничого «Багряного Квіту», то що він вас обходить? До того ж у вас немає жодної можливості врятувати його. А тепер, моя дорога пані, дозвольте, що я здійму цю невігідну пов'язку з ваших чарівних уст. Як бачите, даю вам повну свободу у виборі того, що ви повинні робити.

Спаралізована безмірним душевним болем Маргарита сиділа в темряві, що оточувала її, немов смертним покривалом. Вона чула, як морський прибій зростає, а його зростаючий пошум нагадував про смерть її надій, втрачене кохання, її чоловіка, якого вона зрадила.

Шовелен розв'язав хустину, що затуляла уста молодій жінки, але Маргарита навіть не відідхнула голосніше. Вона ж не мала сил, щоб упорядкувати свої думки.

Ох, мислити, мислити! Зважитись врешті, що діяти. Хвилини минали, а вона не могла знайти виходу. Вона не чула нічого,

не бачила, не сприймала свіжого запаху осіннього повітря, пошуму хвиль, ані стукоту скельних відламків, що час від часу спадали вниз. Стан, в якому перебувала її душа, здавався не-реальним. Це ж неможливе, щоб Маргарита Блекней, королева лондонського товариства, сиділа ось тут побіч свого смертельного ворога на пустинному березі моря. З другого ж боку теж неможливим було й те, щоб у віддалі кілька сот кроків від того місця, де вона сиділа, істота, яку вона раніше зневажала, а яку тепер з кожною хвилиною все більше кохала, ішла назустріч смерті в той час, коли вона, Маргарита, не може нічого вдіяти, щоб урятувати її.

Чи ж не зможе вона своїм нелюдським криком, що стоголосо відіб'ється луною від краю до краю цієї надбережної пустки, завернути назад кроки цієї коханої істоти? Раз чи два до горла Маргарити підсунувся клубок крику, але зразу зникав перед видінням жахливої сцени: її брат і троє інших людей будуть розстріляні ось тут, біля неї, властиво, з її наказу. Вона ж уб'є їх!

Ох, цей демон у людському тілі прекрасно знав жіночу душу! Він заграв на її почуттях, як вправний музикант торкає струни свого інструменту; чудово врахував її реакцію.

Вона не була спроможна подати знак утікачам, бо була слабкою жінкою. Як же ж могла добровільно дати наказ застрілити Арманда, самохіть дивитися на його дорогу кров, смерть брата, який, може, проклинає її, коли зрозуміє, що вона загубила теж батька Сюзанни, старого, безборонного, й інших його друзів! Ні, це було б надто жахливе!

Ждати, ждати! Як довго ще? Години ночі вже були полічені й світанок не забариться. Море продовжувало свою безмежну пісню, осіння брижа легко зідхала, тільки пустий берег був мовчазний, як могила.

Раптом недалеко відізвався сильний і радісний голос, що безтурботно співав:

»Боже, бережи короля!...«

(Закінчення буде)

3 листів до Редакції**Ще в справі пам'ятника Шевченкові у Вінніпегу**

З початком ц. р. почав я в пресі та в листуванні з Президією КУК-у акцію проти зреалізування проєкту на пам'ятник Шевченкові для Вінніпегу. Уповноважує мене до цього почуття громадського обов'язку й професійна відповідальність. Але моя акція натрапляла, й далі натрапляє, на поважні труднощі. Дві редакції наших часописів у США («Свобода» у Джерзі Сіті й «Листи до приятелів» у Ньюарку) відмовилися друкувати мою статтю в цій справі, не подаючи мені навіть причини цієї відмови, а Президія КУК-у в особі екзекутивного директора п. В. Кюхана боронить усіма засобами рішення журі та одночасно поборює дуже енергійно всілякі намагання опонентів, які доказують прикру помилку цього журі. Це все таки не знеохочує мене, і мою протестаційну акцію проти реалізації проєкту хочу й буду вести далі, диспонуєчи відповідними матеріалами в цьому ділі. Дарма що я довідався в останньому часі з якнайпевнішого джерела, що КУК заборонив усій українській пресі в Канаді друкувати якінебудь статті з критичними заувагами, мовляв, хто критикує, той висловлює свої погляди в душі комуністичного табору.

В 1934 р. почав виходити в Києві журнал п. з. «Образотворче Мистецтво» і вже в першому томі цього журналу зрепродуковано на стор. 298-299 два проєкти на пам'ятник Шевченкові для Харкова й Канева, авторами яких були проф. Федів Кричевський і Меркулов, а другого — К. Бульдин і Андрій Дараган. Переможцем у конкурсі для Харкова вийшов жид Матвій Манізер, згадані вище два інші проєкти не були зреалізовані. В тому ж самому 1934 р. видано ще й окремий альбом п. з. «Пам'ятник Т. Г. Шевченкові» (Київ, накладом «Державного Видавництва Мистецтва»), в якому зрепродуковано цілу низку проєктів інших скульпторів, здебільшого доволі слабких. Отож теперішній проєкт пам'ятника Шевченкові для Вінніпегу є — на основі репродукцій, поміщених в обидвох згаданих публікаціях, — спрощеним повторенням проєкту Федора Кричевського, з тим застереженням, що згаданий його проєкт скомпонований куди доцільніше й краще, ніж у переробці п. Андрія Дарагана. А саме: проєкт Ф. Кричевського — щоправда, — також зображує Шевченка у сидячій позі, але наш поет владним рухом неначе промовляє до громадки осіб, які стоять біля його стіп і таким способом автор вповні виправдав свій композиційний задум. Натомість А. Дараган усунув зовсім у своєму проєкті додаткові персонажі, залишаючи тільки саму постать поета прибиту, похнюплену, у дуже непереконливій позі.

Таким чином позитивна оцінка проєкту А. Дарагана, що була опублікована в деяких українських часописах Канади й Америки, свідчить лише про повну непоінформованість авторів тих статей.

Далі стверджую, що п. Андрій Дараган за час свого 10-річного перебування в Америці не брав участі у виставах Об'єднання Мистців-Українців у США, хоч і мешкає на передмісті метрополії в Брукліні. Його прізвища немає ні в Енциклопедії Українознавства, ні в «Книзі Мистців», виданій у Торонто в 1954 року. Щойно тепер, під натиском моїх статей у пресі й листів до КУК-у, він дав на виставку в Нью-Йорку на весні ц. р. три рисункові ескізи жіночих актів, що аж ніяк не дають поняття про його зусилля й осяги у ділянці скульптури. Чому

він усунувся продовж такого довгого часу від нашого організованого мистецького життя, це залишається своєрідною таємницею.

На всі ці мої критичні зауваження, звернені до Президії КУК-у, я дістав відповідь від директора Володимира Кохана з такою лаковічною характеристикою п. А. Дарагана: «Тут відомо, що він має високу мистецьку освіту й довгу дорогу, поважні успіхи, але й важкі пережиття». Зате — на превеликий жаль, — п. В. Кохан не zareагував ні одним словом на мою завагу, що прийнятий до зреалізування проєкт п. Дарагана є не тільки зовсім неоригінальний, але — що гірше, — він являється спрIMITизованою переробкою композиційного задуму проф. Ф. Кричевського й тому не повинен бути в ніякому разі зреалізований. Оця, цілком непереконлива відповідь дир. Кохана спонукала мене до заяви, спрямованої ще раз до Президії КУК-у, що з огляду на одностороннє становище його директора в справі пам'ятника, я вважаю своїм обов'язком обговорити це питання на сторінках нашої преси. На цю мою останню пересторогу я дістав листа (з дня 28 червня ц. р.) від дир. Кохана з явною погрозою, що на випадок, коли я зреалізую свою постанову, «ця справа опиниться в громадському, а ще гірше — в державному суді».

Ця остання заява дир. Кохана була для мене ще більшою несподіванкою. Погрожування мені громадським чи державним судом (зокрема компетенції того другого я дуже радо підчинюся, але виникає питання, чи КУК здає собі справу, скільки такий процес коштує?), свідчить про повну нетерпимість п. Кохана до всіх його опонентів, а одночасно і про його необережність у доборі метод залякування тих, яких він хоче змусити замовкнути.

Та дир. Кохан, що виступає так безоглядно й доволі неперебірливо в обороні проєкту А. Дарагана, посунався в останньому часі ще даліше в своїй акції. А саме, він спонукав Петра Волиняка, редактора місячника «Нові Дні», написати велику статтю в своєму журналі за червень ц. р. п. з. «Пам'ятник Тарасові Шевченкові у Канаді», в якій намагається збити мої погляди, на основі мого листа до КУК-у, та боронити свого протеже п. А. Дарагана. Але ред. Волиняк зробив у цій своїй статті аж три основні помилки: 1) подав до прилюдного відома деякі точки з мого письма до КУК-у без мого відома; 2) взяв слово у справах мистецтва, не будиши сам фахівцем; і 3) свої погляди на тему проєкту п. Дарагана він спирає на особистих, а не на джерельних інформаціях. Щодо першої точки Петро Волиняк зреферував зміст мого письма до КУК-у наскрізь тенденційно, пропускаючи в ньому два мої найважливіші закиди, звернені проти мистця Дарагана, які я подав вище, а саме, що його проєкт пам'ятника для Вінніпеґу є не лише неоригінальний, але являється спрощеним наслідуванням моделю Федора Кричевського та 2) чи його 10-тилітня «мовчанка» під мистецьким оглядом на терені Америки давала йому право сягнути по лавр у Канаді й як це сталося? Натомість п. Волиняк широко розписується про маловажні справи, які не мають рішального значення. Отже промовчування найбільш суттєвих проблем, як це робить п. Волиняк у полеміці зі мною, можна назвати тільки дуже невибагливим журналістичним маневром і такими засобами він не зможе переконати нікого з-поміж добре поінформованих читачів. А пишучи про мистецтво треба його перш усього глибоко розуміти й відчувати, такою ж прикметою редактор «Нових Днів» не відзначається.

II. Волиняк пише далі в своїй статті, не провіривши фактів, що власне скульптор Манізер поповнив плягіят, використовуючи проєкт Бульдіна й А. Дарагана на пам'ятник Шевченкові в Каневі, зреалізувавши його для Харкова. Я не хотів би виступати в ніякому разі в ролі оборонця Манізера, але в ім'я правди мушу ствердити (на основі двох вище наведених публікацій), що його пам'ятник Шевченкові у Харкові, зокрема сама постать поета, не має нічого спільного з моделем Бульдіна й Дарагана для Харкова. І хоч як прикро мені це писати, але приходиться тут заявити, що власне мистець Дараган в обидвох

своїх проєктах виявляє чомусь нахил до зовсім нерепрезентативного зображення Шевченка. В проєкті для Канева бачимо Шевченка в дуже низько-сидячій, що гірше — бо майже напівлежачій позі, — а як виглядає модель цього мистця для Вінніпеґу, це вже загально відомий факт. Є теж основна різниця поміж обидвома проєктами пам'ятників Манізера й Бульдіна-Дарагана в укладі додаткових персонажів: Манізер зобразив їх спільно під постаттю поета, надаючи їм таким чином враження руху, натомість Бульдин і Дараган потрактували свою композицію однопланово, горизонтально, не рахуючися зовсім із правилами перспективи й композиції.

Коли я беру в цій справі ще раз слово, я аж ніяк не хочу виступати особисто проти мистця А. Дарагана. Я навіть не знаю його особисто. Але маю повне моральне право, а навіть обов'язок виступити з критичними зауваженнями проти його твору, який не відповідає своїй меті й своєму призначенню. Коли ж пам'ятник нашого найбільшого поета має стояти в репрезентативному місці у Вінніпеґу, напроти монументу королеви Англії Вікторії, тоді в її сусідстві не приміщуймо горем придушеного Шевченка. Коли б тут ішло про мало важкий мистецький твір, тоді може й піднявся б якийсь критичний голос і ніхто не думав би шкодити скульпторові Дараганові, але в тому випадку не сміємо забувати, що пам'ятник Шевченкові у Вінніпеґу, це справа **нашого національного престижу**, а цього нам у жодному разі не вільно злегковажити, чи занедбати. Ми не сміємо забувати, що **справа цього пам'ятника має для нас українців культурно-історичне значення**.

Як вийти з цієї ситуації, як направити дотеперішню поважну помилку? На мою думку, є лише одна рада: уневажнити рішення журі й розписати новий конкурс на пам'ятник для Вінніпеґу. Краще припізнити дещо відкриття доброго пам'ятника, ніж відкрити зовсім невідповідний. На щастя, є серед нової еміграції поважні мистецькі сили, яких імена й праці дають запоруку, що вони стали б на висоті свого завдання. Допустім і зауважуймо їх до змагу!

Дам'ян Горняткевич, керівник Мистецької Кураторії при Українській Вільній Академії Наук у США.

Лист до Романа Ільницького

Пане Ільницький!

У редактованому Вами журналі «Самопоміч» — «Наш Світ» (ч. 7-8 за 30 вересня 1960 р.), Ви вмістили життєпис демократичного кандидата на президента США, Джана Кеннеді. А про республіканського кандидата Річарда Ніксона Ви свідомо промовчали, хоч більшість членів і «Самопоміч» напевно голосуватиме за Ніксона. І чи ж не саме тому Ви замість життєпису Ніксона поряд із життєписом Кеннеді, вмістили натомість дописи і про «Нові гроші в СССР» та «Комуністичний коммунелс-велит» (а чому не велетень?), і про радгоспи в СССР тощо (ст. 26-27). Чому ось так популяризуєте СССР і комунізм, а не проти-комуніста Ніксона? А на ще більший глум і «уневажнювання» Ніксона та його прихильників, Ви наприкінці життєпису Кеннеді написали в дужках: («В наступному числі подамо життєпис заст. през. Ніксона»).

Ви добре знали, що наступне число журналу читачі дістануть десь наприкінці 1960 року, — після виборів президента 8 листопада ц. р.. Тому Ваша ігнорація Ніксона та його прихильників посилена і підкреслена ще й тією приміткою в дужках. Чому ж Ви в кооперативному

журналі, і знаючи, що більшість американських протикомуністичних українців, отже і членів «Самопомічі», напевно голосуватиме за проти-комуніста Ніксона, — аж так перестаралися на користь того Кеннеді, що проти його кандидатури рішуче висловлювалися навіть і такі провідні демократи, як Труман, Ачесон, Е. Рузвельт, Джансон, Стівенсон та інші?! Та навіть і Ви не змогли назвати жодної видатної здібності й заслуги Кеннеді, як державного діяча. І своє голословне твердження, що він — «як член Сенату... належить до найздібніших його людей», Ви не змогли довести нічим іншим, крім лише того, що, мовляв, — «Він є римо-католиком, і є членом католицького ордену «Меч Колумба».

Саме цим «мечем» Ви наголошено закінчили життєпис Кеннеді, і найбільше ним заохочували католиків голосувати за нього. Хоч Ви добре знаєте, як комунізм поширений і в католицькій Італії та Франції, та, головне, що католик Кеннеді на становищі президента може виявитись куди небезпечнішим і для Католицької Церкви та всієї Америки, ніж католик Фідель Кастро. Бо Кеннеді, на жаль, не є такий безкомпромісовий антикомуніст, як сл. п. Мек-Карті, Дж. Доллес та Ніксон. А тому і сам Кеннеді, як і Труман, Стівенсон, Е. Рузвельтова та інші Ітони демократичної партії показали, що вони добрі поплентачі того московського й китайського комунізму, який нахваляється «уробити» Америку і увесь вільний світ! Отже і всі Церкви, а насамперед Католицьку Церкву.

Адже Кеннеді говорив, що президент Айзенгауер мав перепросити народодивизю Хрущова за висилку американського літака! Кеннеді вже й тепер без бою «віддає» острови національного Китаю китайським комуністам, та висловився і за те, щоб до комуністичного Китаю підходити «реалістично», себто щоб, мабуть, прийняти його і до ОН? Отож, якщо демократичні президенти Ф. Рузвельт і Г. Труман могли і мусіли цілком знищити московсько-комуністичну в'язницю народів у 1944-45 рр., але вони натовість віддали їй ще й половину Європи, а крім того Труман вирішально допоміг москалям утворити ще навіть і велетенську Китайську комуністичну імперію, то хіба ж Кеннеді з Труманом, Стівенсоном, Гарріманом, Е. Рузвельтовою, Ітоном та іншими поплентачами Хрущова не є ще більш небезпечні для США й Католицької Церкви, ніж католик Ф. Кастро?! Якщо Москва аж так шанує Ф. Рузвельта за його величезні заслуги перед московським комунізмом, що навіть його іменем назвала і вулицю в Ялті, а Хрущов кладе вінки на його могилу, та радо гостює в Рузвельтової, то чи не прислужиться ще більше Москві і Кеннеді зі своїми стівенсонами та ітонами?!

Адже Стівенсон і Рузвельтова ще 3 вересня 1959 р. в своєму платному оголошенні в «Нью-Йорк Таймсі» вихваляли запрошення Хрущова до США, намовляючи американців його гостинно скрізь приймати, і запевняли, що подорож Хрущова до США... «створить довір'я і зменшить напруження між Америкою та ССРСР». А коли сталося якраз навпаки, то навіть і після того Стівенсон у своїй книжці «Перші речі на перше місце», де він оприлюднив свої головні промови й статті з 1959 р. на закордонно-політичні теми, за авторитетною оцінкою редакції «Дейлі Ньюз» (за 22. 8. 1960 р.): виявив свій страх і пошану до ССРСР із висновком закінчити всяку думку про можливість знищити комунізм. Він просто в розпачі за майбутність Америки, якщо американці не перестануть базікати про безпеку комунізму. Червоний Китай — твердить «Дейлі Ньюз» — налякав Стівенсона не менше, ніж москалі. Тому він радить допустити до ОН і комуністичний Китай, та подарувати йому острови Квімой і Матцу. А про 33 тис. американців, забитих комуністами в Кореї, Стівенсон не згадав жодним словом!

Тому «Дейлі Ньюз» у своїх висновках слушно ствердив, що «пані Рузвельтова вибрала такого злого закордонно-політичного вчителя для сенатора Кеннеді, що гіршого годі було будь-де знайти поза ССРСР», крім хіба Ітона та пані Рузвельтової. Отже, якщо Айзенгауер

двічі (1952 і 1956 рр.) урятував Америку від президентури комуністичного поплентача Стівенсона, то хіба ж не ясно, що він, як державний секретар, із през. Кеннеді можуть і всю Америку перетворити на комуністичну Кубу, якщо від них не врятує Америку і вільний світ Річард Ніксон.

Ось чому за католика Кеннеді завзято агітують і будуть голосувати у США всі безбожні, явні і приховані, комуністи та їхні агенти й поплентачі. А також і жиди, які сподіваються після католика Кеннеді мати жида президентом США, як про це вони й відверто говорять. Усі комуністи й жиди, а з ними і Ви, п. Ільницький, агітуєте за Кеннеді, крім сказаного, ще й ось чому.

Річард Ніксон всебічно й набагато переважає Кеннеді і своїми здібностями і великим досвідом державного діяча, набутим ним у Сенаті та за 8 років своєї праці заступником президента Америки Айзенгауера, як і, особливо, своїм рішучим поборюванням московського комунізму та його агентури. Таким Ніксон виявився ще за президентури Трумана, коли він викрив у державному департаменті московського агента А. Гісса, якого боронив навіть і сам Труман, але суд засудив його до в'язниці. А що Ніксон і після того виявився ще більшим противником комунізму і Хрущова та його гіссів і розенбергів, тому наклепницький «антисемітизм» пришивали і Ніксонові, як навіть і одруженому з жидівкою Кеннеді, шефові поліції Нью-Йорку, тому, що він не міг дати 1.300 поліцаями-жидами відпустку на їхні новорічні свята за перебування Хрущова в Нью-Йорку 1960 р., і не перепросив жидів.

Усю сказану вище правду про Кеннеді і Ніксона Ви, п. Ільницький, і самі давно добре знаєте. І саме тому Ви в кооперативному журналі «Самопоміч» заохочували протикомуністичних американських українців голосувати за Кеннеді, а про Ніксона цілком промовчали, хоч саме тепер, як ніколи, Америка і весь світ потребують таких антикомуністів, як Р. Ніксон, Г. Ладж, Мек-Карті, Доллес та інші подібні.

Але ще більш характеристичним для Вас, п. Ільницький, є ось таке Ваше писання в редакційній статті «Після Мюнхенської трагедії» («Наш Світ» за 25 грудня 1959 р.), де Ви, удаючи театрального «плакальщика» на могилі сл. п. Степана Бандери, отруєного московськими вбивцями, ось як знеохочували українців їх виявляти, мовляв: «Цей огидний замах на його життя виконано такими рафінованими засобами, і так спритно пущено кінці у воду, що безпосередніх його виконавців годі відшукати, навіть якщо б дійсно була щира воля зробити це».

Бачите, як Ви й тут себе виявили тим, що до і після слів «цей огидний замах», як і далі в статті Ви свідомо промовчали, не сказали чий то був замах на Провідника ОУН, не назвавши Москву. Ви промовчали про Москву навіть і там, де писали про якогось анонімного, обезличеного «ворога» Бандери, яким могли бути і москалі, і поляки, і жиди, і німці, і особисті вороги й суперники Провідника ОУН. Ви не назвали Москву організатором того замаху навіть і в реченні «очевидно найбільше зацікавилася подією Москва», бо ж нею дуже зацікавилася і німецька, американська та інша преса, яка писала про вбивцю — Москву ще 16-17 жовтня, а Ви чомусь і наприкінці грудня 1959 р. свідомо промовчали, не назвали Москву вбивцею не лише Петлюри та Коновальця (що про них та московського Швартбарта й Валуха Ви також свідомо не згадали жодним словом), а ще й Бандери!

Тому Ви цілком наслідували дороговказний приклад у цій справі свого побратима, Вол. Стахова, редактора «Сучасної України» двійкарів. Він ще старанніше затаював і маскував убивців сл. п. Бандери — Москву та її валухів. Тому він і в своєму жалобному повідомленні про «несподівану» смерть і вже відбутий похорон бл. п. Бандери, і в своєму некролозі (під московськомовним заголовком «Над свіжою могилою

на чужині. З приводу смерті Степана Бандери, «Суч. Україна» ч. 227 за листопад 1959 р.), — не лише жодним словом навіть і не натякнув на Москву, її валюхів та їхнє вбивство Бандери, а ще й свідомо замітав їхні сліди безглуздою вигадкою про можливе «самогубство» Провідника ОУН, що він, мовляв, — «серед нез'ясованих обставин несподівано помер».

Кому саме й так прислужився фітільовський «націоналіст» Вол. Стахів і на еміграції, це він, крім того, виявив ще й тим, що й отруєного московськими вбивцями Провідника ОУН жодного разу, навіть і в жалобному повідомленні, не вшанував словами «славної пам'яті», — наслідуючи московсько-комуністичну пресу! І те повідомлення та некролог вмістив десь аж на передостанній, 9-й сторінці «С. У.». А на першій її сторінці в редакційній передовиці п. з. «Чуєш, брате мій», В. Стахів з іншими фітільовцями захоплено братався з тими зрадниками й московськими запроданцями — агентами в ансамблі пісні й танку Віршовки в Мюнхені, де їх тоді очолював полковник московського КГБ Ан. Червоний, який 25 жовтня 1959 р. в Мюнхені признався К. Капустинському: «Бачите, як наші товариші змахнули Бандеру? Робота чиста, так, що й комар носа не підточить». (Див. «КГБ призналося до вбивства сл. п. Бандери» в «Шляхові Перемоги» за 26 червня 1960 р.). І те своє братання з червоними й багряними агентами Москви редактори «С. У.» закінчили в тій передовиці ось як: «Чи чуєш, брате мій? Чи чуєш наш голос з чужини, що невтомно кличе в Україну», — хіба ж не так само, як і той московський комітет у Берліні та його ансамбль під проводом Червоного й Віршовки?!

Тому не дивно, що Ваша «Сучасна Україна» двійкарів, датована 16 жовтня 1960 р., в річницю вбивства сл. п. Степана Бандери не згадала жодним словом великого патріота України, що Він і життя своє віддав у боротьбі за волю народу.

Отже, якщо Ви, п. Ільницький, зі Стаховим та іншими «двійкарами» й «трійкарами» свідомо мовчали, не називали Москву та її валюхів і їхнє вбивство, крім Петлюри й Коновальця, ще й Бандери, і так провозкували підозріння й висновки читачів, що Провідника ОУН отруїли його особисті суперники й вороги між провідними бандерівцями, а Москва до того непричетна, — то Ваш побратим Вол. Шемердяк, редактор журналу «Самостійна Україна», в тому офіційно-мельниківській ОДВУ в Америці, у своїй статті «Із смертю Бандери» вже відверто й зухвало проголосив Москву зовсім невинною, мовляв, — «Большевики властиво не мали найменшої потреби його вбивати (!), оскільки живий Бандера був для них набагато цінніший»!

Хто саме нацькував і навчив п. Шемердяка ось так гарчати навіть і на отруєного москалями Бандеру, та боронити Москву, — це виявили московські і чорносотенці в своєму журналі «Россійская независимость», де в числі II за квітень 1960 р., в статті Ан. Орлова «Кто убил С. А. Бандеру?», на ст. 20 читаємо: «Советской пропаганде, как і нам, русским націоналістам, С. Бандера живіюй гораздо вигодней, чем Бандера мьортвий. (Як також і Петлюра та Коновалець?! — С. П.) Нет. не советские агенты совершили это преступление...», — забріхано твердить і білогвардійська «Россійская независимость» разом із шемердяками.

А Ви, п. Ільницький, допомагаєте москалям і своїм побратимам шемердякам не лише тим, що в своїй статті жодного разу свідомо не назвали убивців Бандери — Москву та її агентів, — навіть і обезличених безіменних, а, головне, ще і своїм явним знеохочуванням українців виявляти прізвища московських вбивців сл. п. Бандери!

П. Самодин

3 нових видань**КУЛЬТУРНА КНИЖКА, АЛЕ НЕ БЕЗ «ГРІХІВ»**

Ольга Войценко: «ІНШИЙ СВІТ — ІНШІ ДНІ», з подорожного нотатника, 1958 р.; накладом і друком Вид. С-ки «Тризуб», Вінніпег, 1959 р.

Ця прекрасна, вдумлива й культурна книжка — прецікавий документ подвійного значення. З одного боку — вона може стати провідником-«гідом» в подорожі по Європі для наших численних земляків із США і Канади, що бажають відвідати «стару Європу», а з другого — ця книжка, це теж ключ до пізнання душі української людини, народженої на чужині, з комплексом «двох батьківщин».

Авторка здійснила одну зі своїх задушевних мрій (друга — це подорож в Україну) і під кінець літа 1958 року відбула подорож по кількох країнах Західної Європи. До цієї подорожі вона й належно підготувалася: прочитала різні путівники, ознайомила з географією й природою Західної Європи, вивчила подекілька фраз із чужих мов, накреслила собі план подорожі й відповідно до нього витичила в загальному трасу. Але це була лише половина підготовки, бо крім цього п. Войценко доповнила своє знання з різних ділянок мистецтва, літератури, музики, театру тощо майже кожної країни, яку відвідувала.

Тому й спостереження та враження авторки з поодиноких країн, які вона нотувала дуже систематично, — вдалі, навіть оригінальні, поскільки вона, як мешканка дуже відмінної від Європи країни, дивилась на все свіжими, всепостережливими очима, а висока ос-

віта й журналістична практика дали їй можливість точно й гарно висловитись. Крім того, мабуть недовіряючи своїм власним силам, авторка цитує багато письменників, поетів, філософів і вчених — наших і чужих — пов'язуючи свої спостереження з їхніми, або заступаючи ними свої.

Але в цій гарній і висококультурній книжці є також і недоліки, які ніяк не підходять авторці з таким мистецьким смаком і великою дозою ліризму. Це, в першу чергу, політично-партійна закраска книжки, а вслід за цим цілі уступи, які добре надавалися б хіба до газети... Бо коли, напр., може, деякі читачі радо читатимуть про авторитетне захоплення п. Миколою Лівіцьким, його «синіми очима», високим ростом і куртуазією у відношенні до жінок, то не конче треба викладати читачам із різних партійних угруповань ще й «ідеї та завдання» УНРади, які так різко розходяться з практичним проведенням їх у життя. Не думаємо, що авторка писала свою книжку тільки для прихильників УНРади. Щоправда, авторці можна б дарувати ці вияви її партійної приналежності, коли б вона рівночасно була справедлива й до інших політичних середовищ. На жаль, авторці важко бути об'єктивною до її політичних противників, що виявилось і в описі відвідин редакції «Шляху Перемоги», де, між іншим, помітний і її комплекс «двох батьківщин»:

«В товаристві п. П. Котовича — пише авторка, — я відвідала видавництво «Шлях Перемоги». Не можу сказати, що це була неприємна

візита. Навпаки, редактори й працівники цього видавництва виявили супроти мене велику дозу толеранції й джентлменства, не зважаючи на моє »УНРадівське забарвлення«. Це підсилює думку, що коли немає особистих упереджень, то скоріш можна знайти спільну мову різним угрупованням на еміграції. Я навіть удостоїлася милої згадки, включно зі знимкою на сторінках »Шляху Перемоги«. Але, як пише Шевченко про козацького бандуриста:

Отакий то Перебендя,
Старий та химерний!
Заспіває про »Чалого« —
На »Горлицю« зверне...

— так і редактори-бандуристи з »Ш.П.« »співали« про Європу й звернули на Канаду й то досить незручно: я признаюсь, що, мовляв, »Європа може дуже багато дати для людського духу«, але знову з Канадою не так уже трагічно, як панове написали в інтерв'ю зі мною. Тут хоч і менше культурно-історичної старовини, то проте Канада — одна з найбільших країн майбутнього. Ці мої слова, на жаль, вилишено в статті і так звернено із »Чалого« на »Горлицю«... Зате я вповні погоджуюся з твердженням, що мені багато

приємних переживань дали зустрічі з українцями. Всі вони є для мене »симпатичними й милими« — включно з редакторами »Ш.П.«...

Кому як кому, але »людині з преси« ніяк не випадає ставити такі закиди товаришам по перу. Та й закиди ці — це, властиво, шукання »плям на сонці«. Негодування п. Войценко свідчить про те, що вона таки хотіла знайти щось негативного в немилому їй середовищі, або що комплекс »двох батьківщин« — явище не менш грізне як партійне упередження.

Є в книжці й інші »гріхи«, от хоч би те, що авторка, як колишня голова жіночої організації, не завжди і не всюди старалася зустрінутися з організованим українським жіноцтвом. В неї, на першому плані, були, мабуть, зустрічі й розмови з партійцями. Та справи ці небагато мають спільного з головною тематикою книжки та її приналежністю до літератури, коли відкинути в ній невідлі газетні вставки. В авторки книжки подекуди виступає й перевага матеріального над духовим, що характеризує, мабуть, багатьох уродженців США і Канади. І саме це й тому, її книжка цікава як літературний твір і як джерело для психологічних студій.

ЗАПИСКИ ПАЦИФІСТА

Олекса Кобець: »ЗАПИСКИ ПОЛОНЕНОГО«, пригоди і враження учасника першої світової війни, видання четверте. В-во »Дніпрова Хвиля«, Мюнхен, 1959, обкладинка роботи **Мирона Левицького**.

О. Кобець безперечно талановитий оповідач, при чому його епіка переткана лірикою, навіть і віршованою. Тому-то в його спогадах, переданих читачеві в першій особі, багато романтизму. Побіч описів касарняного життя і жорстоких боїв на фронті, в книжці є багато

рефлексій про злочинність війни, є і вибухи авторової досади, рідше гніву, а найбільше є мрій — як особистих так і »загальнолюдських«.

З усіма своїми плюсами й мінусами, книжка О. Кобця — важливий документ для дослідження »людини визвольних змагань« 1917-20-их років. Автор, безперечно, щирий український патріот, але — з одного боку, — заражений соціалізмом, протестує проти війни й зовсім не думає про те, як Україна може звільнитися від окупантів

без війни, та бажав би «загально-людського братерства» ще перед здобуттям волі для свого народу. А з другого ж боку — він по-дитячому довірливий до ворогів. Він то «не може зрозуміти», чому українці ворогують із поляками, то збирається викрасти австрійські документи для москалів, то, врешті, віддається з каригідною довірливістю просто в руки Керенському, разом із 17-ти вихованками «Союзу Визволення України», то знову вірить наївно, що московська революція дасть волю Україні...

«Пацифістом» О. Кобець є, власливо, тільки на словах. Бо хоч він і вигукує на багатьох сторінках своєї книжки: «прокляття війні!», то це йому зовсім не перешкоджає здобути за воєнні подвиги «георгієвські хрести» заслуги!

Перебуваючи коротко на західних областях України, в місті Долина, він у згоді зі своїми «понаднаціональними» поглядами ось так ставиться до польсько-української ворожнечі:

«З прикрістю я побачив, що національна ворожнеча отруїла вже душі... Мого Стася (поляка), — С. Н.)... хлопці з протилежного табору (українці, — С. Н.) пробували були вкрити мокрим рядном, накинулися на нього з лайкою..., а коли я заступався за малого... хлопчачи почали впливати на мене «ідейно» (іронія автора, — С. Н.):

— Слушайте, вуйку, та то ж лях, пся-крев!

— Вони ваших не люблять!

— Вони дряжнять вас москалями!...

Ідеї на мене не вплинули — я Стася обороняв. Тоді якийсь жевчик... погрозило гукнув мені:

— А його батько, вуйку, в селі перед війною за шандара був!

Я взяв Стася за руку, як міг, заспокоював і повів додому. «Діти не винні»...

А ось історія з документами: О. Кобець наважився втікати з табору полонених.

«І тількищо пішов Фогель, я тут же вирішив, що повернувшись з полону додому, я ще привезу своєму начальству (московському, — С. Н.) й не абиякий подарунок. Деталів було аж шість... ми їх миттю скопіювали на найтоншому папері...»

Та видно, що й сам Кобець відчув невластивість такого поступку, — щоправда, не з погляду національних почувань, — коли намагається обґрунтувати викрадення в австрійців документів:

«Я страшенно, смертельно ненавиджу війну, царську гнобительську владу, ненавиджу всією істотою, але я викрадаю цілком спокійно в однієї владущої банди і маю намір передати іншій, — новоудосконалене знаряддя війни... Розплутуйте, психологи, коли хочете, викриві людської душі...»

Ну й справді, «розплутайте» психіку такого «пацифіста»!

В Кобця дуже багато м'якості до поляків, велика доза довірливості до москалів, куди більша ніж до своїх братів наддніпрянців... з «іншої партії», не згадуючи вже про братів-українців із західних областей України.

Ось він такого Максима Лелюхіна, що «тоже українець, предкі на Волгу переселілись, а оттуда — в Сибір» — обдаровує не тільки повним довір'ям, а й співчуттям: «Призначаємо відати книгозбірнею: людина на сухоти скажиться — хай посидить коло тихой роботи, і приміщення окреме — спати і десять корон платні щомісяця — підгодується, підправиться людина». А той же Лелюхін, «підгодувавшись» і підправившись», видав Керенському в тюрму й Кобця з товаришами. Зате ж до українця, але «пана», Скорописа Йолтуховського в автора знайшлися тільки іронія і хитро-мудрагель-

ське запитання: »А як же воно з земелькою буде, пане-товаришу?»

Місцями в книжці ще гірше. Ось на різдвяній вечірці в таборі, О. Кобець декламує свій власний вірш, у якому є такі рядки: »Націй, релігій не час розрізнять... аджеж однаково мусим страждать». Після цієї декламації, товариш Кобця робить йому таке зауваження: »Все добре. Тільки оте »націй, релігій не розрізнять» — неправильно». А Кобець пише: »Я знаю, що зауваження Миколи, — це наслідок глибокої націоналістичної роботи у фрайштадському таборі. Я знаю, що товариш Микола глибоко вірить шановному професорові Ст. Смаль-Стоцькому... я знаю, що не мені, з глибоко в душі прихованою вірою в правдивість тверджень шановного професора, переконати міцного й непохитного, як дуб, товариша Миколу Лозовика, я посилаю його лагідно під три чорти і, зворушений вечіркою, блаженно засинаю...»

А місцями автор пише просто скандально: »Під нашивдку виготовленим червоним (підкреслення наше, — С. Н.) прапором — поставили стола й почали — просто на стіл — збирати гроші на революцію. Але не довго збирали. Бо... допитливі очі австрійських дозорців угледіли того прапора... Але нікого те не засмутило ні трохи. Тоді табір під величезним

жовтоблакитним прапором дали збирав гроші — на українську революцію». Ясно і без коментарів.

На обгортці, Видавництво надрукувало кілька голосів про цю книжку. В одному з них говориться, що переклад на чужі мови з'єднав би авторові »славу в цілому культурному світі». Сумніваємось, чи навіть і в так дуже пацифістичному західному світі вистачили б самі деклярації — »прокляття війні!», без жодного виступу проти війни. Такий »пацифізм» і такі гасла дуже добре застосовують та використовують у своїй міжнародній політиці московські большевики.

Якось важко поєднати »пацифізм» автора з його одчайдушною боротьбою під чужим, ворожим прапором за чужу справу. А він же ж за »справність і відвагу, при виконуванні своїх обов'язків із ризиком життя» — мабуть такі справедливо дістав »хрести заслуги» високого ступеня.

М. Левицький вдало й доцільно намалював на обкладинці »безобличного» солдата в московській шинелі, відповідно до змісту книжки.

Додана наприкінці книжки »драматична картина» п. з. »В Тарасову ніч» — ні змістом, напушеним, патетичним і банальним, ні рисунками, примітивними й немистецькими, не дорівнює, з літературного погляду, »Запискам полоненого».

ПРОБЛЕМА »НАЦІОНАЛІСТИЧНОСТІ» ПИСЬМЕННИКА

Іван Смолій: »У ЗЕЛЕНОМУ ПІДГІР'І», повість, В-во »Свобода», Джерзі-Сіті — Нью-Йорк, 1960 р., стор. 190, обкладинка Ол. Климка.

Про найновішу повість Івана Смолія вже написано багато рецензій і всі вони однаково підкреслюють її літературну вартість, хоч і не всі виходять з цієї самої »вихідної точки». В тому вартість книжки ще більша, бо, як виявляється, цінна вона під багатьма аспекта-

ми. Рецензенти підкреслюють її правдивість, чи пак правдоподібність, щирість, безпретенсійність, цікавість і навіть захоплюючість, зрозумілість, свіжість і т. п. І, назагал, усі вони розцінюють Івана Смолія як талановитого письменника, який, змальовуючи життя своїх персонажів, відбиває якийсь відрізок життя української нації, а тому його можна назвати національним письменником.

Однаке — і то не вперше, — деякі критики вважають, що бути національним письменником ще не досить для вияву найвищого патріотизму. Знову ж інші думають, що «націоналістичний» письменник мусить писати якось особливо та про якісь особливі речі, щоб досягнути отого почесного в одних, і призирилого в інших, прикметника — «націоналістичний».

Як зразок такого помилкового погляду може служити рецензія Олександра Моха, яку зі «Шляху» цитує «Свобода» (ч. 112, 1960):

«Багато допомагає ідейній насназі ще й те, що автор (І. Смолій), не будучи правдивим націоналістом, представив і темні характери повісти так, що з них визирає не саме тільки чортове, а й людське обличчя. Тим автор віддав більшу прислугу антибольшевицькій пропаганді, аніж якби був дав самі чорно-білі постаті, як це в нас звичайно буває в «ідейних» повістях...»

Не знаємо, яку «ідейну» повість мав п. Мох на думці, але щоб дати самі «чорно-білі постаті» або «представити темні характери з чортовим обличчям», то на це не треба бути «правдивим націоналістом», а звичайним партачем. Бо саме не націоналісти, а московські більшовики змушують українських підсоветських письменників бути отими партачами в літературі, що за програмою соцреалізму виводять оті «чорно-білі» постаті.

В кожній літературі вільного світу є різні течії. І тому говоримо й пишемо про «католицьких», «ліберальних», «прогресивних», «націоналістичних» та інших письменників, аж до таких зрізаних, як, напр., «спортові». Відрізняються ці течії одна від одної не таким, чи іншим «представлюван-

ням темних характерів» чи поданням «чорно-білих постатей», бо це тільки техніка писання, а ідейною настановою, духовим кліматом і моральними вартостями.

Кого ж тоді назвати «націоналістичним» письменником? Отож це буде справжній письменник, який достатньо оволодів технікою писання і знає, як має «представляти» темні чи ясні характери. Далі — це буде людина близько зв'язана з націоналістичним середовищем або така, що докладно з ним ознайомлена, простудіювала його ідеї, історію, літературу, дії тощо. Та всього цього ще мало. Передати літературною формою постаті й факти — це звичайна відбитка життя, його фотокопія. Націоналістичний письменник мусить подати свій твір таким, щоб він був прожектором у майбутнє, себто, створити, так би мовити, ідейну проєкцію звичайних людей і звичайних подій у модерній повістевій фабулі з «катастрофою», з якої вийшла б очищена, оновлена й збагачена українська людина майбутнього, яка в апокаліптичному катاکлізмі здійснила б свою мрію.

Це, звичайно, схема. Ніяких «приписів» на літературні твори немає. Все ж такі змальовування подій, навіть так талановито і введення персонажів так удало, як це зробив Іван Смолій, — ще не кваліфікує його як «націоналістичного» письменника. Але це вже перша ластівка і є всі підстави думати, що він сам спроможеться й на чергові вартісні твори.

Реалістична обкладинка Олександра Климка (який чомусь підписується А. Климко) не дуже то підходить ідеалістичному світоглядові автора повісті.

Софія НАУМОВИЧ

ПОЖЕРТВИ НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

Листа ч. 323 (Авгсбург, Німеччина). Жертвували: інж. Є. Адріанович — 5 марок; по 2 марки — М. Ковальчук, Л. Вілич; по 1 марці — О. Флінта, П. Грицай, М. Ванчуляк, І. Сембер, Я. Кірик, Д. Клейнота, М. Петрів, М. Іванішак, К. Ковалів; М. Снігурович — 1.50 марок; Б. Рогужинський — 0.50 марки.

Листа ч. 450 (Клівленд, США). Жертвували по 1 дол. — В. Лаврів, М. Лупан.

Листа ч. 775 (Мелборн, Австралія). Жертвували по 1 фунт — С. Гриців, В. Пундяк, П. Лапан, Г. Білик, В. Кузик; по 10 ш. — Й. Поточний, П. Цимбала.

Листа ч. 820 (Мелборн, Австралія). Жертвували по 5 ш. — О. Сютрик, Т. Гуд.

Листа ч. 856 (Свіндон). Жертвували по 5 ш. — П. Герман, С. Рудик, І. Мокрий, С. Богдан; Попівняк — 3 ш.; А. Войко — 2 ш. 6 п.; по 2 ш. — В. Петлюк, Хміль, Холява.

Листа ч. 857 (Плеймонт). Жертвували по 5 ш. — С. Папіж, Д. Ж.;

по 4 ш. — П. Петрина, Н. Бач; С. С. — 2 ш.

Листа ч. 858 (Брістоль). Жертвували: Д. Николишин — 5 ш.; по 3 ш. — М. Хоптій, І. Стадник; по 2 ш. 6 п. — Т. Голубіцький, В. Шуригайло, І. Меленюк, В. Колос, В. Галай, В. Мартинівич, М. Співак, В. Матвіїв.

Листа ч. 860 (Свіндон). Жертвували: по 2 ш. 6 п. — І. Каган, М. Максимюк, О. Костецький, А. Хомів, В. Маленик, М. Гавришко, І. Залужний, М. Підлісний, І. Яворський, М. Думітрян.

Індивідуальні пожертви

В. Левко (Падерборн, Німеччина) — 10 н.м.; І. Винник (Нью-Йорк) — 1.25 дол.; І. Черевко (Бері) — 16 ш.; В. Радишин (Донкастер) — 10 ш.; по 6 ш. — О. Волошин, Т. Саведчук, М. Кулешір; Ф. Міхальчик — 4 ш.;

Ред. О. Воропай (Лондон) — Ф. 1. 8. 0.

Всім Збірщикам і Жертводавцям — складаємо сердечну подяку.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

ЗАКЛИК

В наступному 1961-му році припадає 20-тиріччя проголошення АКТУ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 30-го червня 1941 року у Львові.

Величезне значення цього Акту безспірне. В обороні цього історичного Акту, в боротьбі за самостійність і суверенність України, виросла героїчна УПА, що воювала з німецьким і московським окупантами впродовж довгих років. Недарма вороги від самого початку й до сьогодні намагаються фальшувати і перекручувати історичні факти, пов'язані з Актом 30-го червня 1941 року, і плямують їх творців та учасників.

Головна Управа ЛВУ запланувала видати книжкою збірку матеріалів, що стосуються до подій 30-го червня 1941 року, а саме — документи, спогади, свідчення людей, протоколи і постанови організацій і установ, знімки, листи і т. п.

Запланована книжка дасть обширний і правдивий образ подій, зв'язаних із 30-тим червня 1941 року.

У зв'язку з цим, Головна Управа ЛВУ звертається з проханням до учасників подій 30-го червня 1941 року і до людей, що жили тоді в Україні, щоб вони подали, як український народ сприйняв АКТ проголошення української державності в даній місцевості й околиці, щоб написали свої спогади про ті дні, а також щоб надіслали на адресу Головної Управи ЛВУ документи, свідчення, знімки, протоколи і т. п., що стосуються до подій 30-го червня 1941 року, — по змозі до 31-го грудня 1960 року. Всі надіслані матеріали будуть по використанні з вдячністю повернені їх власникам.

Писати на адресу: LVU, 140 Bathurst St., TORONTO 2 B, Ontario, Canada.
Вересень 1960 року.

ГОЛОВНА УПРАВА
Л҃ГІ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ
Реферантура Видавничих Справ

ПАМ'ЯТАЙТЕ, що одним з наших головних обов'язків на чужині є ознайомлювати чужинців з українськими проблемами і визвольною боротьбою українського народу. В цьому Вам допоможе англomовний журнал

"THE UKRAINIAN REVIEW"

Це змістовний і цікавий, об'ємистий, 96-сторінковий ілюстрований кварталник, що появляється вже п'ятий з черги рік заходами Союзу Українців у Великій Британії. Містить багато актуальних статей з української та міжнародної суспільно-політичної і науково-культурної проблематики. Його одержують численні чужинецькі бібліотеки, університети, дослідні інститути, установи, громадсько-політичні діячі та приватні особи.

СТАНЬ ПЕРЕДПЛАТНИКОМ »THE UKRAINIAN REVIEW« ДЛЯ ШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО УКРАЇНУ СЕРЕД ЧУЖИНЕЦЬКИХ КІЛ, АБО ПРИЄДНАЙ ЧУЖИНЦЯ-ПЕРЕДПЛАТНИКА!

У Великобританії: В інших країнах:

Річна передплата — ф. 1-0-0 4 долари

Ціна одного примірника — 5 ш. 1 долар.

Замовлення слати на адресу:

»THE UKRAINIAN REVIEW«

49 Linden Gardens,

London, W. 2. Gr. Britain